ORHAN PAMUK

Fortăreața albă

Premiul Nobel pentru Literatură 2006

„Un scriitor din familia lui Jorge Luis Borges şi a lui Italo Calvino, un povestitor înțelept şi plin de duh precum Şeherezada."

The New York Times Book Review

POLIROM

ORHAN PAMUK

Fortăreaţa albă

Traducere din limba turcă şi note de
Luminiţa Munteanu

POLI ROM
2012

Pentru Nilgün Darvınoğlu (1961-1980),
o fiinţă bună, o soră iubitoare

Oare ce altceva dacă nu începutul unei iubiri să fie credinţa că o persoană care ne deşteaptă interesul se confundă cu alcătuirile unei existenţe necunoscute nouă – pe cât de necunoscute, pe atât de ademenitoare – precum şi gândul că nu vom putea păşi în viaţă decât în virtutea dragostei sale?

Marcel Proust, în interpretarea
lui Y.K. Karaosmanoğlu

Introducere

Am descoperit acest manuscris în anul 1982, pe fundul unui cufăr prăfuit, ticsit de firmane, de înscrisuri cadastrale, de catastife de tribunal şi de registre oficiale, în acel vestigiu de „arhivă” care aparţinea prefecturii din Gebze[1] şi în care îmi luasem obiceiul să cotrobăi în fiecare vară, vreme de o săptămână. Fiind legat într-o piele fină, nespus de frumoasă, cu nervuri albastre, era lesne de văzut şi strălucea orbitor printre ştersele documente oficiale, astfel încât mi-a atras atenţia îndată. O mână străină, cred, scrisese pe prima pagină, spre a-mi spori parcă luarea-aminte, un titlu: *Fiul vitreg al plăpumarului.* Nu avea nicio altă indicaţie. Am citit cartea imediat, cu nesaţ; o mână de copil desenase pe margini şi în spaţiile goale de pe suprafeţele paginilor oameni cu capete mici, înveşmântaţi în straie cu nenumăraţi nasturi. Cum mi-a plăcut foarte mult, dar mi-a fost lene să-l copiez într-un caiet, am vârât manuscrisul în servietă şi l-am şterpelit din cocina aceea, pe care nici măcar tânărul prefect nu ar fi putut-o numi „arhivă”, înşelând astfel vigilenţa omului de serviciu, îndeajuns de respectuos ca să nu stea cu ochii pe mine.

La început nu ştiam prea bine ce să fac cu textul, dincolo de faptul că îl citeam şi îl reciteam mereu. Cum neîncrederea mea în privinţa istoriei continua să rămână vie, am vrut să mă ocup, dincolo de valoarea ştiinţifică, culturală, antropologică sau „istorică” a manuscrisului, de însăşi povestea pe care o relata. Iar acest interes mă conducea către autorul evocării. Dat fiind că eu şi colegii

[1] Oraş în nord-vestul Turciei, pe ţărmul de nord al Mării Marmara. În perioada bizantină, când se numea Dakibyza, adăpostea o fortăreaţă menită să apere oraşul Constantinopol de eventualele atacuri de la răsărit.

mei ne văzuserăm nevoiţi să plecăm de la universitate, revenisem la alcătuirea enciclopediilor, cu care se îndeletnicise cândva bunicul meu. Atunci mi-a venit ideea să includ într-o enciclopedie a „oamenilor celebri”, în al cărei colectiv de redactare îmi revenea responsabilitatea secţiunii de istorie, un articol despre autorul scrierii cu pricina.

Am ajuns, astfel, să dedic acestei poveşti tot timpul care îmi mai rămânea după lucrul la enciclopedie şi după reprizele de beţie. Apelând la principalele izvoare ale epocii, am băgat repede de seamă că o parte dintre evenimentele relatate în manuscris nu reflectau întocmai realitatea. De pildă, în timpul viziratului lui Köprülü, care a durat cinci ani, la Istanbul a izbucnit un mare incendiu, dar nu existau dovezi cu privire la vreo boală demnă de a fi consemnată şi cu atât mai puţin la vreo mare epidemie de ciumă, aşa cum reiese ea din carte. Numele unor viziri ai epocii erau scrise greşit, ale altora se confundau între ele, ca să nu mai vorbesc de faptul că unele ajunseseră chiar să fie modificate! În ceea ce priveşte numele Mai-marilor astrologilor, acestea nu se brodeau cu cele consemnate în evidenţele Seraiului, dar n-am stăruit prea mult asupra lor, socotind că acestui aspect îi revenea un loc aparte în carte. Pe de altă parte, „informaţiile” istorice de care dispuneam erau întărite de evenimentele pomenite în manuscris. Am constatat această „potrivealã” până şi în privinţa unor detalii mărunte, ca, de pildă, uciderea lui Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor, ori vânătoarea de iepuri orânduită de sultanul Mehmet al IV-lea la Mirahor Köşkü[2], care aduceau cu relatările lui Naima[3]. Mi-a trecut prin minte că era posibil ca autorul, despre care se putea deduce că îi plăcea să citească şi să se piardă în visare, parcursese acest soi de izvoare, precum şi alte maldăre de cărţi, preluând câte ceva din ele. Sau poate că citise doar cărţile

[2] Reşedinţă de tip vilă, situată în zona Beyoğlu-Kâğıthane. Nu se cunoaşte epoca în care a fost construită; a fost restaurată de sultanul Abdülaziz (1861-1876) şi demolată la începutul perioadei republicane.

[3] Mustafa Naima (1655-1716), cronicar al Imperiului Otoman.

lui Evliya Çelebi[4], despre care afirma că îl cunoscuse. Gândind, aşa cum veţi constata şi din alte exemple, că era cu putinţă ca lucrurile să se fi petrecut şi altminteri, mă străduiam să nu-mi pierd nădejdea de a da de urma autorului poveştii mele; investigaţiile făcute prin bibliotecile din Istanbul mi-au năruit însă cele mai multe dintre speranţe. N-am izbutit să dau de vreun tratat ori de vreuna dintre cărţile dăruite sultanului Mehmet al IV-lea între anii 1652-1680 nici în biblioteca Palatului de la Topkapı, nici în alte biblioteci în care mă gândeam că s-ar fi putut răzleţi acestea. Am dibuit un singur fir: în bibliotecile amintite se păstrau alte opere ale „caligrafului stângaci" despre care se vorbeşte în poveste. O vreme am mers pe urmele lor, dar am sfârşit prin a mă plictisi; de la universităţile italiene pe care le asaltasem cu scrisori nu primeam decât răspunsuri descurajante. Cercetările întreprinse prin cimitirele din Gebze, Cennethisar[5] şi Üsküdar[6], având ca punct de plecare numele autorului, care se putea deduce din conţinutul cărţii, deşi nu era menţionat explicit în ea, se soldaseră, la rândul lor, cu eşecuri. Am încetat să-i mai caut urmele şi am scris articolul de enciclopedie bazându-mă pe poveste ca atare. Aşa cum mă temeam, articolul nu a fost tipărit, dar nu pentru că ar fi fost lipsit de argumente ştiinţifice, ci pentru că persoana la care se referea nu era îndeajuns de faimoasă.

Pesemne că şi din această pricină, pasiunea pe care mi-o trezea cartea a devenit şi mai intensă. M-am gândit într-o vreme chiar să demisionez, dar ţineam la munca pe care o desfăşuram şi la colegii mei. Am ajuns astfel, la un moment dat, să-mi depăn povestea cu înflăcărare oricui îmi ieşea în

---

[4] Cunoscut şi ca Derviş Mehmet Zıllı (1611-1682) – unul dintre cei mai faimoşi călători otomani, autor al unei celebre „cărţi de călătorie", în zece volume (tr. *Seyahatname),* care oferă informaţii preţioase despre stilul de viaţă şi despre cultura otomană din secolul al XVII-lea.

[5] Târg în apropiere de Istanbul, unde se petrece o parte din acţiunea unui alt roman al lui Orhan Pamuk, *Casa tăcută* (tr. Sessiz *Ev).*

[6] Suburbie istanbuleză, pe ţărmul anatolian al Bosforului; numită în vechime Scutari, aşezarea a fost fondată de coloniştii greci în secolul al VII-lea î.Hr. Şi făcea parte din Bithynia.

cale, de parcă la mijloc nu s-ar fi aflat o istorie scoasă la lumină, ci una scrisă chiar de mine. Spre a o face mai atrăgătoare, vorbeam despre valoarea ei simbolică, despre faptul că se referea, în fond, la realităţi ale zilelor noastre, că îmi pricepusem epoca prin mijlocirea ei, precum şi despre alte asemenea lucruri. Aceste remarci le-au stârnit curiozitatea unor tineri interesaţi mai degrabă de subiecte precum politica, violenţa, Orientul şi Occidentul, ori democraţia; însă şi ei mi-au uitat în scurtă vreme povestea, la fel ca şi tovarăşii mei de pahar. Un prieten de meserie profesor mi-a spus, în timp ce îmi înapoia manuscrisul pe care îl răsfoise la insistenţele mele, că prin casele de lemn de pe străzile dosnice ale Istanbulului se găseau zeci de mii de asemenea scrieri, care abundau în istorii similare. Când nu le puneau la păstrare pe vreun dulap înalt, socotind că erau exemplare ale Coranului, cei care locuiau în astfel de case le rupeau pagină cu pagină şi le foloseau la aprinsul sobelor.

Aşa am luat hotărârea de a publica povestea la care reveneam neîncetat, pe care o tot reciteam – încurajat şi de o tânără cu ochelari, pe care o vedeam mereu cu ţigara în mână. Cititorii vor constata că n-am manifestat nicio preocupare stilistică atunci când am tradus cartea în limba turcă contemporană; după ce citeam vreo două fraze din manuscrisul aflat pe masă, treceam în altă încăpere, la o altă masă, pe care zăceau hârtiile mele, şi mă căzneam să redau sensul care-mi rămăsese întipărit în minte, folosindu-mă de limbajul actual. Titlul cărţii nu a fost decis de mine, ci de editura care a acceptat să o publice. Cei care vor vedea dedicaţia aflată la început vor întreba, poate, dacă aceasta are sau nu vreun înţeles aparte. Cred că înclinaţia de a socoti că toate lucrurile se leagă între ele este o boală a vremurilor noastre. Pentru că m-am molipsit şi eu de ea, public această poveste.

Faruk Darvınoğlu[7]

[7] Personajul purtând acest nume apare, cu aceeaşi identitate de istoric, şi în romanul *Casa tăcută* (1983), amintit mai sus. Din galeria de personaje a aceluiaşi roman face parte şi Nilgün Darvınoğlu, sora mai

1

Ne duceam de la Veneţia la Napoli, când ne-au tăiat calea nişte vase turceşti. Eram cu toţii îmbarcaţi pe trei corăbii şi nu ne puteam strecura cu niciun chip printre galerele lor, care se iviseră din ceaţă. Cât ai clipi din ochi, pe corabia noastră s-au înstăpânit teama şi nelinişte; vâslaşii, care erau în cea mai mare parte turci şi magrebieni, urlau de bucurie; ne-a cuprins panica. Corabia noastră s-a răsucit cu prora către uscat, aflat la asfinţit, la fel ca şi celelalte două vase, numai că noi n-am izbutit să prindem viteză, asemenea lor. Căpitanul nostru, care se temea să nu fie osândit dacă avea să cadă rob, nu găsea în el puterea de a da ordine, pentru ca robii de la vâsle să fie biciuiţi cu sârg. Mai târziu am cugetat îndelung că întreaga mea viaţă s-a schimbat din pricina laşităţii lui.

Acum socotesc că viaţa mea ar fi fost oricum alta dacă el nu ar fi fost cuprins, pentru scurtă vreme, de spaimă. Mulţi oameni ştiu că viaţa nu ne este orânduită dinainte şi că toate poveştile sunt, de fapt, rodul unui şir de întâmplări. În ciuda acestui fapt, odată ajunşi într-o anumită etapă a vieţii, până şi cei care cunosc acest adevăr hotărăsc, privind în urmă, că ceea ce au trăit cândva ca întâmplare a fost, de fapt, o necesitate. Şi eu am cunoscut o asemenea etapă. Acum, reînviind în faţa ochilor culorile corăbiilor turceşti ivite din ceaţă ca nişte năluci şi trudindu-mă să-mi scriu cartea, aşezat la o masă veche, mă gândesc că o astfel de perioadă este cea mai prielnică pentru a începe şi a sfârşi o poveste.

Cu ochii la celelalte două corăbii, care se strecuraseră printre vasele turceşti şi se pierdeau în ceaţă, căpitanului nostru i-au renăscut speranţele şi a avut chiar îndrăzneala

---

tânără a lui Faruk Darvınoğlu, căreia îi este dedicat romanul de faţă.

de a-i zori pe robi şi prin puterea biciului, dar de-acum era prea târziu; mai mult, loviturile de bici nu mai aveau nicio înrâurire asupra acestora, căci erau însufleţiţi de dorul de libertate. Într-o clipă, asupra noastră s-au năpustit mai mult de zece galere turceşti, care străpungeau pline de culoare perdeaua descurajantă de ceaţă. De data aceasta, căpitanul nostru a decis să luptăm, dar cred că nu pentru a birui duşmanul, ci pentru a-şi birui propria spaimă şi ruşine; a cerut ca robii să fie biciuiţi necruţător şi a poruncit să se pregătească tunurile, numai că avântul luptei, aţâţat târziu, s-a stins în scurtă vreme, fără urmă. Eram supuşi unui tir puternic la bord şi, dacă nu ne-am fi predat îndată, corabia noastră s-ar fi scufundat, aşa încât am decis să arborăm steagul alb.

Pe când ne aflam în aşteptarea corăbiilor turceşti, ţintuiţi în inima mării neclintite, am coborât în cabina mea, mi-am aşezat lucrurile cu dichis, de parcă aş fi aşteptat nişte prieteni care urmau să vină în ospeţie, iar nu nişte vrăjmaşi care aveau să-mi schimbe întreaga viaţă, mi-am deschis micul sipet şi mi-am răsfoit cărţile dus pe gânduri. În vreme ce frunzăream un volum pe care-l cumpărasem cu bani grei de la Florenţa, mi s-au umezit ochii; auzeam ţipetele, zvonurile neliniştite de paşi, zgomotele care răzbăteau de afară, ştiam că peste puţină vreme urma să fiu îndepărtat de cartea pe care o ţineam în mână, dar nu voiam să mă gândesc la asta, ci la cele cuprinse între paginile ei. Aveam senzaţia că printre ideile, printre propoziţiile, printre ecuaţiile cărţii sălăşluia întregul meu trecut, pe care nu doream să-l pierd. În timp ce citeam la întâmplare, murmurând de parcă aş fi rostit o rugăciune, rândurile care-mi cădeau sub ochi, năzuiam să-mi întipăresc în minte întreaga carte, pentru ca atunci când aveau să vină, să nu mă mai gândesc la ei şi la patimile la care aveau să mă supună, ci la culorile trecutului meu, la fel ca atunci când îţi aminteşti de cuvintele dragi ale unei cărţi pe care ai învăţat-o, de plăcere, pe dinafară.

Pe vremea aceea, eram cu desăvârşire altul – un om căruia mama, logodnica şi prietenii i se adresau folosindu-

se de un alt nume. Încă îl mai visez, la răstimpuri, pe omul care eram eu, sau despre care presupun acum că eram eu, şi mă trezesc din somn scăldat în sudoare. Tânărul acela, ale cărui nuanţe şterse îmi amintesc de culorile imaginare ale tărâmurilor fantastice, ale animalelor care nu au existat vreodată, ale armelor de necrezut la care urma să visăm mai apoi ani de-a rândul, avea douăzeci şi trei de ani, studiase „ştiinţele şi artele” la Florenţa şi la Veneţia şi se socotea priceput la astronomie, la matematică, la fizică şi la pictură; era, desigur, un înfumurat – îşi însuşise cea mai mare parte a lucrurilor care se înfăptuiseră până la el şi strâmba din buze, dispreţuitor, la toate cele; nu se îndoia defel că avea să înfăptuiască lucruri şi mai măreţe; era fără asemănare; ştia că era mai mintos şi mai plin de harul plăsmuirii decât toată lumea. Pe scurt, era un tânăr obişnuit. Când trebuie să-mi născocesc un trecut, aşa cum fac adeseori, mă răneşte gândul că tocmai eu eram tânărul acela care sporovăia cu iubita despre pasiunile şi lucrurile pe care visează să le facă, despre lume şi cunoaştere şi care socotea că era cât se poate de firesc să fie admirat de logodnică. Mă consolez însă cu gândul că acei câţiva oameni care vor citi într-o bună zi, cu răbdare, până la capăt, ceea ce scriu acum vor pricepe că eu nu eram nicidecum el. Poate că cititorii aceia răbdători vor cugeta, la fel ca mine, că tânărul care îşi întrerupea firul vieţii în vreme ce citea din cărţile lui dragi avea să îşi continue povestea, într-o bună zi, de acolo de unde rămăsese.

Când primii turci care se căţăraseră pe rampă au păşit pe corabia noastră, mi-am pus cărţile în sipet şi am ieşit. Pe corabie domnea învălmăşeala. Îi adunaseră pe toţi nefericiţii de pe vas şi îi despuiau până la piele. Mi-a trecut la un moment dat prin minte să mă arunc în mare, profitând de harababură, dar m-am gândit că aveau să tragă cu arcurile după mine şi să mă ucidă îndată; apoi, la drept vorbind, nici nu ştiam cât de departe se afla uscatul. La început nu m-au atins. Robii musulmani sloboziţi din lanţuri scoteau ţipete de bucurie, iar unii dintre ei porniseră deja să se răzbune pe cei care îi biciuiseră. După puţină

vreme, m-au dibuit în cabina mea, au intrat, dar nu mi-au prădat avutul. După ce au răscolit sipetele în căutare de aur, mi-au luat câteva cărţi şi toate hainele; unul dintre ei m-a înhăţat, răsfoind dus pe gânduri două-trei cărţi din cele rămase, şi m-a dus la unul dintre căpitani.

Căpitanul, despre care aveam să aflu mai târziu că era un convertit genovez, s-a purtat bine cu mine; m-a întrebat la ce mă pricepeam. Ca să nu fiu pus la vâsle, am vorbit îndată despre cunoştinţele mele de astronomie, despre faptul că eram în stare să mă orientez noaptea, dar turcii n-au arătat niciun interes faţă de asemenea deprinderi. Văzând acestea, am susţinut, încrezător în volumul de anatomie pe care nu mi-l luaseră, că eram vraci. Când l-am cercetat, ceva mai târziu, pe un ins cu braţul rupt, am spus că nu eram chirurg. S-au mâniat şi tocmai erau pe cale să mă trimită la vâsle când căpitanul, care-mi văzuse cărţile, m-a întrebat dacă nu cumva ştiam câte ceva de urină şi puls. I-am răspuns că ştiam şi, astfel, nu numai că am scăpat de vâslit, dar am mai izbutit şi să-mi salvez câteva cărţi.

Hatârul acesta m-a costat însă scump. Ceilalţi creştini, care fuseseră puşi la vâsle, au prins îndată silă de mine. Dacă le-ar fi stat în putinţă, m-ar fi ucis noaptea, în magazia în care eram zăvorâţi, dar pentru că intrasem pe dată în vorbă cu turcii, se temeau să o facă. Laşul nostru de căpitan numai ce pierise, tras în ţeapă, iar biciuitorilor le fuseseră tăiate nasurile şi urechile, ca să le fie pildă celorlalţi, pentru ca apoi să fie coborâţi pe o plută şi lăsaţi în voia mării. Când rănile câtorva turci pe care îi doftoricisem bizuindu-mă pe puterea minţii, şi nu pe învăţăturile mele într-ale anatomiei, s-au închis de la sine, toată lumea a socotit că eram vraci. Până şi unii dintre duşmanii mei pizmaşi, care le spuseseră turcilor că eram departe de a fi aşa ceva, îmi arătau nopţile, în magazie, rănile cu care se aleseseră.

Am intrat în Istanbul cu o ceremonie plină de fală. Padişahul-copil[8] se uita la noi. Pe toţi stâlpii fluturau

[8] Sultanul Mehmet al IV-lea (care a domnit între anii 1648-1687),

stindarde, iar sub ele spânzurau steagurile noastre, icoane ale Fecioarei Maria şi cruci – toate aşezate de-a-ndoaselea –, în care erau îndemnaţi să ţintească feluriţi derbedei. În vremea aceasta, tunurile au prins a face pământul şi cerul să se cutremure. Ceremonia, de felul celor pe care aveam să le urmăresc mai apoi cu o melancolie mai grea ca pământul, cu plictiseală şi voioşie, a durat nemăsurat de mult, iar unii au leşinat din pricina arşiţei. Către seară am aruncat ancora la Kasımpaşa[9]. Am fost puşi în lanţuri, spre a fi înfăţişaţi Padişahului; ostaşii noştri au fost nevoiţi să-şi îmbrace armurile de-a-ndoaselea, ca să arate vrednici de râs, căpitanilor şi ofiţerilor le-au fost atârnate cercuri de fier în jurul gâtului şi am fost purtaţi la Serai cu nespusă veselie, în vreme ce turcii suflau cu mare poftă, a batjocură, din goarnele şi din trompetele pe care le sfeterisiseră de pe corabia noastră. Norodul înşirat de-a lungul drumului ne privea cu bucurie şi curiozitate. Padişahul i-a ales şi i-a pus deoparte pe robii cuveniţi lui, fără să se lase zărit. Iar noi, aceştia din urmă, am fost mânaţi la Galata[10] şi îngrămădiţi în temniţa lui Sadik Paşa.

Temniţa era un loc scârnav – sute de robi putrezeau în mizerie, în celulele mici, întunecoase şi joase. Am aflat acolo nenumăraţi oameni asupra cărora puteam să îmi încerc noua îndeletnicire, iar pe unii dintre ei chiar i-am tămăduit. Am scris reţete pentru temnicerii care se plângeau de dureri de spate şi de picioare. Drept urmare, am fost iarăşi despărţit de ceilalţi şi mi s-a dat o celulă mai bună, în care răzbătea soarele. Văzând în ce stare erau ceilalţi, mă străduiam să-i mulţumesc Domnului pentru

---

supranumit „Vânătorul” (tr. Avcı), datorită pasiunii sale cinegetice. A urcat pe tron la vârsta de şapte ani, după detronarea lui Ibrahim I, într-o perioadă de mari tulburări determinate, printre altele, de războaiele împotriva Veneţiei şi Austriei. În epoca sa a fost cucerită insula Creta şi a avut loc asediul eşuat asupra Vienei (1683), care a condus, în scurt timp, la pierderea Ungariei. A fost detronat în 1687, murind cinci ani mai târziu.

[9] Cartier istanbulez, pe ţărmul european al Bosforului.

[10] Vechiul cartier genovez din Istanbul, situat în partea nordică a Cornului de Aur.

împrejurarea în care mă găseam, numai că într-o dimineaţă am fost săltat odată cu restul şi mi s-a spus că eram dus la muncă. Le-am zis că eram vraci, iscusit la medicină şi la ştiinţe, dar au râs de mine: tocmai se ridicau zidurile dimprejurul grădinii Paşei şi aveau nevoie de salahori. Dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, eram ferecaţi în lanţuri şi duşi în afara oraşului. Pe când ne întorceam serile la temniţă, prinşi din nou cu lanţuri unul de altul, după ce trudiserăm toată ziua la adunat pietre, mă gândeam că Istanbulul era un oraş frumos, dar că acolo trebuia să fii stăpân, nu rob.

Cu toate acestea, nu eram un rob de rând. De-acum nu mă mai ocupam doar de cei care putrezeau în temniţă, ci şi de alţi betegi, care aflaseră că eram vraci. Mă vedeam nevoit să le dau temnicerilor şi paznicilor care mă scoteau în taină de la popreală o mare parte din banii pe care îi agoniseam în schimbul tămăduielilor. Cu paralele pe care izbuteam să le ascund de ochii lor luam lecţii de turcă. Hogele meu era un bătrânel cumsecade, care se îngrijea de treburile mai neînsemnate ale Paşei. Se bucura să vadă că deprindeam repede limba şi îmi spunea că, în scurtă vreme, aveam să ajung musulman. De fiecare dată se codea să ia arginţii care i se cuveneau pentru învăţătură. Îi dădeam bani şi ca să-mi aducă mâncare, pentru că eram hotărât să mă îngrijesc aşa cum se cuvenea.

Într-o noapte ceţoasă, temnicerul a venit în celula mea: Paşa dorea să mă vadă. Am fost uluit, cuprins de emoţie şi m-am pregătit degrabă. Mă gândeam că vreuna dintre iscusitele mele rude de acasă – poate tata, poate viitorul meu socru – trimisese bani de răscumpărare. În vreme ce mergeam prin ceaţă, străbătând străzile întortocheate, înguste, aveam simţământul că urma să ajungem îndată acasă sau că urma să mă pomenesc cu ei pe negândite în faţa mea, ca atunci când te deştepţi dintr-un vis. La răstimpuri mă gândeam că aflaseră o cale de a trimite pe cineva care să-mi servească de mijlocitor, că urma să fiu urcat fără întârziere pe o corabie, cufundată în aceeaşi ceaţă, şi trimis în ţara mea. Când am intrat însă în conacul

Paşei, am priceput că n-aveam să pot scăpa atât de uşor. Slugile păşeau în vârful picioarelor.

Mai întâi m-au dus într-un vestibul, iar după ce am adăstat un răstimp acolo, m-au vârât într-o odaie. Pe o canapea micuţă stătea lungit un bărbat mărunţel şi simpatic, acoperit cu o învelitoare. Alături de el se afla un ins voinic. Cel întins pe canapea era Paşa, care mă chemase la el. Am stat de vorbă. M-a iscodit ba de una, ba de alta. I-am spus că, de fapt, studiasem astronomia, matematica şi, de asemenea, puţin ingineria, dar că mă pricepeam şi la medicină, că tămăduisem mai mulţi oameni, îmi punea felurite întrebări şi i-aş mai fi istorisit şi alte lucruri, când mi-a spus că, după cât de repede deprinsesem turca, eram pesemne o persoană ageră la minte, după care a adăugat că avea şi el un necaz, căruia nu-i dăduse de cap niciunul dintre vraci şi că, auzind de mine, voia să mai facă o încercare.

Paşa a început să îmi povestească cu atâta înfierbântare despre necazul lui, încât m-am văzut nevoit a crede că era vorba de o boală cu totul aparte şi că Paşa era singurul om de pe faţa pământului care se căptuşise cu ea, din pricina vrăjmaşilor săi, care-l amăgiseră pe Dumnezeu cu defăimările lor. Or, suferinţa lui era bine-cunoscutul năduf. L-am iscodit îndelung, l-am ascultat cum tuşea, apoi am coborât în bucătărie şi am preparat, cu cele aflate acolo, nişte hapuri verzi, cu mentă; i-am pregătit, de asemenea, un sirop de tuse. Pentru că Paşa se temea să nu fie otrăvit, i-am arătat siropul, am luat o înghiţitură din el, după care am luat şi un hap. Mi-a spus să ies din conac cu băgare de seamă, fără să mă las zărit de cineva, şi să mă întorc în temniţă. Temnicerul mi-a desluşit mai apoi că Paşa nu dorea să fiu pizmuit de ceilalţi vraci. A doua zi iar m-am dus la el, i-am ascultat tuşea şi i-am dat aceleaşi leacuri. Hapurile colorate pe care i le-am pus în palmă i-au stârnit o plăcere copilărească. Odată întors la mine în celulă, m-am rugat să se facă bine. În ziua următoare s-a stârnit crivăţul şi mă gândeam că pe o vreme atât de vântoasă te însănătoşeşti chiar şi fără să vrei; n-a mai venit nimeni să

mă caute.

La o lună după aceea, când m-au chemat iar într-un miez de noapte, Paşa se pusese pe picioare şi era plin de vioiciune. M-am bucurat să-l aud cum mustra pe cineva, respirând în voie. A fost mulţumit să mă vadă şi mi-a spus că îl lecuisem, că eram un vraci iscusit. M-a întrebat ce doream de la el. Ştiam că n-avea să mă elibereze de îndată, pentru a mă trimite acasă; m-am plâns de celula mea şi de lanţurile pe care le purtam, i-am spus că, pricepându-mă la medicină, la astronomie, la ştiinţe, le-aş fi putut fi de ajutor şi i-am povestit cum eram istovit de pomană cu munci silnice. Nu ştiu cât a ascultat şi cât nu. O mare parte din banii aflaţi în punga pe care mi-a dat-o au fost luaţi de temniceri.

După o săptămână, într-o noapte, a venit la mine un temnicer care, după ce m-a pus să jur că nu fug, mi-a desfăcut lanţurile. Eram dus mai departe la muncă, dar acum căpeteniile robilor mă cruţau. La trei zile după aceea, temnicerul mi-a adus veşminte noi şi am priceput că Paşa mă luase sub oblăduirea lui.

Continuam să fiu chemat nopţile pe la felurite conace. Le dădeam leacuri bătrânilor corsari atinşi de reumă şi tinerilor oşteni cu arsuri la stomac, le luam sânge celor care sufereau de mâncărimi, celor care se uscau pe picioare, celor care aveau dureri de cap. Odată, băiatul cel gângav al unei slugi mi-a recitat o poezie, dându-şi drumul la limbă şi prinzând să vorbească la o săptămână după ce îi dădusem să bea felurite siropuri.

Aşa a trecut iarna. La începutul primăverii, am aflat că Paşa, care nu se mai interesase de mine de luni de zile, plecase cu flota pe Mediterana. De-a lungul verii, vreo două-trei persoane care erau martore la deznădejdea şi la mânia mea mi-au spus că nu trebuia să mă plâng de soartă, căci agonisisem bani frumoşi de pe urma tămăduielilor. Un fost rob, care trecuse la islam cu mulţi ani în urmă şi care, mai apoi, se căsătorise, m-a sfătuit, la rândul lui, să nu fug. Robii care erau de folos puteau fi amăgiţi în felurite chipuri, aşa cum se întâmplase şi cu mine, dar nu fi se dădea

niciodată învoirea de a se întoarce pe meleagurile lor. Dacă treceam la islam, aşa cum făcuse el, îi sileam să mă sloboadă, nimic mai mult! Socotind că îmi împărtăşea, poate, toate acele amănunte pentru a mă iscodi, i-am spus că nu aveam nici cel mai mic gând de a fugi. Nu gândul îmi lipsea, ci îndrăzneala. Toţi fugarii erau prinşi înainte de a apuca să ajungă prea departe. Eu eram cel care îi ungea, mai apoi, cu balsam pe răni, prin celulele lor, pe nefericiţii aceia care mâncaseră bătaie.

Către toamnă, Paşa s-a întors cu flota din campanie; l-a salutat pe Padişah cu lovituri de tun, s-a trudit să îl înveselească aşa cum făcuse şi cu un an în urmă, dar era cât se poate de limpede că perioada campaniei nu se scursese deloc bine. În temniţă au fost aduşi, de altfel, foarte puţini robi. Mai apoi am auzit că veneţienii le pârjoliseră şase corăbii. Mă gândeam să găsesc o cale de a vorbi cu acei ultimi robi, nădăjduind să aflu veşti din ţara mea, dar cei mai mulţi dintre ei erau spanioli – nişte amărâţi tăcuţi, neştiutori, temători, care nu erau în stare să bâiguie mare scofală, dincolo de faptul că cerşeau ajutor şi mâncare. Doar unul mi-a atras luarea-aminte: rămăsese fără un braţ, dar nu-şi pierduse speranţa; spunea că şi un strămoş de-al lui trecuse prin aceleaşi încercări, că mai apoi scăpase şi scrisese, cu braţul care-i rămăsese teafăr, un roman cavaleresc, aşa încât socotea că avea să scape şi el, ca să facă, la rândul lui, acelaşi lucru. Mai târziu, când plăsmuiam poveşti pentru a putea trăi, mi-am amintit de omul acela care visa să trăiască spre a putea plăsmui poveşti.

După puţină vreme, în temniţă a izbucnit o molimă, iar molima aceea nenorocită, de care mă păzeam copleşindu-i pe temniceri cu bacşişuri, i-a ucis şi îndepărtat pe jumătate dintre robii ferecaţi acolo. Cei rămaşi în viaţă au început iar să fie scoşi la felurite munci. Eu nu mă duceam nicăieri. Seara îmi spuneau că erau mânaţi până la Cornul de Aur şi că trudeau acolo la comanda unor meşteri tâmplari, croitori şi spoitori, pentru a înjgheba corăbii, fortăreţe şi turnuri de mucava. Mai apoi am aflat că Paşa urma s-o peţească,

pentru feciorul său, pe fata Marelui-vizir şi să facă o nuntă plină de fală.

Într-o dimineaţă am fost chemat la conacul Paşei. Aflând că îl luase iar năduful, m-am dus. M-au vârât într-o odaie, să aştept, pentru că Paşa avea treabă, şi m-am aşezat. La puţin timp s-a deschis cealaltă uşă a încăperii şi a intrat un bărbat care era cu cinci-şase ani mai vârstnic decât mine, iar când m-am uitat la chipul lui am rămas cu gura căscată şi m-a cuprins spaima.

2

Cel care intrase în odaie semăna ciudat de mult cu mine. S-ar fi zis că în locul lui mă aflam chiar eu! Aşa am gândit în prima clipă. Era ca şi cum cineva care voia să-mi joace o festă m-ar fi făcut să mai intru o dată pe uşa aflată chiar în faţa celei pe care pătrunsesem eu, pentru a-mi spune „uite, la drept vorbind, aşa ar fi trebuit să fii, aşa ar fi trebuit să intri pe uşă, aşa ar fi trebuit să-ţi mişti mâinile şi braţele, aşa ar fi trebuit să te uiţi la celălalt tu, aflat în odaie”. Când ni s-au încrucişat privirile, ne-am salutat. El nu părea însă aşa de uluit. Am decis atunci că nu semăna chiar atât de mult cu mine, pentru că avea şi barbă; încercam, totodată, simţământul că uitasem cu ce aduceam eu, cu ce semăna chipul meu. În vreme ce stătea în faţa mea, mi-a trecut prin minte că se împlinea anul de când nu mă mai uitasem în oglindă.

Uşa pe care intrasem eu s-a deschis curând, iar bărbatul a fost chemat în odaia de alături. Pe când stăteam în aşteptare, mă gândeam că nu putea fi vorba de o poznă pusă la cale cu iscusinţă, ci de o plăsmuire a minţit mele chinuite. Căci în zilele acelea eram cufundat într-o nesfârşită visare – în basne alinătoare, precum închipuirea că mă întorceam acasă, că toată lumea îmi venea în întâmpinare, că urma să fiu slobozit fără întârziere sau că, de fapt, continuam să dorm în cabina mea de pe corabie, iar ceea ce se petrecea nu era decât un vis. Tocmai eram pe cale să cuget că şi ceea ce se întâmpla atunci făcea parte din aceeaşi plăsmuire, devenită însă realitate, dacă nu cumva era un semn că totul avea să se schimbe într-o clipă, revenind la vechea stare, când s-a deschis uşa şi am fost poftit înăuntru.

Paşa stătea în picioare, la o oarecare depărtare de seamănul meu. M-a lăsat să-i sărut poala; m-a întrebat cum îmi mai mergea, iar eu am încercat să-i vorbesc despre strâmtorările pe care le înduram în celulă şi să-i spun că voiam să mă întorc în ţara mea, dar nici măcar nu m-a ascultat. Din câte îşi amintea el, îi mărturisisem că eram iscusit la ştiinţe, la astronomie, la inginerie – ei bine, mă pricepeam oare, întrucâtva, şi la focurile de artificii ori la praful de puşcă? i-am răspuns repede că da, dar când mi s-au întâlnit, pentru o clipă, privirile cu ale celuilalt, m-am neliniştit la gândul că îmi pregătiseră o capcană.

Paşa spunea că nunta pe care o punea la cale avea să fie fără pereche, că urma să poruncească şi nişte focuri de artificii, dar că serbările pe care le plănuia nu trebuiau să semene nicidecum cu ceea ce se izvodise cândva. La o reprezentaţie orânduită mai înainte vreme, cu prilejul naşterii Sultanului, de un maltez, care mai apoi se săvârşise din viaţă, şi de maeştrii artificieri, trudise şi seamănul meu, pe care Paşa nu îl numea decât Hogea – acesta avea oarecare ştiinţă despre asemenea lucruri, dar Paşa se gândea că l-aş fi putut ajuta şi eu. Ne-am fi întregit unul pe altul! Dacă închipuiam un spectacol pe măsură, Paşa avea să ne fericească. Socotind că venise sorocul, am încercat să îi spun că nu îmi doream decât să mă întorc în ţara mea, la care Paşa m-a întrebat dacă mă culcasem cu vreo femeie de când ajunsesem la Istanbul şi, aflând răspunsul, a spus că libertatea nu-mi folosea la nimic dacă nu făceam aşa ceva. Vorbea folosindu-se de cuvintele pe care le întrebuinţau temnicerii şi trebuie să mă fi uitat la el prostit, căci a izbucnit în râs. S-a întors apoi către acel seamăn al meu pe care-l numea Hogea şi i-a spus că lui îi revenea toată răspunderea. Am plecat apoi amândoi.

Îndreptându-mă dimineaţa către casa seamănului meu, mă gândeam că n-aveam ce să-l învăţ. Dar nici el nu ştia mai multe decât mine. În plus, cunoştinţele noastre se potriveau: totul era să afli amestecul potrivit, pe bază de camfor. Pentru aceasta trebuia să ne ducem nopţile la

Surdibi[11], să dăm foc amestecurilor pregătite cu băgare de seamă, folosindu-ne de balanţă şi de greutăţi, şi să tragem învăţămintele cuvenite din ceea ce vedeam. În vreme ce le porunceam oamenilor noştri – priviţi cu admiraţie de puştii ce se uitau la focurile de artificii şi la noi – să pună focul, ne proţăpeam curioşi şi emoţionaţi sub copacii învăluiţi în întuneric şi aşteptam să vedem ce se petrecea, aşa cum urma să facem şi mult mai târziu, pe când lucram la lumina zilei la arma aceea uimitoare. Apoi mă străduiam să notez într-un mic catastif ceea ce văzusem – uneori la lumina lunii, alteori în bezna oarbă. Noaptea, înainte de a mă duce la temniţă, ne întorceam la casa Hogei, care dădea spre Cornul de Aur, şi vorbeam îndelung despre urmările trudei noastre.

Casa lui era mică, stingheritoare şi apăsătoare. Se intra în ea de pe o uliţă întortocheată, plină de tina adusă de o apă murdară, despre care n-am aflat niciodată de unde izvora. Înăuntru aproape că nu se aflau niciun fel de lucruri, dar ori de câte ori intram acolo mă încerca un simţământ de descurajare şi eram copleşit de o stare stranie, de stânjeneală. Poate că simţământul i se datora chiar acelui om, care îmi ceruse să îl numesc Hogea, pentru că nu-i plăcea numele moştenit de la bunicul său: nu mă slăbea din ochi, părea că dorea să afle ceva de la mine, dar pe atunci lăsa impresia că nu ştia ce era acel ceva. În vreme ce vorbeam despre experimentele noastre, eu stăteam în picioare sau, alteori, mă plimbam nervos de la un capăt la altul al odăii, pentru că nu mă puteam deprinde să şed pe canapelele înşirate de-a lungul pereţilor. Cred că Hogei îi plăcea acest lucru. El stătea jos şi, astfel, mă putea privi pe săturate, chiar dacă o făcea la lumina răspândită de o lampă firavă.

Când îi simţeam privirile aţintite asupra mea, mă cuprindea un soi de încordare, pentru că nu băga de seamă asemănarea dintre noi. De vreo două ori m-am gândit că o intuise, dar că se purta de parcă n-ar fi fost conştient de ea. Aveam impresia că îmi juca un renghi, că mă supunea unui

[11] Literal, „poalele zidului” – zonă în cartierul istanbulez Fatih.

mic experiment şi că dobândea astfel nişte cunoştinţe pe care mie îmi era cu neputinţă să le pricep. Asta pentru că în primele zile nu contenise să mă privească astfel – ca şi cum ar fi aflat ceva şi s-ar fi neliniştit de cele aflate. Dar se sfia, parcă, să meargă mai departe, pentru a adânci strania cunoaştere pe care pusese stăpânire. Ceea ce mă stingherea, ceea ce făcea casa sufocantă era tocmai simţământul rupturii dintre noi. De fapt, sfiala lui îmi dădea curaj, dar nu mă despovăra. Odată, în vreme ce vorbeam despre experimentele noastre, precum şi cu un alt prilej, când m-a întrebat de ce nu mă turcisem încă, m-am păzit să-i spun ce gândeam, înţelegând oarecum că voia să mă atragă într-o gâlceavă. A simţit că mă înfrânam; mi-am dat seama că mă dispreţuia, iar asta m-a înfuriat. Poate că singurul subiect asupra căruia ne învoiam în zilele acelea era faptul că ne dispreţuiam unul pe altul. Socoteam că dacă izbuteam să punem la cale cu bine, fără niciun fel de păţanii, comedia aceea cu focurile de artificii, mi s-ar fi dat poate învoirea de a pleca acasă; prin urmare, îmi ţineam firea.

Într-o noapte, însufleţit de sentimentul de biruinţă pe care i-l dăduse un foc de artificii ce se ridicase la o înălţime neobişnuit de mare, Hogea mi-a spus că într-o bună zi avea să rânduiască nişte artificii care să ajungă până la Lună; singura problemă era să afle amestecul de praf de puşcă trebuincios pentru o atare întreprindere şi să poată turna un lăcaş în stare să-l cuprindă. Tocmai îi spuneam că Luna era foarte departe, când mi-a tăiat vorba – ştia şi el că Luna era foarte departe, dar nu era ea oare steaua cea mai apropiată de Pământ? Deşi i-am dat dreptate, nu s-a domolit, aşa cum aş fi crezut, dar nici n-a mai spus altceva.

La două zile după aceea, m-a întrebat iar, în miez de noapte, cum puteam fi atât de sigur că Luna era cea mai apropiată stea. Poate că ne lăsam purtaţi de o amăgire a ochiului. I-am vorbit atunci, pentru prima oară, despre studiile de astronomie pe care le urmasem şi i-am descris, pe scurt, principiile fundamentale ale cosmografiei lui Ptolemeu. Vedeam că mă asculta cu mare curiozitate, dar

se ferea să rostească ceva care să-l dea de gol. După o vreme, când am tăcut, mi-a spus că avea şi el cunoştinţă de Batlamyus[12], dar că acesta nu-i putuse curma bănuiala existenţei unei alte stele, mai apropiate de Pământ decât Luna. Către dimineaţă vorbea de steaua aceea de parcă ar fi avut deja dovezi cu privire la existenţa ei.

A doua zi mi-a dat o carte cu un scris de mână nefericit. În ciuda cunoaşterii neîndestulătoare a limbii turce, am izbutit să desluşesc despre ce era vorba: un rezumat la mâna a doua, cred, nu după *Almagest*[13], ci după un alt rezumat; nu mi-au trezit interes decât denumirile arăbeşti ale planetelor, dar acelea nu erau în stare să mă încălzească cu nimic pe atunci. Văzând că volumul, pe care-l lăsasem din mână, nu mă impresionase, Hogea s-a înfuriat. Firesc ar fi fost să-mi las trufia la o parte şi să frunzăresc paginile, să arunc o privire asupra acelei scrieri, pe care el dăduse şapte galbeni. Am redeschis cartea şi, în vreme ce o răsfoiam, ca un învăţăcel smerit şi îndurător, am dat peste o schemă primitivă, în care planetele erau aşezate în nişte sfere desenate naiv, potrivit poziţiei lor faţă de Pământ. La drept vorbind, locul planetelor era stabilit cu exactitate, numai că autorul imaginii nu avea niciun fel de idee cu privire la ordinea în care se înşiruiau ele. Apoi, mi-a sărit în ochi o planetă măruntă, aflată între Pământ şi Lună; după prospeţimea cernelii îţi puteai da seama, cu puţină atenţie, că aceasta fusese adăugată în manuscris mai târziu. După ce am frunzărit cartea de la un cap la altul, i-

---

[12] Numele arab al astronomului, matematicianului şi geografului grec Ptolemeu (cca 90-cca 168), preluat ca atare şi de turcii otomani. Ptolemeu, ale cărui opere sunt redactate în limba greacă, şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii la Alexandria, pe vremea când Egiptul se afla sub stăpânirea Romei, în perioada elenistică târzie.

[13] Primul tratat astronomic al lui Ptolemeu, care s-a bucurat de o largă circulaţie în Antichitatea clasică. Cuprindea un inventar al stelelor cunoscute şi o expunere detaliată a reprezentării geocentrice a universului, cunoscută astăzi sub numele de „sistemul ptolemeic”. Intitulat, în greacă, *Megiste Syntaxis,* tratatul s-a transmis iniţial prin intermediul unei traduceri în limba arabă intitulată *al-Majisti* – titlu devenit ulterior, în latină, *Almagest* / *Almagesti.*

am înapoiat-o Hogei. Mi-a spus că el era cel care urma să descopere acea ultimă stea; nu avea deloc aerul să glumească. Nu i-am răspuns nimic, aşa încât s-a lăsat o tăcere care ne sleia amândurora nervii. Cum, mai apoi, n-am mai izbutit să slobozim artificiile îndeajuns de sus ca să vină vorba de astronomie, subiectul a rămas închis. Mica noastră izbândă s-a vădit a fi o simplă întâmplare, a cărei taină n-am ajuns să o desluşim.

În schimb, obţineam rezultate foarte bune în privinţa intensităţii, a strălucirii luminii şi flăcării, ştiind totodată care era taina reuşitei noastre: Hogea descoperise, la unul dintre negustorii de plante şi mirodenii din Istanbul cărora le călcase pragul rând pe rând, un praf al cărui nume nu îl cunoştea nici măcar stăpânul prăvăliei; am ajuns la concluzia că praful acela gălbui, care oferea o strălucire desăvârşită, era un amestec de pucioasă şi sulfat de cupru. Mai pe urmă am amestecat praful cu toate substanţele care ne-au venit în minte, în speranţa de a înzestra mănunchiul de raze luminoase cu oarece culoare, dar n-am izbutit să dăm la iveală decât nuanţe de cafeniu şi de verde palid, care semănau între ele. Chiar şi aşa, după spusele Hogei, ceea ce înfăptuiserăm noi era mai aparte decât tot ceea ce se realizase până atunci la Istanbul.

La fel a fost şi spectacolul pe care l-am ticluit pentru cea de-a doua noapte a nunţii; toţi au spus acest lucru, chiar şi vrăjmaşii noştri, care unelteau pe ascuns încercând să pună stăpânire pe îndeletnicirea ce ne fusese încredinţată nouă. Când s-a spus că Padişahul venise de pe celălalt ţărm al Cornului de Aur ca să ne urmărească, am fost peste măsură de tulburat şi m-am temut că, dacă ceva nu mergea aşa cum se cuvenea, n-aveam să mă mai pot întoarce nicicând în ţara mea; când ne-au spus să începem, m-am rugat. Mai întâi am dat foc artificiilor fără culoare, care s-au înălţat drept în sus, pentru a-i saluta pe oaspeţi şi a ne pregăti de reprezentaţie; îndată după aceea am pus în mişcare, împreună cu Hogea, maşinăria cu roată pe care o numeam „moara”. Cerul a devenit într-o clipă roşu, galben şi verde, iar zgomotul înspăimântător care s-a auzit a fost chiar mai

minunat decât ne aşteptam; când au răbufnit artificiile, roata a prins viteză şi s-a învârtit, s-a tot învârtit, pentru ca apoi să se oprească pe neaşteptate, luminând împrejurimile de parcă ar fi fost ziuă. M-am închipuit, pentru o clipă, la Veneţia – aveam opt ani, vedeam pentru prima oară o asemenea bazaconie şi eram la fel de nefericit ca şi acum, pentru că hainele mele cele noi, de culoare roşie, îi fuseseră date fratelui meu mai mare, care îşi rupsese veşmintele cu o zi înainte, în timpul unei încăierări; artificiile aveau culoarea roşie a hainelor mele bogat împodobite cu nasturi, pe care nu le putusem îmbrăca în acea noapte şi pe care jurasem să nu le mai port niciodată, iar nasturii erau în ton cu îmbrăcămintea, prea strâmtă pentru fratele meu.

Apoi am pus în mişcare maşinăria pe care o numeam „cişmeaua”: prin gura unei schele înalte cât cinci trupuri omeneşti clădite unele peste altele, au prins să se reverse flăcări; pesemne că lumea aflată pe celălalt mal vedea mai bine trâmba de foc. Probabil că mai apoi, când prin deschizătura cişmelei au prins să ţâşnească artificii, spectatorii au fost la fel de emoţionaţi ca noi, dar nu ne doream ca emoţia lor să se domolească; artificiile au plutit şi au pâlpâit deasupra Cornului de Aur. Mai întâi, din turnurile şi din bastioanele fortăreţelor de mucava au fost slobozite artificii care se aprindeau şi se mistuiau în vreme ce se perindau pe cer; acestea reprezentau biruinţele din anii trecuţi. Pe când înfăţişam corăbiile din anul în care căzusem în robie, vasul nostru cu pânze era copleşit de focurile de artificii care se ridicau dinspre celelalte corăbii; aşa am ajuns să retrăiesc ziua în care fusesem luat prizonier. În vreme ce corăbiile de mucava ardeau şi se scufundau, mulţimea de pe amândouă malurile striga „Allah, Allah”. Apoi am slobozit încet balaurii; pe nări, pe gură şi pe urechi le ţâşneau flăcări. I-am aţâţat ca să se lupte între ei; la început, n-au izbutit să se biruie unul pe altul, aşa cum plănuiserăm; am înfierbântat şi mai aprig aerul cu artificii zvârlite de pe mal, iar după aceea, când s-a întunecat puţin cerul, oamenii noştri aflaţi pe plute au pus

în mişcare roata şi balaurii au prins să se înalţe alene spre cer. Toată suflarea ţipa, cu mirare şi teamă; când balaurii s-au năpustit din nou gălăgioşi unii asupra altora, au fost aprinse toate artificiile de pe plute; pesemne că fitilelor aşezate în trupurile acestor creaturi li s-a dat foc taman la vreme, căci împrejurimile s-au preschimbat într-un adevărat iad, aşa cum ne doream. Am priceput că izbândiserăm după ce am auzit ţipetele şi plânsetul unui copil aflat lângă noi: taică-său uitase de el şi căsca gura la cerul înfricoşător. „Acum am să mă întorc în ţară”, cugetam eu. În vremea aceasta, în buricul iadului şi-a făcut apariţia, odată cu mica plută pe care se înălţa şi pe care n-o putea zări nimeni, creatura pe care eu o numisem „Diavolul”; o burduşisem cu atâtea artificii, încât ne temeam să nu sară în aer toată pluta, cu oamenii noştri cu tot, însă lucrurile s-au petrecut aşa cum plănuiserăm. În vreme ce balaurii care se încăieraseră mai înainte se făceau nevăzuţi, sleindu-şi flăcările, Diavolul a ţâşnit pe neaşteptate în sus, odată cu artificiile cărora tocmai li se pusese foc; apoi, din trupul acestuia s-au răspândit mingi de flăcări, care au explodat în aer cu mare tărăboi. Mă tulbura gândul că înecasem, pentru o clipă, tot Istanbulul în groază şi spaimă; mă speriasem parcă până şi eu; aveam simţământul că, în cele din urmă, purcesesem plin de îndrăzneală la ceea ce doream să înfăptuiesc în viaţă, că nu avea niciun fel de însemnătate în ce oraş mă găseam în clipa aceea: îmi doream ca Diavolul să rămână atârnat acolo toată noaptea, răspândindu-şi flăcările asupra tuturor. După ce s-a legănat puţin la stânga şi la dreapta, ciudăţenia a coborât în Cornul de Aur, fără a atinge pe nimeni, în strigătele de extaz ale mulţimii aflate pe cele două maluri. În vreme ce se cufunda în apă, continua să împrăştie flăcări în jur.

A doua zi dimineaţă, Paşa i-a trimis Hogei o pungă cu galbeni, întocmai ca în basme. A spus că era foarte satisfăcut de reprezentaţie, dar că găsea straniu triumful Diavolului. Am continuat bâlciul preţ de zece nopţi. Ziua reparam machetele arse, plănuiam jocuri noi şi-i puneam pe ocnaşii aduşi de la temniţă să umple artificiile. Un rob

care, odată cu cei zece săculeţi de praf de puşcă, şi-a ars şi faţa, a rămas fără vedere.

Când s-au sfârşit petrecerile de nuntă, nu l-am mai văzut pe Hogea. Mă simţeam uşurat că scăpasem de privirile invidioase ale acelui ins curios, care mă supraveghea cât era ziua de lungă, dar nu se poate spune că mintea mea nu revenea mereu asupra zilelor pline de însufleţire petrecute alături de el. Aveam de gând să le povestesc tuturor, la întoarcerea acasă, despre omul acela care, în ciuda faptului că semăna atât de mult cu mine, nu aducea niciodată vorba despre asemănarea dintre noi. Stăteam în celula mea şi, ca să-mi mai treacă vremea, mă îngrijeam de bolnavi. Auzind, într-o zi, că mă chema Paşa, am dat fuga la el, emoţionat şi aproape fericit. Mai întâi m-a lăudat zorit, spunându-mi că toată lumea fusese mulţumită de focurile de artificii, că se distraseră foarte bine, că eram foarte iscusit, şi altele asemenea. Apoi mi-a spus, pe nepusă masă, că dacă mă converteam la islam, avea să mă sloboadă. M-am pierdut cu firea, am rămas prostit, i-am spus că voiam să mă întorc în ţara mea, ba chiar m-am umilit, stăpânit de starea aceea de nerozie, şi i-am istorisit, bâlbâindu-mă, despre mama şi despre logodnica mea. Paşa m-a întrebat iar acelaşi lucru, de parcă nici nu m-ar fi auzit. Am tăcut puţin. Nu ştiu din ce pricină, îmi veneau în minte prietenii mei din copilărie, leneşi şi netrebnici – fii care ridicau mâna asupra taţilor lor şi care te făceau să-ţi fie lehamite de ei. Am spus că nu aveam de gând să îmi schimb credinţa, iar Paşa s-a înfuriat. M-am întors în celula mea.

La trei zile după aceea, Paşa m-a poftit din nou la el. De data aceasta era binedispus. Pentru că nu izbuteam să-mi dau seama dacă trecerea la credinţa lor m-ar fi ajutat să fug ori ba, nu luasem nicio hotărâre. Paşa m-a întrebat ce credeam despre ceea ce îmi propusese şi mi-a spus că avea să mă însoare chiar el, cu o fată frumoasă de pe acolo. Când mi-am făcut curaj şi i-am zis că nu mă învoiam să-mi schimb credinţa, a rămas nedumerit, pentru ca apoi să-mi spună că eram un prost. Căci nu aveam niciun

apropiat prin preajmă pe care să nu-l mai pot privi în faţă dacă mă turceam. Apoi, mi-a cuvântat puţin despre islam. Cum tăceam, m-a trimis înapoi în celulă.

Când am fost chemat a treia oară, nu m-au mai înfăţişat Paşei. O chehaie m-a întrebat ce hotărâre luasem. Poate că eram gata să-mi schimb vrerea, dar nu la întrebarea unuia ca el. Şi de data aceasta am spus că nu eram pregătit să-mi smintesc credinţa. Chehaia m-a apucat de braţ, m-a dus afară şi m-a încredinţat altui ins. Acesta era un bărbat înalt şi subţire, de felul celor care mi se înfăţişau adeseori în vise; m-a luat de braţ şi, în vreme ce mă purta compătimitor, de parcă ar fi ajutat un om ţintuit la pat, către un ungher al grădinii, lângă noi şi-a făcut apariţia un zdrahon, de felul celor care nu ţi se arată nicicând în vise. Cei doi s-au oprit la poalele unui zid şi m-au legat de mâini; aveau cu ei un baltag, care nu era peste măsură de mare: Paşa poruncise ca, dacă nu treceam la islam, să mi se taie pe dată capul. Am rămas cu gura căscată.

Nu aşa de repede, mă gândeam eu. Se uitau la mine cu milă. N-am zis nimic. Măcar să nu mă mai întrebe o dată, îmi spuneam, dar peste puţină vreme iar m-au întrebat. În acest chip, credinţa a devenit deodată, în ochii mei, ceva pentru care îţi poţi da lesne viaţa; mă socoteam însemnat, însă, pe de altă parte, îmi părea rău de mine, aşa cum le părea şi celor doi care, punându-mi acea întrebare, mă forţau să-mi tăgăduiesc credinţa. În vreme ce mă sileam să mă gândesc la altceva, în faţa ochilor mei a prins viaţă o scenă pe care o zărisem pe fereastra care dădea în grădina din spatele casei noastre: pe tipsia de pe masă, incrustată cu sidef, se aflau piersici şi cireşe; dincolo de masă se găsea o canapea împletită din pai, aşternută cu perne verzi de puf – în aceeaşi nuanţă de verde ca tocul ferestrei. Ceva mai în fund vedeam fântâna, pe a cărei buză se aşezase o vrabie, precum şi măslini şi cireşi. Un scrânciob atârnat cu funii lungi de una dintre ramurile înalte ale nucului aflat în spatele lor se legăna uşor, în bătaia unui vânt abia simţit. Când m-au mai întrebat o dată, am spus că nu voiam să-mi schimb credinţa. M-au pus să îngenunchez şi mi-au aşezat

capul pe o buturugă aflată în apropiere. Mai întâi am închis ochii, dar apoi i-am deschis. Unul dintre ei a apucat baltagul. Celălalt a zis că poate mă căiam; iar m-au ridicat în picioare. Trebuia să mai chibzuiesc puţin.

În vreme ce cumpăneam, s-au apucat să sape o groapă chiar lângă buturugă. M-am gândit că aveau să mă îngroape îndată acolo, iar în mine s-a trezit nu numai teama de moarte, ci şi groaza de a fi îngropat de viu. Îmi spuneam că, până săpau ei groapa, aveam să iau o hotărâre, dar nici nu rostuiseră bine mormântul – nu prea adânc –, că iar au venit la mine. Atunci m-am gândit că era o neghiobie să mor acolo. Plănuiam să mă turcesc, dar nu era *vreme* acum de aşa ceva. Dacă m-aş fi întors în temniţă, în draga mea celulă cu care mă deprinsesem, aş fi vegheat toată noaptea, aş fi cugetat, iar până în zori m-aş fi putut hotărî să-mi schimb credinţa; dar nu pe loc.

M-au apucat degrabă, m-au dus la buturugă şi m-au pus să îngenunchez. Înainte de a-mi aşeza capul pe ea, am văzut tulburat cum trecea cineva grăbit printre copaci, parcă în zbor: eram eu, cu barbă, păşind fără să ating pământul. M-am gândit să vorbesc cu năluca mea, care tocmai se strecura printre copaci, dar din gâtlej nu mi-a ieşit niciun sunet; eram deja cu capul pe butuc. M-am lăsat în voia sorţii, socotind că arătarea care se apropia nu era diferită de cea din somn; am simţit o răceală la ceafă şi la spate, nu voiam să mă mai gândesc la nimic, dar frigul mă îmboldea să gândesc mai departe. Apoi m-au săltat şi mi-au spus, bombănind, că Paşa avea să se mânie nespus de tare. Mă mustrau, în vreme ce-mi dezlegau mâinile, şi îmi spuneau că eram vrăjmaşul lui Allah, al lui Mahomed. M-au dus înăuntru, în conac.

După ce m-a pus să-i sărut poala, Paşa şi-a cerut iertare. Mi-a spus că mă plăcea pentru că nu-mi tăgăduisem credinţa, primejduindu-mi astfel viaţa, dar mai apoi a prins să se fălească: degeaba mă îndărătniceam eu, pentru că islamul era mai presus de toate credinţele, şi alte vorbe de soiul ăsta. Tot trăncănind aşa, s-a înfierbântat şi mai tare: era hotărât să mă pedepsească. Apoi a prins să spună că-i

făcuse cuiva o făgăduială – am tras concluzia că făgăduiala aceea mă mântuise de o seamă de rele, care ar fi urmat să se abată asupra mea –, pentru ca la sfârşit să desluşesc că persoana faţă de care se juruise şi despre care pricepeam, din spusele lui, că se vădea a fi un om ciudat, era chiar Hogea. Atunci, Paşa mi-a spus pe neaşteptate că mă dăruia Hogei. M-am uitam la el fără să pricep mai întâi mare lucru. După aceea m-a lămurit că, de-acum, eram robul Hogei, că-i dăduse şi un înscris în privinţa aceasta, că Hogea era cel care trebuia să hotărască dacă mă slobozea ori ba, că era treaba lui să facă ce voia cu mine mai departe. Paşa a ieşit din odaie şi dus a fost.

Hogea era, se pare, la conac – mă aştepta jos. Abia atunci am priceput că el era cel pe care-l văzusem în grădină, printre copaci. Ne-am dus pe jos până la el acasă. Mi-a spus că ştia de la bun început că nu aveam să-mi tăgăduiesc credinţa. Îmi pregătise chiar şi o odaie, la el acasă. M-a întrebat dacă nu cumva îmi era foame. Eram încă înspăimântat de moarte, aşa că nu îmi era. Totuşi am izbutit să iau câteva îmbucături din pâinea şi din iaurtul pe care mi le-a pus în faţă. În vreme ce mestecam, Hogea se uita la mine binedispus. Mă privea ca ţăranul care se înveseleşte hrănindu-şi calul pe care tocmai l-a cumpărat din târg, cu gândul la treburile la care îl va înhăma pe viitor. Mi-am amintit adeseori de privirea aceea, până ce Hogea s-a cufundat în măruntaiele ceasornicului şi ale teoriei cosmografice pe care urma să i le prezinte Paşei, uitând de mine.

Apoi, mi-a spus că urma să-l învăţ absolut totul; de aceea mă ceruse Paşei şi nu mă putea slobozi decât după ce sfârşeam ceea ce aveam de făcut. Mi-au trebuit mai multe luni până să aflu ce anume însemna „totul”: toată astronomia, toată medicina, toată ingineria, toată ştiinţa care se buchisea acolo, în ţara mea! De asemenea, tot ceea ce scria în cărţile mele, care se aflau în celulă şi care au fost aduse a doua zi, la porunca lui, precum şi tot ceea ce auzisem şi tot ceea ce văzusem, tot ceea ce gândeam despre fluvii, lacuri, nori şi mări, despre pricinile

cutremurelor şi ale tunetelor… Către miezul nopţii a adăugat că marea lui curiozitate se lega de stele şi de planete. Pe fereastra deschisă pătrundea lumina Lunii şi mi-a spus că trebuia să găsim cel puţin o dovadă sigură cu privire la existenţa sau inexistenţa acelei stele dintre Lună şi Pământ. În vreme ce băgăm de seamă din nou, fără să vreau, asemănarea supărătoare dintre noi, privindu-l cu ochii temători ai zilei în care avusesem de-a face cu moartea, Hogea nici măcar nu mai folosea cuvântul „a învăţa”: urma să cercetăm împreună, să descoperim împreună, să păşim împreună, umăr la umăr.

Aşa am început să trudim, ca doi elevi silitori, ca doi fraţi buni care-şi fac lecţiile cu râvnă chiar şi atunci când cei vârstnici, care altfel obişnuiesc să tragă cu urechea la ei prin uşa întredeschisă, nu sunt acasă. La început de tot mă simţeam mai degrabă ca un frate mai mare, plin de cele mai bune intenţii, care se învoieşte să repete tot ceea ce ştie mai dinainte, astfel încât fratele mai leneş să-l poată ajunge din urmă; în ceea ce-l priveşte pe Hogea, acesta se purta ca un frate inteligent, care se străduieşte să arate că tot ceea ce ştie fratele lui mai mare nu înseamnă mare scofală. După el, deosebirea dintre noi privea doar numărul volumelor care îmi fuseseră aduse din celulă, la porunca lui, spre a fi orânduite într-o firidă, şi al căror conţinut mi-l aminteam. Cu destoinicia şi agerimea care-l caracterizau, a învăţat în şase luni să citească în limba italiană, pe care avea să şi-o desăvârşească în perioada următoare, şi mi-a buchisit toate cărţile, aşa încât atunci când mă punea să-i repet ceea ce îmi aminteam, nu mai eram cu nimic mai presus. Or, el se purta ca şi cum în sine ar fi sălăşluit un soi de cunoaştere mai firească decât lucrurile pe care obişnuim să le deprindem de la alţii – un soi de cunoaştere izvorâtă mai din străfunduri, care trecea dincolo de cărţi, pe care le socotea, în mare parte, neînsemnate. După şase luni, nu mai eram doi oameni care studiau şi progresau împreună. El gândea, în vreme ce eu nu făceam altceva decât să-i amintesc unele amănunte sau să-l ajut să revadă ceea ce ştia deja.

De cele mai multe ori îşi descoperea „gândurile” – pe care, în cea mai mare parte, le-am uitat – noaptea, la multă vreme după ce sfârşeam masa pe care o încropeam seara, după ce luminile din mahala se stingeau şi după ce în jur se aşternea liniştea. Dimineţile se ducea să predea la o şcoală de băieţi aflată la două mahalale de noi; de două ori pe săptămână era *muvakkit*[14] la o moschee dintr-un cartier îndepărtat, în care eu nu călcam niciodată. Ne petreceam timpul care-i mai rămânea fie pregătindu-ne pentru „gândurile” de noapte, fie mergând anevoie pe urmele lor. La vremea aceea continuam să cred, plin de nădejde, că aveam să mă întorc în ţara mea şi nu-l contraziceam deloc pe Hogea, socotind că discutarea „gândurilor” sale, ale căror amănunte nici măcar nu le ascultam cu prea mare interes, nu avea decât cel mult să-mi întârzie plecarea.

În primul an ne-am îndeletnicit aşadar cu astronomia, în care ne cufundaserăm pentru a afla dovezi privitoare la existenţa sau inexistenţa stelei imaginare. În vreme ce lucra cu telescoapele pe care le comandase după ce făcuse rost – pe bani grei – de lentile din Flandra şi cu instrumentele ori cu hărţile astronomice, Hogea a uitat de steaua lui închipuită; a spus că dăduse peste o problemă mai serioasă, că avea să facă din sistemul lui Batlamyus un subiect de cercetare amănunţită, numai că noi nu cercetam şi nu discutam nimic. El vorbea, iar eu ascultam: vorbea despre nerozia sferelor străvezii în care, chipurile, erau atârnate stelele; poate că exista ceva, altceva, care le ţinea agăţate acolo, ca, de pildă, o putere nevăzută, o forţă de

[14] Literal, „cel care stabileşte timpul” – persoana aflată în serviciul unei moschei, care avea sarcina de a-l preveni pe muezin asupra momentului în care trebuia rostită chemarea la rugăciune. Tot el realiza calendarele speciale (tr. *imsakiye)* care indicau orele de rugăciune şi momentele ruperii postului (tr. *iftar)* pe tot parcursul lunii sacre Ramadan; alcătuia, de asemenea, horoscoape şi calendare care indicau zilele faste şi zilele nefaste, îndeosebi pentru a purcede la o afacere, a pleca într-o călătorie, a contracta o căsătorie, a cumpăra sclavi ş.a. Cel mai însemnat *muvakkit* din secolul al XVII-lea era cel angajat la moscheea imperială Beyazıt de la Istanbul, aflată în apropierea Marelui Bazar.

atracţie, cine ştie; apoi susţinea că poate şi Pământul se rotea împrejurul a ceva, la fel ca Soarele – poate că toate stelele se roteau în jurul unui centru, de a cărui existenţă nici măcar nu aveam habar. Mai apoi a studiat o nouă masă stelară, în vederea unei cosmografii cu mult mai largi, susţinând că el avea să gândească mai cuprinzător decât Batlamyus, şi a făcut aluzie la teorii menite să dureze un nou sistem: poate că Luna se rotea în jurul Pământului, iar Pământul, în jurul Soarelui; poate că, pe de altă parte, în centru se afla Venus. Dar s-a plictisit repede şi de astfel de lucruri. Mai apoi spunea că problema care se punea atunci nu era să insufle toate acele idei noi, ci să le arate localnicilor stelele şi mişcările lor şi că avea să purceadă la o asemenea treabă începând chiar cu Paşa. Tocmai la vremea aceea am aflat însă că Sadik Paşa fusese surghiunit la Erzurum[15]. Se spunea că ar fi participat la o uneltire care dăduse greş.

În anii în care aşteptam întoarcerea Paşei din surghiun, am rătăcit luni de zile pe povârnişurile Bosforului, contemplând zbuciumul mării, în bătaia vântului care ne pătrundea până la oase, precum şi prin felurite văi, străduindu-ne să măsurăm cu vasele pe care le purtam în mâini temperatura şi curenţii râurilor la vărsare, în vederea alcătuirii unui tratat pe care urma să îl scrie Hogea cu privire la pricinile curentului din strâmtoare.

Nepotrivirile între timpul la care se vestea rugăciunea pe la moscheile din Gebze, unde ne duseserăm la rugămintea Paşei spre a-i orândui o treabă, rămânând mai apoi trei luni, i-au dat Hogei o altă idee: să plămădească un ceasornic fără greş, care să arate timpul potrivit pentru toate rugăciunile. Pe vremea aceea îl deprindeam cu ceea ce se numeşte masă; când am adus acasă obiectul acela, pe care îl comandasem la un tâmplar, dându-i măsurile potrivite, Hogei nu i-a plăcut, căci îl asemuia cu lespedea pe care erau spălaţi morţii şi spunea că aduce nenoroc, dar mai apoi s-a obişnuit şi cu scaunele, şi cu masa. Ba chiar a spus că, aşezat fiind la masă, gândea şi scria mai cu spor. Când

[15] Oraş în estul Anatoliei, este capitala provinciei cu acelaşi nume.

ne-am întors la Istanbul pentru a porunci să se toarne nişte piese dinţate de formă eliptică, paralele cu cercul de rotaţie a Soarelui, spre a statornici orele de rugăciune, masa ne urma îndeaproape, urcată pe spinarea unui măgar.

În acele prime luni în care lucram stând la masă unul în faţa celuilalt, Hogea se trudea să priceapă cum s-ar fi putut calcula vremea potrivită pentru rugăciuni şi post în ţinuturile reci unde, din pricina formei rotunde a Pământului, existau mari deosebiri între lungimea zilei şi a nopţii. O altă întrebare pe care şi-o punea era dacă mai exista sau nu vreun loc pe pământ, în afară de Mecca, din care să poţi privi către *kible*[16] oriîncotro te-ai fi răsucit cu faţa. Văzând că nu eram interesat de asemenea lucruri, pe care le desconsideram în taină, Hogea mă trata cu dispreţ, dar pe vremea aceea socoteam că-mi băgase de seamă „superioritatea şi aerul aparte” şi că se înfuria pesemne gândind că, la rândul meu, băgăm de seamă acest fapt. Vorbea îndelung despre cunoaştere, după cum vorbea şi despre inteligenţă; când avea să se întoarcă Paşa la Istanbul, avea să-l impresioneze cu planurile lui, cu noua lui teorie cosmografică – pe care dorea să o adâncească în continuare, urmând să o facă mai lesne de priceput cu ajutorul unei machete –, precum şi cu noul ceasornic; avea să arunce sămânţa reînvierii, molipsindu-i pe toţi cu propria lui curiozitate. Amândoi eram în aşteptare.

[16] Direcţia spre care se orientează credinciosul musulman în timpul rugăciunilor canonice; corespunde direcţiei oraşului Mecca.

3

În zilele acelea se gândea cum ar fi putut făuri un mecanism mai mare cu roţi dinţate care să asigure potrivirea ceasornicului măcar în fiecare lună, dacă nu în fiecare săptămână; îşi pusese în minte ca, după înfăptuirea unei asemenea maşinării, să dea la iveală un ceasornic de rugăciune care să poată fi potrivit o dată pe an. Tocmai se gândea că marea problemă era să afle forţa care ar fi putut pune în mişcare roţile dinţate ale acelui orologiu uriaş – roţi care aveau să devină tot mai grozave şi mai grele, pe măsură ce sporea răstimpul la care urma să fie potrivit ceasornicul –, când a aflat de la prietenii săi de la *muvakkithane*[17] că Paşa se întorsese de la Erzurum.

A doua zi s-a dus să îl felicite. Cu toată mulţimea de oaspeţi care îl potopea, Paşa s-a interesat de Hogea, a arătat preocupare pentru descoperirile sale, ba chiar a întrebat de mine. În noaptea aceea am desfăcut ceasornicul piesă cu piesă şi l-am montat la loc, am mai adăugat ba una, ba alta la macheta universului şi am vopsit stelele cu pensula. Hogea mi-a recitat fragmente din textul pe care îl închipuise într-un limbaj înflorit şi poetic, pentru a-l învăţa mai apoi pe de rost, spre a-i impresiona pe ascultători. Către dimineaţă a rostit textul şi de la coadă la cap, potrivit temeiului de rotaţie al stelelor, pentru a-şi domoli emoţia. A pus apoi să se încarce instrumentele meşteşugite de noi în căruţa pe care o poruncise şi a plecat la conacul Paşei. Mă uitam la el, uimit să văd că ceasornicul şi macheta care ne ocupau toată casa de luni de zile erau mai mult decât

[17] Locul în care îşi exercita funcţia *muvakkit*-ul. Cuvântul desemna un gen de platformă aflată deasupra nivelului străzii ori al intrării într-o moschee.

mărunte în comparaţie cu mărimea căruţei, trasă de un singur cal. S-a întors seara târziu.

Îndată ce descărcase instrumentele în grădină, iar Paşa cercetase lucrurile acelea stranii cu răceala unui boşorog sastisit căruia nu prea îi ardea de glumă, Hogea recitase textele pe care le învăţase pe dinafară. Paşa îşi amintise de mine şi îi pusese o întrebare pe care avea să i-o pună, peste ani, şi Padişahul:

— El te-a învăţat toate astea?

Doar la atât se mărginise prima lui reacţie. Hogea întrebase, la rândul lui, într-un fel care-l uimise şi mai mult pe Paşă:

— Cine?

Mai apoi pricepuse însă repede că era vorba de mine. Îi spusese Paşei că nu eram decât un nerod învăţat. Puţin îi păsa de persoana mea în vreme ce îmi istorisea toate astea – era cu mintea la cele petrecute la conac. Apoi îi spusese stăruitor că lucrurile acelea erau propriile lui născociri, dar Paşa nu îl crezuse – lăsa impresia că se afla în căutarea unui nelegiuit, iar inima lui refuza să creadă că nelegiuitul era tocmai Hogea, pe care îl îndrăgea nespus.

Prin urmare, în loc să vorbească despre stele, au vorbit despre mine. Pricepeam că Hogei nu-i făcuse prea multă plăcere să atingă subiectul acesta. Se lăsase aşadar tăcerea, iar atenţia Paşei se îndreptase către alţi oaspeţi din jurul lui. Când Hogea mai făcuse o încercare de a-i cuvânta despre stele şi despre descoperirile pe care le făcuse, la cină, Paşa îi spusese că încerca să-şi amintească de chipul meu, dar că îi venea mereu în minte chipul Hogei. Mai erau şi alţi meseni, care se puseseră pe flecăreală, spunând că oamenii erau plămădiţi ca perechi; fuseseră aduse în discuţie tot soiul de pilde din cale afară de nepotrivite pe această temă, se vorbise despre fraţi gemeni pe care înseşi mamele lor îi confundau între ei, despre oameni care semănau leit şi care se înspăimântau când dădeau ochii unii cu alţii, dar care mai apoi nu se mai puteau despărţi, de parcă ar fi fost în stăpânirea unei vrăji, despre tâlhari care le luaseră, pe această cale, locul unor

inşi nevinovaţi. În vreme ce se sfârşea masa, iar oaspeţii se risipeau pe la casele lor, Paşa îi ceruse Hogei să mai zăbovească.

Când Hogea se apucase din nou să-i istorisească despre înfăptuirile sale, Paşa nu păruse să se amuze prea tare la început, ba chiar nu părea deloc bucuros că îi strica cheful cu tot soiul de lămuriri încâlcite, care nici nu păreau prea lesne de desluşit, dar mai apoi, după ce ascultase pentru a treia oară textul recitat de Hogea şi după ce văzuse Pământul şi stelele de pe machetă rotindu-se de câteva ori cu repeziciune prin faţa ochilor lui, lăsase impresia că pricepea câte ceva sau, cel puţin, prinsese să asculte cu băgare de seamă ceea ce îi spunea Hogea, mânat de o oarecare curiozitate. Atunci, acesta îi repetase emoţionat că stelele nu erau aşa cum le credea toată lumea şi că se roteau întocmai aşa cum îi arăta el.

— Bine, zisese Paşa în cele din urmă, am priceput, e cu putinţă să fie aşa, nu văd de ce n-ar fi.

Atunci, Hogea tăcuse. M-am gândit că între ei se aşternuse o lungă tăcere. Hogea, care privea pe fereastră spre întunericul ce învăluia Cornul de Aur, a mormăit:

— De ce a şovăit, de ce nu a mers mai departe?

Dacă era vorba cu adevărat de o întrebare, ştiam răspunsul la ea, aşa cum îl ştia şi el; la drept vorbind, bănuiam că Hogea avea o idee cu privire la ceea ce urma să facem mai departe, numai că nici el n-a spus nimic. Părea că încerca o anume neplăcere pentru că nu se purtau toţi ca el. Mai apoi Paşa se interesase de ceasornic, ceruse să fie deschis şi întrebase la ce foloseau roţile dinţate, mecanismul şi plumbul. După aceea îşi vârâse temător degetul în inima mecanismului care ticăia, de parcă ar fi cercetat o gaură de şarpe, întunecoasă şi fioroasă, şi şi-l retrăsese îndată. În vremea aceasta, Hogea îi povestea despre turnurile cu orologiu, îi vorbea despre forţa pe care ar fi dobândit-o rugăciunea dacă ar fi împlinit-o toată lumea în acelaşi timp, fără greş, la care Paşa răbufnise deodată, mânios:

— Scapă de el! zisese. Dacă vrei, otrăveşte-l sau, dacă

nu, sloboade-l! Ai să te simţi despovărat.

Pesemne că, pentru o clipă, l-am privit pe Hogea cu teamă şi speranţă. A spus că nu avea să mă sloboadă până nu pricepeau „ei” despre ce era vorba. N-am întrebat ce ar fi trebuit „ei” să priceapă. Poate că mă temeam să nu aflu, stăpânit cum eram de un presimţământ, că nici măcar Hogea nu ştia despre ce era vorba.

Sporovăiseră apoi despre alte lucruri, iar Paşa se posomorâse şi se uitase dispreţuitor la instrumentele din faţa lui. Hogea rămăsese la conac până noaptea târziu, nădăjduind că Paşa avea să se arate iar interesat de ele, deşi ştia prea bine că prezenţa lui nu mai era dorită peste măsură. Apoi îşi urcase comediile în căruţă. Mi-am închipuit cum trebuie să fi arătat un om de care nu se lipea somnul şi care se perpelea în aşternut, într-o casă aflată pe drumul întunecos, cufundat în tăcere, străbătut de căruţă – auzea, de bună seamă, dincolo de zgomotul roţilor, ticăitul marelui orologiu şi era cuprins de nelinişte.

Hogea a rămas în picioare până în zori. Aveam de gând să aprind o altă lumânare, în locul celei care tocmai se stinsese, dar nu m-a lăsat. Ştiind că voia să spun şi eu ceva, am zis:

— Paşa o să priceapă.

Vorbisem pe întuneric, ştia poate şi el că nu credeam în ceea ce spuneam, dar mi-a răspuns, după puţină vreme, că totul era să desluşească taina clipei de şovăială a Pa şei.

S-a dus la el, pentru a dezlega acea taină, cu prima ocazie care s-a ivit. De data aceasta, Paşa l-a întâmpinat cu bucurie. l-a spus că pricepuse cele petrecute, sau că îi pricepuse gândurile, şi, după ce s-a împăcat cu el, l-a sfătuit să trudească la făurirea unei arme:

— O armă care să preschimbe lumea în ocnă pentru vrăjmaşii noştri!

Aşa zisese, dar nu-i spusese ce soi de armă ar fi urmat să fie aceea. Dacă Hogea avea să-şi îndrepte curiozitatea faţă de ştiinţă pe un asemenea făgaş, Paşa avea să-l sprijine. Desigur că n-a scos o vorbă despre renta pe care o

aşteptam. N-a făcut decât să-i dea Hogei o pungă cu aspri[18]. Am desfăcut-o acasă şi i-am numărat – erau şaptesprezece monede. Ciudat număr! După ce îi dăduse punga, îi spusese că avea să-l înduplece pe Padişah să îl asculte. Îi istorisise cât de curios era „copilul” în legătură cu „asemenea rânduieli”. Nici eu, nici Hogea, care se aprindea uşor, nu ne-am înfierbântat la astfel de vorbe, dar după o săptămână am fost vestiţi că Paşa avea să ne înfăţişeze Sultanului – da, şi pe mine! –, după masa de rupere a postului.[19]

Hogea s-a pregătit pentru această împrejurare însemnată, a schimbat textul pe care i-l recitase Paşei, în aşa fel încât să-l priceapă şi un copil de nouă ani, şi l-a învăţat pe dinafară. Dar, dintr-o pornire de neînţeles, nu la Padişah se gândea, ci la Paşă – la pricina şovăielii lui. Era o taină pe care avea s-o descopere într-o bună zi. Oare cum ar fi arătat arma pe care şi-o dorea Paşa? Mie nu-mi mai rămăsese mare lucru de spus; trudea acum de unul singur. În vreme ce se fereca în odaia lui, zăbovind până după miezul nopţii, eu stăteam la fereastră ca un copil neghiob, fără să fac nimic, fără să mă mai gândesc la clipa în care aveam să mă întorc în ţara mea, şi îmi imaginam că nu Hogea lucra aşezat acolo, la masă, ci eu, că eram slobod să mă duc unde şi când voiam!

Spre seară, ne-am suit instrumentele într-o căruţă şi ne-am dus la Serai. Ajunseseră să îmi placă străzile Istanbulului şi îmi închipuiam că eram invizibil, că treceam ca o părere printre oameni, printre platanii şi castanii falnici, printre arborii-lui-Iuda. Ajutaţi şi de alţii, ne-am aşezat marafeturile în cea de-a doua curte a Seraiului, acolo unde ni s-a spus.

Padişahul era un fecior plăcut, mărunt la trup pentru vârsta lui şi rumen în obraji. Atingea instrumentele de parcă ar fi fost jucăriile lui. Nu mai pot să desluşesc dacă atunci,

---

[18] Monedă otomană de argint (tr. *akçe),* înlocuită în 1687, după deprecieri succesive, cu piastrul (tr. *kuruş).*

[19] Postul diurn din luna Ramadan, care ia sfârşit în fiecare zi la apusul soarelui (vezi şi nota de la p. 96).

sau la foarte multă vreme după aceea, când ne-am revăzut, după cincisprezece ani, m-am gândit că năzuiam să-i fiu părtaş şi prieten; am simţit însă îndată că nu se cuvenea să fim nedrepţi cu el. Hogea trecea printr-un soi de paralizie, în timp ce gloata care roia împrejurul Padişahului îi aştepta spusele cu nerăbdare. În cele din urmă a izbutit să purceadă la vorbă; adăugase poveştii amănunte cu desăvârşire noi. A vorbit despre stele ca despre nişte creaturi înzestrate cu inteligenţă şi le-a asemuit cu nişte fiinţe atrăgătoare, misterioase, care aveau cunoştinţe de geometrie şi de matematică şi care se roteau potrivit învăţăturii pe care o dobândiseră. Se însufleţea pe măsură ce băga de seamă cât de impresionat era băiatul care, una-două, ridica privirile spre cer şi se uita într-acolo cu admiraţie. Iată, aici înfăţişase sferele străvezii în care se roteau stelele ce se zăreau deasupra sa, acolo era Venus, care se învârtea astfel, în vreme ce globul acela uriaş de dincolo era Luna care, prin urmare, îşi schimba şi ea poziţia, în alt chip. Pe măsură ce Hogea punea în mişcare stelele, clopoţelul aninat de machetă scotea tot soiul de clinchete plăcute; micul Padişah făcea, înspăimântat, câte un pas înapoi, pentru ca după aceea să-şi adune tot curajul şi să se apropie de ea, vârându-se în ciudăţenia care isca sunete ca într-o cutie magică.

Acum, în vreme ce îmi înmănunchez amintirile, străduindu-mă să-mi născocesc un trecut, mă gândesc că toate acele amănunte alcătuiau o imagine desăvârşită a fericirii, pe potriva basmelor pe care le ascultasem în copilărie şi a pictorilor care le zugrăviseră cândva. Nu mai lipseau decât globurile de sticlă în care ningea peste acoperişurile roşii ale caselor, aidoma unor prăjituri, ori de câte ori erau întoarse altminteri. Apoi, băiatul a început să pună felurite întrebări, iar Hogea să îi răspundă.

Cum de stăteau aşa stelele în aer? Erau atârnate în globuri de cristal! Din ce erau plăsmuite globurile acelea? Dintr-un material străveziu, care le făcea să fie străvezii! Oare nu se încăierau una cu alta? Nu, pentru că erau aşezate una peste alta, la fel ca pe machetă! De ce nu erau

tot atâtea globuri câte stele? Pentru că se aflau foarte, foarte departe! Cât de departe? Foarte, foarte departe! Celelalte stele aveau şi ele clopoţei care iscau clinchete când se roteau? Nu, noi le puseserăm clopoţei, pentru a face mai lesne de înţeles clipa când stelele împlineau o rotaţie completă! Avea vreo legătură tunetul cu toate acele lucruri? Nu avea! Cu ce avea legătură? Cu ploaia! Oare a doua zi avea să plouă? Dacă era să te uiţi la cer, n-avea să plouă! Ce spunea cerul cu privire la leul beteag al Padişahului? Că avea să se facă bine, dar că era nevoie de răbdare. Şi tot aşa.

În vreme ce spunea ceea ce gândea cu privire la leul bolnav, Hogea se uita din nou la cer, aşa cum făcea când vorbea despre stele. După ce ne-am întors acasă, a vorbit despre acest amănunt ca şi cum n-ar fi avut prea mare însemnătate. Important era nu ca băiatul să facă deosebirea între ştiinţă şi falsele judecăţi, ci să ajungă să-şi dea seama de anumite rânduieli. Folosea din nou acelaşi cuvânt, ba mai mult, o făcea de parcă eu mi-aş fi dat seama care erau rânduielile de care trebuia să-şi dea el seama. În ceea ce mă priveşte, continuam să cumpănesc dacă să mă convertesc sau nu la islam. Pe când plecam de la Serai, am văzut că în punga pe care ne-o dăduseră se aflau cinci galbeni. Potrivit Paşei, Padişahul simţea că exista un temei în toate, dincolo de ceea ce se petrecea cu stelele. Oh, Padişahul – l-am cunoscut după aceea, cu mult după aceea! Am fost uimit să văd că de la fereastra casei noastre se zărea aceeaşi lună şi mi-am dorit să fiu din nou copil! Hogea nu s-a putut stăpâni să nu revină la acelaşi subiect: povestea cu leul era neînsemnată, copiilor le plăceau animalele, şi atât.

A doua zi s-a zăvorât în odaia lui şi s-a aşternut pe treabă. Peste câteva zile şi-a încărcat iar ceasornicul şi stelele într-o căruţă; de data aceasta s-a îndreptat, sub privirile mele întrebătoare, care îl urmăreau din spatele grilajului ferestrei, spre şcoala de băieţi. Când s-a întors acasă seara era plictisit, dar nu într-atât încât să tacă din gură:

— Am crezut că o să priceapă şi băieţii, la fel ca Sultanul, dar m-am înşelat, a zis.

Nu făcuseră decât să se sperie. După ce Hogea le istorisise despre ce era vorba şi le pusese felurite întrebări, un copil spusese că de cealaltă parte a bolţii cereşti se afla iadul şi se pusese pe bocit.

Şi-a petrecut săptămâna următoare întărindu-şi credinţa în puterea de pătrundere a Padişahului; îmi reamintea, una câte una, clipele petrecute în cea de-a doua curte a Seraiului şi îmi cerea să-i încuviinţez judecăţile: da, copilul era ager la minte; da, ştia să gândească încă de pe acum; da, încă de pe acum avea destulă personalitate ca să poată scăpa de silnicia celor din alaiul lui. Iată, aşa am început noi să visăm pentru Sultan, înainte ca el să înceapă să viseze mai apoi pentru noi. În vremea aceasta, Hogea lucra la înfăptuirea ceasornicului; credeam că se gândea şi la feluritele amănunte ale armei, pentru că aşa spusese când îl chemase Paşa la el. Dar simţeam că nu mai nutrea niciun fel de nădejde în privinţa Paşei.

— S-a întâmplat la fel ca şi cu ceilalţi, a spus despre el, nu vrea să ştie ce nu ştie!

După o săptămână iar l-a chemat Padişahul, şi iar s-a dus la el. Padişahul l-a întâmpinat pe Hogea cu mare veselie:

— Leul meu s-a făcut bine, i-a spus, s-a întâmplat aşa cum ai prorocit domnia ta!

Apoi au ieşit în curte, cu alaiul domnesc. Padişahul i-a arătat peştii din havuz şi l-a întrebat cum i se păreau. Pe când îmi povestea toate astea, Hogea a zis „erau roşii, nu-mi venea nimic altceva în minte ca să-i pot spune”. Atunci băgase de seamă o anume rânduială în mişcarea peştilor: părea că vorbeau între ei, încercând să facă din rânduiala aceea ceva desăvârşit. Hogea spusese că peştii îi păreau inteligenţi. Când un pitic aflat lângă una dintre agalele haremului, care îi amintea neîncetat Padişahului de poveţele mamei sale, râsese de asemenea vorbe, Sultanul îl mustrase. Drept pedeapsă, când urcaseră în trăsuri nu-l mai luase cu el pe piticul acela roşcovan.

Se duseseră cu trăsurile la Hipodrom, la „casa cu lei”.

Leii, leoparzii şi tigrii pe care Padişahul i i-a arătat rând pe rând Hogei erau legaţi cu lanţuri de coloanele unei foste biserici. Se opriseră în faţa leului despre care Hogea ştiuse că avea să se facă bine; copilul vorbise cu leul şi i-l arătase Hogei. Apoi se duseseră la o leoaică, aflată într-un colţ: vietatea aceea, care nu duhnea ca celelalte, avea un pui în pântece. Padişahul îl întrebase cu ochi strălucitori:

— Câţi pui o să fete leoaica aceasta şi câţi dintre ei vor fi lei, câţi leoaice?

Hogea, care îşi ieşise din fire, făcuse un lucru despre care avea să îmi vorbească mai apoi ca de „o greşeală”: îi spusese Padişahului că se pricepea la astronomie, dar că nu era astrolog.

— Dar ştii mai multe decât Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor, spusese băiatul.

Hogea nu zisese nimic, de teama celor din preajmă, care i-ar fi putut da de ştire lui Hüseyin Efendi. Padişahul stăruise supărat: ori poate că Hogea nu ştia nimic, poate că se uita de pomană la stele?

La acestea, Hogea se văzuse nevoit să aducă neîntârziat vorba despre amănunte pe care plănuia să i le dezvăluie cu mult mai târziu: îi spusese că aflase foarte multe de la stele şi că trăsese nenumărate învăţăminte folositoare din ceea ce aflase. Tălmăcind ca pe un semn bun faptul că Padişahul îl asculta cu ochii larg deschişi, îi spusese că era necesar un observator astronomic – ceva aidoma cu ceea ce poruncise, cu nouăzeci de ani în urmă, Murat al III-lea, bunicul bunicului său, Ahmet I, şi cu ceea ce durase răposatul Takiyüddin Efendi[20], pentru ca apoi să se preschimbe în

[20] Takiyüddin el-Râsid sau Mehmet Takiyüddin (1520/1526-1585), realizatorul primului observator astronomic otoman. A devenit Mai-marele astrologilor în 1571, în vremea sultanului Selim al II-lea. Şi-a început observaţiile astronomice în 1574, din Tumul Galata, şi şi-a ridicat apoi observatorul pe dealurile de la Tophane, în vremea sultanului Murat al III-lea, care a emis în acest sens un firman (poruncă imperială). Observatorul avea să fie demolat încă din timpul vieţii lui Takiyüddin, ca urmare a „sentinţei religioase” (tr. *fetva)* emise de Şeyhülislâm Kadızade, cea mai înaltă autoritate religioasă din Imperiul Otoman, care susţinea că asemenea edificii şi activităţile asociate lor

ruină, din pricina delăsării. Nu, ceva mai mult decât atât: o „casă a ştiinţelor”, în care să se adune toţi învăţaţii care făceau observaţii nu doar asupra stelelor, ci asupra întregii lumi – asupra fluviilor şi mărilor, asupra norilor şi munţilor, asupra florilor şi copacilor şi, desigur, asupra animalelor –, astfel încât, vorbind stăruitor între ei despre ceea ce băgau de seamă, să înainteze în cunoaştere, iar mintea noastră să se deştepte.

Padişahul îl ascultase vorbind despre acest plan, pe care eu îl auzeam acum pentru prima oară, de parcă ar fi ascultat un basm minunat. În vreme ce se întorceau cu trăsurile la Serai, îl mai întrebase o dată:

— Cum zici că va făta leoaica?

De data aceasta, Hogea îi răspunsese, pentru că se gândise dinainte la ceea ce avea de spus:

— Puii care vor veni pe lume vor fi toţi deopotrivă! Mi-a spus acasă că aceste cuvinte nu atrăgeau după ele nicio primejdie.

— Am să-l am la mână pe nerodul acela de copil, zicea el, pentru că sunt mai iscusit decât Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor.

Mă uimea faptul că vorbea despre Padişah folosindu-se de asemenea cuvinte; mai mult, nu ştiu din ce pricină, mă mâhnea. În vremurile acelea mă îngrijeam, din plictiseală, de dereticatul casei.

Apoi a prins să întrebuinţeze cuvântul „nerod” ca pe o cheie fermecată, care se potrivea la toate lacătele: pentru că erau nerozi, nu se uitau şi nu cugetau la stelele care rătăceau pe deasupra capetelor lor, pentru că erau nerozi, întrebau dinainte la ce urma să folosească lucrul pe care aveau să-l înveţe, pentru că erau nerozi, nu arătau curiozitate faţă de amănunte, ci doar faţă de rezumate, pentru că erau nerozi, semănau toţi unul cu altul, şi altele asemenea. Deşi, cu ani în urmă, în ţara mea, îmi plăcea şi mie să dau astfel de desluşiri, nu-i spuneam nimic Hogei. La drept vorbind, pe atunci nu era interesat de mine, ci de nerozii lui. Nerozia mea era, chipurile, de alt soi. Îi

---

erau de rău augur.

povestisem, ca o gură spartă ce eram în zilele acelea, ce visasem într-o noapte: el îmi lua locul şi se ducea în ţara mea, se însura cu logodnica mea, nimeni nu băga de seamă la nuntă că mirele nu eram eu, iar eu mă întâlneam, în toiul petrecerii pe care o vegheam dintr-un ungher, înveşmântat în straie turceşti, cu mama şi cu fericita mea logodnică şi amândouă îmi întorceau spatele şi se îndepărtau, nepricepând despre cine era vorba, în ciuda lacrimilor pe care le vărsăm şi care mă deşteptau din somn.

În răstimpul cu pricina s-a dus de două ori la conacul Paşei. Acestuia nu-i venea la socoteală, pesemne, ca Hogea să se apropie de Padişah atâta vreme cât nu se afla sub privegherea lui. Îl iscodise cu privire la persoana mea. Peste ani şi ani, după ce Paşa fusese surghiunit din Istanbul, Hogea mi-a spus că acesta întrebase de mine şi că pusese să se facă cercetări pe seama mea; dacă nu ar fi fost surghiunit, mi-aş fi petrecut zilele bântuit de teama de a nu fi otrăvit. În ciuda acestui fapt, simţeam că Paşa era mai interesat de mine decât de Hogea; eram măgulit să ştiu că era stingherit nu atât din pricina mea, cât din pricina asemănării dintre noi. Asemănarea aceasta era, pe atunci, o taină pe care Hogea nu părea să-şi dorească să o afle vreodată şi a cărei existenţă îmi dădea un curaj neobişnuit: uneori mă gândeam că, atâta vreme cât era el în viaţă, eram ferit de orice primejdie, doar din pricina asemănării noastre. Poate că de aceea îl şi contraziceam când spunea că Paşa se număra şi el printre nerozi; atunci îşi ieşea din fire. Simţământul că, pe de o parte, nu putea să se descotorosească, iar pe de alta se ruşina de mine mă împingea către un soi de neobrăzare cu care nu eram deprins: îl întrebam stăruitor despre Paşă, despre ceea ce spusese cu privire la noi doi şi, astfel, îl făceam să fiarbă de o furie a cărei pricină îi era, pesemne, cu totul nelămurită şi lui. Atunci repeta cu îndârjire că Paşa urma să fie şi el înlăturat, că ienicerii aveau să purceadă curând la ceva, că, după cum simţea, se urzea ceva şi la Serai. Din această pricină, dacă era să muncească la vreo armă, aşa cum îi spusese Paşa, avea să o facă pentru a i-o dărui Padişahului,

nu unui vizir vremelnic.

Socoteam, într-o vreme, că nu se îndeletnicea decât cu planurile acelei arme nelămurite: „se îndeletniceşte, dar nu izbuteşte să meargă înainte”, îmi spuneam eu. Pentru că, dacă ar fi fost să progreseze, eram încredinţat că mi s-ar fi destăinuit, că mi-ar fi istorisit ce punea la cale, spre a afla ce gândeam, chiar dacă ar fi încercat astfel să mă umilească. Într-o seară ne duseserăm la casa aceea din Aksaray[21], aşa cum făceam o dată la două-trei săptămâni, ascultaserăm muzică, apoi ne culcaserăm cu nişte femei şi tocmai eram în drum spre casă, când Hogea mi-a spus că avea să lucreze până dimineaţa, m-a întrebat ceva despre femei, era ceva ce nu mai tăcuserăm niciodată până atunci – să vorbim despre femei –, „cuget”, a zis pe neaşteptate, pentru ca de îndată ce am ajuns acasă să se închidă în odaia lui fără să-mi mai spună la ce anume cugeta. Cât despre mine, am rămas pierdut printre cărţile pe care nici măcar nu mai aveam tăria să le frunzăresc, chibzuind la el – la planul pe care socoteam că nu izbutea să-l ducă mai departe, la ceea ce gândea, la faptul că stătea, în odaia în care se ferecase, la masa cu care nu se deprinsese încă pe de-a-ntregul, uitându-se la hârtiile albe din faţa lui, că şedea acolo cu orele, pustiit, copleşit de simţăminte de ruşine şi mânie…

Cu mult după miezul nopţii a ieşit din odaia lui şi m-a chemat înăuntru, la masă, cu sfioşenia plină de umilinţă a învăţăcelului care îţi cere sprijinul pentru că s-a poticnit la o problemă. Mi-a spus fără sfială:

— Ajută-mă! Să cugetăm împreună la aceste lucruri, căci nu pot merge înainte de unul singur.

Am tăcut o clipă, crezând că la mijloc se afla ceva legat de femei. Văzând că mă uitam la el cu ochii goi, a zis plin de gravitate:

— Mă gândesc la nerozi. De ce sunt aşa de nerozi? apoi a adăugat, de parcă mi-ar fi ştiut dinainte răspunsul:

— Bine, nu sunt nerozi, dar le lipseşte ceva la cap. N-am întrebat despre cine era vorba.

[21] Cartier pe ţărmul european al Istanbulului.

— Oare să nu existe, în minţile lor, niciun locşor care să poată cuprinde felul acesta de cunoaştere? a întrebat, şi a privit în jur de parcă ar fi căutat cuvântul potrivit. În capetele lor ar trebui să se afle o cutie – nişte cutii, ca sertarele de la dulapuri –, în care să poată fi orânduite lucrurile amestecate, dar nu pare să existe aşa ceva. Pricepi?

Voiam să mă conving pe mine însumi că pricepeam, dar nu prea izbuteam. Am tăcut amândoi vreme îndelungată, stând faţă în faţă.

— Cine poate şti, de fapt, de ce este omul croit într-un fel sau altul? a zis în cele din urmă. Ah, ce bine era dacă ai fi fost doctor şi dacă m-ai fi dăscălit şi pe mine cu privire la trupurile noastre, la ceea ce zace înlăuntrul trupurilor şi al capetelor noastre, a zis apoi.

A părut să se ruşineze întru câtva. Mi-a spus, cu o atitudine dătătoare de încredere, pe care socoteam că o adoptase pentru că nu voia să mă înspăimânte, că nu era de felul celor care se dădeau bătuţi, că avea să meargă până la capăt, pentru că era curios să ştie ce se afla acolo şi, totodată, pentru că nu-i rămânea altceva de făcut. Nu înţelegeam, dar îmi făcea plăcere să mă gândesc că aflase toate lucrurile acelea de la mine.

Mai pe urmă repeta mereu aceste cuvinte, de parcă am fi ştiut amândoi ce tâlc aveau. Dar în atitudinea hotărâtă pe care şi-o luase stăruia mai cu seamă un aer de învăţăcel visător, care pune întrebări; ori de câte ori spunea că avea să meargă până la capăt, aveam impresia că asistam la ocările pline de tristeţe şi de mânie ale unui îndrăgostit neputincios, care vrea să afle pricinile năpastelor abătute asupra sa. În vremea aceea a rostit, de altfel, adeseori aceste vorbe: le-a rostit când a aflat că ienicerii puneau la cale o răzmeriţă, le-a rostit după ce mi-a povestit că elevii de la şcoala de băieţi nutreau mai multă curiozitate faţă de îngeri decât faţă de stele, le-a rostit după ce a aruncat mânios într-un ungher, înainte de a fi ajuns la jumătatea lui, un manuscris pe care dăduse o grămadă de bani, ori după ce s-a despărţit de prietenii cu care se întâlnea şi tăifăsuia

la *muvakkithane,* din simplă obişnuinţă, le-a rostit după ce îl pătrunsese frigul în hamamul prea puţin încălzit şi după ce se întinsese în aşternut, înconjurat de cărţile lui dragi care zăceau risipite pe plapuma înfloratã, le-a rostit după ce ascultase vorbele prosteşti ale celor care îşi făceau abluţiunea în curtea moscheii, le-a repetat după ce a aflat că flota noastră fusese biruită de veneţieni şi după ce i-a ascultat răbdător pe vecinii din mahala care veniseră în ospeţie cu gând să-l însoare, căci îi trecea vremea: avea să meargă până la capăt!

Acum stau şi mă gândesc: cine, dintre cei care vor citi până la capăt ceea ce scriu eu acum, care, dintre cititorii care vor urmări răbdători ceea ce s-a petrecut sau ceea ce am închipuit şi am izbutit eu să istorisesc, va putea spune că Hogea nu s-a ţinut de cuvânt?

4

Într-o zi, pe la sfârşitul verii, am auzit că pe malul de la Istinye[22] fusese descoperit trupul fără viaţă al lui Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor. Paşa dobândise în cele din urmă *fetva*[23]-ua pentru uciderea lui, iar el, neputând să se stăpânească, începuse să trimită pretutindeni răvaşe din bârlogul în care se pitise, scriind că, după toate semnele, Sadik Paşa avea să moară în curând, şi astfel îşi dezvăluise ascunzătoarea. Barca lui fusese ajunsă din urmă de gealaţi în vreme ce se îndrepta spre ţărmul asiatic, iar aceştia îl gâtuiseră. Aflând că îi fuseseră poprite bunurile, Hogea trecuse îndată la treabă, pentru a pune mâna pe hârtiile, pe cărţile şi pe catastifele celui trimis în lumea drepţilor; a uns în stânga şi-n dreapta, folosindu-se de toţi banii pe care îi pusese deoparte, pentru a le dobândi. După ce a citit, într-o săptămână, miile de pagini pe care le adusese acasă într-o seară într-un ditamai cufărul, a spus oţărât că el putea înfăptui lucruri cu mult mai însemnate decât acelea.

L-am ajutat şi eu să ducă la bun sfârşit ceea ce spusese. Spre a putea scrie cele două tratate intitulate *Traiul vieţuitoarelor* şi *Făpturi ciudate,* pe care hotărâse să i le dăruiască Padişahului, i-am istorisit despre caii aceia frumoşi, despre măgarii, şopârlele şi iepurii fără nicio trăsătură aparte pe care îi văzusem prin grădinile şi pe pajiştile întinse ale casei noastre de la Empoli[24]. Când Hogea a remarcat cât de mărginită era vâna imaginaţiei

[22] Unul dintre cele mai importante golfuri ale Cornului de Aur.

[23] „Aviz de jurisprudenţă” sau opinie religioasă cu putere de orientare legală, formulată de un muftiu (jurisconsult şi teolog musulman), în acord cu legislaţia canonică a islamului.

[24] Oraş în Toscana (Italia), aflat la circa treizeci de kilometri de Florenţa.

mele, mi-am amintit şi i-am mai povestit şi despre broaştele france cu mustăţi care vieţuiau în havuzul nostru plin de nuferi, despre papagalii albaştri care sporovăiau în grai sicilian şi despre maimuţele care, înainte de a se împreuna, se aşezau faţă în faţă şi îşi curăţau blana una alteia. O parte la care am trudit îndelung, cu migală, a fost cea privitoare la viaţa furnicilor – un subiect care îi trezea mult interes Sultanului, dar despre care nu avea destulă ştiinţă, din pricina curăţeniei nespuse din prima curte a Seraiului.

Când Hogea a început să scrie despre viaţa ordonată şi plină de noimă a furnicilor, visa să îi ofere şi oarece învăţătură Padişahului-copil. Găsind că, spre a-şi atinge ţelul, furnicile negre pe care le cunoşteam noi nu erau îndeajuns, a istorisit despre rânduielile furnicilor roşii din America. Acest lucru i-a dat, pe de altă parte, ideea de a scrie o carte tristă, alcătuită din mai multe părţi, despre urgiile abătute asupra nătângilor care locuiau în ţinutul acela plin de şerpi numit America şi care nu-şi schimbaseră nicicând felul de trai. Cred că n-a avut curajul de a sfârşi această carte, în care îmi spunea, istorisindu-mi amănuntele ei, că urma să scrie despre un rege-copil care se dădea în vânt după animale şi după vânătoare, pentru ca mai apoi să fie tras în ţeapă de ghiaurii spanioli, din pricină că nu arătase nici urmă de interes faţă de ştiinţă. Desenele pe care le-a zămislit maestrul miniaturist căruia îi ceruserăm ajutorul pentru a face mai lesne de priceput bivolii înaripaţi, boii cu şase picioare ori şerpii cu două capete nu ne-au mulţumit pe niciunul.

— Aşa era realitatea pe vremuri, a zis Hogea. Acum însă totul are trei dimensiuni, realitatea are umbră, priveşte: până şi cea mai de rând dintre furnici îşi poartă răbdătoare, îndurătoare umbra după ea, de parcă şi-ar purta pe urme propriul geamăn.

Pentru că Padişahul nu îi ceruse nicio lămurire în această privinţă, a hotărât să-i dăruiască scrierile sale prin mijlocirea Paşei, dar mai apoi s-a căit amarnic. Paşa i-a spus că ştiinţa stelelor era amăgitoare, că Mai-marele

astrologilor, Hüseyin Efendi, se vârâse în lucruri care îl depăşeau, că urzise intrigi politice, că îl îngrijora faptul că Hogea ţintea acum locul acestuia, rămas gol, că el credea în ceea ce se numea ştiinţă, dar socotea că aceasta nu avea nicio legătură cu stelele, ci cu armele, că demnitatea de Mai-mare al astrologilor nu prevestea nimic bun, lucru care se putea desprinde din faptul că toţi cei înălţaţi la un astfel de rang fuseseră în cele din urmă ucişi sau, şi mai rău, dispăruseră – se făcuseră pur şi simplu nevăzuţi, într-o bună zi –, că tocmai de aceea nu dorea ca Hogea, pe care îl îndrăgea foarte mult şi în a cărui ştiinţă de carte avea mare încredere, să ia asupra sa această slujbă, că noul Mai-mare al astrologilor urma să fie Sıtkı Efendi, care era îndeajuns de nerod şi de naiv ca să poată duce la îndeplinire o asemenea sarcină aşa cum se cuvenea, că aflase că Hogea făcuse rost de cărţile răposatului şi că nu voia ca el să se îndeletnicească cu aşa ceva. Hogea îi spusese, la rândul său, că nu-l interesa decât ştiinţa şi îi dăduse Paşei tratatele pe care dorea să le vadă ajunse la Padişah. Seara, acasă, a repetat că într-adevăr nu-l interesa decât ştiinţa, însă a zis, pe de altă parte, că era gata să facă absolut orice pentru a se putea îndeletnici cu ea şi, ca un prim pas, l-a blestemat pe Paşă.

În luna care a urmat, în vreme ce ne întrebam plini de curiozitate cum avea să reacţioneze copilul la animalele colorate pe care le plăsmuise imaginaţia noastră, Hogea se tot gândea de ce nu fusese încă poftit la Serai. În cele din urmă, a fost invitat la o vânătoare; ne-am dus la Mirahor Köşkü, care se afla pe malul pârâului de la Kâğıthane; el s-a îndreptat spre Padişah, iar eu am rămas să-i privesc de departe; era îmbulzeală. Mai-marele grădinarilor orânduise toate cele cuvenite; i-am văzut slobozind iepurii şi vulpile şi, mai apoi, pe urmele lor, ogarii; când unul dintre iepuri s-a desprins de semenii lui şi a sărit în apă, l-au urmat toţi ceilalţi; în clipa când acesta a ajuns, înotând cu sârg, pe malul celălalt, grădinarii au vrut să asmuţă câinii asupra lui, dar am auzit chiar şi noi, cei aflaţi departe, cum Padişahul le-a cerut să lase iepurele slobod, neîngăduind, astfel, să fie

dat morţii. Pe celălalt mal hălăduia însă un câine de pripas; iepurele s-a aruncat iar în apă, câinele l-a ajuns din urmă, înhăţându-l, iar grădinarii s-au bulucit degrabă spre a-i lua vietatea din gură. I-au adus-o Padişahului. Copilul a pus de îndată să fie cercetat animalul şi s-a bucurat auzind că nu avea nicio rană serioasă; a poruncit ca iepurele să fie dus în vârful muntelui şi să i se dea drumul. Apoi, mulţimea, în rândurile căreia i-am zărit pe Hogea şi pe piticul cu părul roşu, s-a îngrămădit în jurul Padişahului.

Seara, Hogea mi-a povestit că Padişahul îi întrebase pe cei de faţă cum tălmăceau întâmplarea. Când îi venise şi lui rândul, la sfârşit, Hogea spusese că Sultanul avea să înfrunte duşmani neaşteptaţi, dar că avea să treacă primejdia fără peripeţii. Chiar dacă cei de faţă încercaseră să ia în tărbacă această tălmăcire care pomenea de duşmani şi de pericole de moarte şi care îl socotea pe Padişah totuna cu iepurele, Sultanul silise gloata, în rândurile căreia se afla şi proaspătul Mai-mare al astrologilor, Sıtki Efendi, la tăcere. Spusese că vorbele Hogei urmau să-i fie de folos, ca avertisment. Apoi, în vreme ce se uitau la un vultur negru care, asaltat de şoimi, se apăra cu disperare spre a-şi scăpa viaţa şi asistau la sfârşitul trist al unei vulpi care fusese sfârtecată de puternicii ogari, Sultanul li spusese că leoaica fătase doi pui – o leoaică şi un leu – şi că îndrăgea foarte mult cărţile cu animale, după care îl iscodise despre bivolii albaştri, înaripaţi, şi despre pisicile trandafirii care vieţuiau pe pajiştile dimprejurul Nilului. Hogea trăia o stranie beţie a izbânzii şi se simţea năpădit de teamă.

La multă vreme după aceea ne-a ajuns la ureche zvonul că se petrecuse ceva la Serai; Kösem Sultan[25] căzuse la

[25] Kösem Sultan sau Kösem Valide (cca 1589-1651), soţia sultanului Ahmet I (1603-1617) şi mama sultanilor Murat al IV-lea (1623-1640) şi Ibrahim I (1640-1648). De origine greacă, a jucat un rol însemnat în politica otomană vreme de mai bine de treizeci de ani, în epoca celor doi fii ai săi, precum şi a nepotului său, Mehmet al IV-lea (1648-1687), care a urcat pe tron la vârsta de şapte ani. A căzut, la rândul ei, victimă intrigilor de palat, după ce complotase pentru înlăturarea lui Mehmet al IV-lea şi înlocuirea lui cu un alt nepot, a cărui mamă era mai lesne de

înţelegere cu agalele ienicerilor, uneltise pentru a-i ucide pe Padişah şi pe mama sa şi pentru a-l aduce la tron pe prinţul Süleyman, dar dăduse greş. Kösem Sultan fusese apoi gâtuită până o podidise sângele pe nas şi pe gură şi, astfel, ucisă. Hogea aflase de cele petrecute din clevetelile nătângilor săi de prieteni, care se abăteau pe la *muvakkithane*; se ducea, în continuare, şi la şcoală, dar în rest nu ieşea mai nicăieri.

La un moment dat, spre toamnă, s-a gândit să-şi reia teoria cosmografică, dar l-a copleşit deznădejdea: îi trebuia un observator astronomic; în plus, aşa cum nerozii nu dădeau doi bani pe stele, nici stelele nu dădeau doi bani pe nerozi. A venit iarna, vremea era tot mai mohorâtă şi, într-o zi, am aflat că Paşa fusese mazilit. Avuseseră de gând să-l gâtuie şi pe el, dar se împotrivise Sultana-Mamă, aşa încât îi fusese doar poprită agoniseala, după care fusese surghiunit la Erzincan[26]. N-am mai aflat nimic despre el, până într-un târziu, când ne-a ajuns la ureche ştirea morţii lui. Hogea spunea că nu se mai temea de nimeni, că nu mai datora nimănui niciun fel de recunoştinţă; nu ştiu dacă se decisese sau nu să înveţe ceva de la mine în vreme ce spunea asemenea vorbe. Acum nu se mai sfia nici de copil, nici de mama lui. Avea aerul să spună „acum ori niciodată”; continuam însă să stăm acasă cuminţi, printre cărţi, şi să tăifăsuim despre furnicile roşii din America, visând la o nouă „carte a furnicilor”.

Ne-am petrecut iarna în casă, aşa cum ne petrecuserăm şi iernile de dinainte, aşa cum urma să ne petrecem şi iernile care aveau să vină; nu s-a întâmplat nimic. În nopţile reci stăteam de vorbă până dimineaţa, la catul de jos al casei măturate de crivăţ, care pătrundea deopotrivă pe uşă şi pe horn. Acum nu se mai uita la mine de sus, sau nu mai avea tăria să lase impresia că mă privea de sus. Puneam această apropiere pe socoteala faptului că nu îl căuta

---

manipulat. A fost ucisă prin sugrumare la ordinul lui Turhan Hatice (1627-1682), mama lui Mehmet al IV-lea. Aceasta din urmă era, se pare, de origine rusă.

[26] Capitala provinciei cu acelaşi nume din estul Turciei.

nimeni – nici de la Serai, nici din gloata ce roia în preajma acestuia. Uneori mă gândeam că băga şi el de seamă asemănarea dintre noi, aşa cum o băgăm de seamă şi eu, că atunci când se uita la mine se vedea, de fapt, pe el şi mă întrebam, curios, la ce se gândea. Mai sfârşiserăm un lung tratat despre animale, dar acesta zăcea pe masă, pentru că Paşa era în surghiun, iar Hogea spunea că nu era dispus să rabde mofturile nici uneia dintre cunoştinţele sale îndepărtate care se tot duceau pe la Serai. Îi deschideam din când în când, plictisit de zilele care se scurgeau zadarnic, mă uitam la lăcustele vineţii şi la peştii zburători pe care îi desenaserăm şi mă întrebam ce ar fi gândit Padişahul citind acele rânduri.

Hogea a fost poftit la Serai abia la începutul primăverii. Când l-a văzut, copilul s-a bucurat foarte mult; din spusele Hogei, fiecare mişcare pe care o făcea, fiecare cuvânt pe care îl rostea lăsa să se desprindă faptul că se gândise vreme îndelungată la el, dar că nu îl căutase din pricina constrângerilor la care fusese supus de către cei din jur. Padişahul adusese îndată vorba despre urzeala bunicii sale dinspre tată şi îi spusese Hogei că el prevăzuse primejdia, dar că prorocise, totodată, că Sultanul avea să scape nevătămat din împrejurarea cu pricina. În noaptea aceea, copilul nu se înspăimântase nicidecum de urletele celor care uneltiseră să-i ia viaţa la Serai, pentru că îi venise în minte imaginea iepurelui pe care nu îl vătămaseră colţii fiorosului câine. După vorbele de laudă, Padişahul poruncise să i se asigure Hogei o rentă, într-o aşezare pe potriva sa. Cum povestea nu se mărginea la profeţie, Hogea fusese nevoit să plece; i s-a spus să aştepte sfârşitul verii pentru a dobândi sinetul privitor la ghelir.

În vreme ce se afla în aşteptare, încrezător în banii pe care urma să i-i aducă renta, Hogea a plănuit să ridice în grădină un mic observator astronomic; a socotit adâncimea puţului pe care urma să-l sape şi preţul instrumentelor pe care trebuia să le aşeze acolo, dar de data aceasta i s-a urât repede. Descoperise pe atunci, la un vânzător de cărţi la mâna a doua, un exemplar nu prea făţos al cărţii care

strângea laolaltă cercetările observatoarelor astronomice ridicate de Takiyüddin. Şi-a irosit două luni pentru a studia exactitatea acelor observatoare, dar, pentru că n-a izbutit să afle care greşeală se datora instrumentelor lui ieftine, care lui Takiyüddin şi care neatenţiei stângaciului scrib al manuscrisului, a lăsat în cele din urmă totul deoparte, furios. Îl scoteau din fire mai cu seamă versurile cu ritm şi rimă pe care unul dintre posesorii dinainte ai cărţii le îngrămădise printre tabelele trigonometrice întocmite potrivit rânduielii sexagesimale. Stăpânul cărţii făcuse observaţii fără însemnătate cu privire la mersul lumii, folosindu-se de cronograme şi de alte metode: în cele din urmă, după cele patru fete, avea să i se nască şi un băiat, urma să izbucnească o epidemie de ciumă care avea să-i despartă pe păcătoşi de cei neprihăniţi, iar vecinul său, Bahattin Efendi, urma să moară. Când a citit pentru prima oară aceste profeţii, Hogea s-a înveselit, dar mai apoi l-a cuprins disperarea. Acum vorbea despre ceea ce zăcea în capetele noastre cu o îndârjire stranie, înspăimântătoare, de parcă ar fi glăsuit despre nişte cufere pe care le-am fi putut deschide, spre a putea privi înăuntru, ori despre dulapurile care se găseau în odaie.

Renta pe care i-o făgăduise Padişahul nu s-a adeverit nici către sfârşitul verii, nici către iarnă. În primăvara următoare, Hogea a fost înştiinţat că se întocmea un nou registru cadastral şi că trebuia să mai aştepte. În vremea aceasta era chemat la Serai, chiar dacă nu foarte des, şi i se cerea să tălmăcească faptul că plesnise o oglindă, sau că un fulger verde căzuse în largul mării, la Yassıada[27], sau că o carafă sângerie, plină cu suc de vişine, se făcuse praf şi pulbere pe nepusă masă, dar şi să răspundă la întrebările pe care i le punea Padişahul cu privire la animalele din ultimul tratat scris de noi. Când se întorcea acasă, spunea că băiatul intrase în anii juniei: aceasta era vremea când omul devenea cel mai uşor de înrâurit, iar el urma să-l ia pe Padişah în stăpânirea sa.

[27] Insulă de mici dimensiuni, în Marea Marmara. A fost unul dintre locurile de exil favorite în perioada bizantină.

A început o nouă carte, care avea tocmai această menire. Mă ascultase povestindu-i despre sfârşitul aztecilor, despre memoriile lui Cortes şi avea în minte, încă mai dinainte, povestea unui biet copil-rege care fusese tras în ţeapă pentru că nu luase seama la ştiinţă. Vorbea pe atunci despre ticăloşii care îi învinseseră pe blajini în vreme ce aceştia lâncezeau, cu ajutorul tunurilor, al maşinilor de război, al poveştilor amăgitoare şi al armelor de care nu duceau lipsă, forţându-i să se supună rânduielii lor; a ţinut însă mult timp ascuns ceea ce scria, ferecat în odaia lui. Simţeam că aştepta ca eu să-l întreb primul despre ce era vorba, numai că dorul de ţară, care mă împinsese pe neaşteptate în zilele acelea spre un alean ciudat, îmi sporea resentimentul faţă de el; mi-am înfrânt curiozitatea şi am izbutit să dau impresia că nu eram deloc interesat de ceea ce dăduse la iveală imaginaţia lui izvoditoare, după ce se nutrise din terfeloagele cu legătura de piele sfâşiată pe care Hogea le citise pentru că le putuse cumpăra ieftin şi din cele istorisite de mine. În felul acesta, am urmărit zi de zi cum îşi pierdea treptat încrederea – mai întâi în sine, apoi şi în ceea ce încerca să scrie pe atunci.

Urca în odăiţa pe care şi-o preschimbase în cameră de lucru, se aşeza la masa pe care i-o făcusem eu, ba chiar stătea să cugete, dar îi era cu neputinţă să scrie – simţeam, ba mai mult, ştiam că îi era cu neputinţă să scrie: ştiam că nu avea curajul să scrie fără să afle ce credeam eu despre felul cum gândea. Ceea ce îl împiedica să aibă încredere în sine nu se mărginea nici măcar la absenţa gândurilor mele simple, pe care părea să le dispreţuiască: dorea, de fapt, să afle gândurile celor ca mine, gândurile „lor” – ale celor care mă învăţaseră toate lucrurile acelea, ale celor care îmi sădiseră în minte acele cutii, acele sertare ale cunoaşterii. Oare ce gândeau ei în asemenea împrejurări? Dorea nespus să mă iscodească, dar tocmai asta nu mă putea întreba. Doamne, şi cât am aşteptat să-şi înfrângă trufia, să-mi pună curajos o asemenea întrebare! Dar nu a făcut-o. După o vreme a lăsat la o parte cartea aceea, despre care habar nu aveam dacă o terminase sau nu, şi a revenit la refrenul lui

cu „nerozii”. Adevărata cunoaştere care se cerea dobândită trecea prin înţelegerea pricinii pentru care oamenii erau atât de nerozi: era vorba de a şti de ce le erau căpăţânile croite astfel şi de a cugeta potrivit acestei cunoaşteri. Mă gândeam că repeta mereu aceleaşi lucruri din disperare, văzând că nu primea niciun semn de la Serai cu privire la bunăstarea pe care o aştepta. Timpul trecea în van, iar anii juniei Padişahului nu îi erau de prea mare folos.

Dar în vara de dinaintea înălţării lui Köprülü Mehmet Paşa la demnitatea de Mare-vizir, Hogea a sfârşit prin a dobândi renta mult aşteptată, alegând totodată şi locul la care râvnea: a înmănuncheat, cu alte cuvinte, ghelirurile a două mori din împrejurimile târgului Gebze şi a două sate aflate la un ceas de el. La vremea recoltei ne-am dus la Gebze şi, întâmplător, ne-am instalat chiar în casa în care stătuserăm cândva şi care era nelocuită; Hogea uitase însă de lunile petrecute aici odinioară, de zilele în care se uita cu dezgust la masa pe care i-o adusesem de la tâmplar. Părea că amintirile i se învechiseră şi i se urâţiseră odată cu casa; era stăpânit, la drept vorbind, de o nerăbdare care-l făcea să nu se mai intereseze de nimic din trecut. S-a dus de câteva ori în cele două sate şi le-a inspectat grijuliu; a aflat care fusese câştigul de pe urma lor în ultimii ani şi, înrâurit de Tarhuncu Ahmet Paşa, pe seama căruia auzise tot felul de cleveteli de la prietenii săi de la *muvakkithane,* a dat de veste că descoperise o nouă metodă de evidenţă, care arăta într-un fel cu mult mai simplu şi mai lesne de înţeles ghelirurile aduse de rentă.

Nu s-a mulţumit însă doar cu această descoperire, în a cărei originalitate şi în a cărei utilitate nu credea nici măcar el. Şi asta deoarece, stând în grădina din spate a vechii case, cu ochii la cer, i s-a redeşteptat pasiunea pe care o nutrise pentru astronomie în nopţile în care trândăvea fără să facă nimic. Crezând că avea să-şi ducă gândurile ceva mai departe, l-am încurajat şi eu o vreme; dar nu avea intenţia să facă observaţii sau să cugete prea adânc în această privinţă. I-a chemat acasă pe cei mai ageri dintre tinerii şi copiii pe care-i cunoscuse la ţară şi la Gebze,

aducându-le la cunoştinţă că avea să-i îndrume în ştiinţa cea mai înaltă, a reparat macheta şi clopoţeii pe care mă trimisese să-i aduc de la Istanbul, a uns totul, a aşezat alcătuirea în grădina din spate şi, într-o seară, a repetat emoţionat, cu o nădejde şi o forţă pe care nu pricepeam de unde le dobândise, fără a simplifica lucrurile defel, teoria aceea despre cer pe care le-o prezentase cu ani în urmă Paşei şi, mai apoi, Padişahului. A fost însă de ajuns ca a doua zi dimineaţă să găsim în faţa porţii inima unei oi, din care încă se mai prelingea un firicel de sânge călâu, ca să-şi piardă, pentru ultima oară, iluziile legate de astronomie şi de tinerii care se risipiseră în toiul nopţii pe la casele lor, fără să-i pună niciun fel de întrebare.

N-a fost însă prea afectat nici de această înfrângere: desigur, ei nu erau în stare să priceapă cum se roteau Pământul şi stelele; nici nu era nevoie să priceapă pentru moment aşa ceva; ceea ce se cuvenea a fi înţeles era doar faptul că anii juniei Padişahului se apropiau de sfârşit; poate că acesta ne căutase în vreme ce lipseam, iar noi iroseam prilejul potrivit de pomană, de dragul câtorva bănuţi cu care urma să ne alegem după recoltă. Ne-am rânduit treburile şi, îndată după ce l-am năimit ca vechil pe cel mai mintos dintre tinerii aceia ageri, ne-am întors la Istanbul.

Cei trei ani care au urmat au fost cei mai neprielnici ani ai noştri. Fiecare zi era o repetare plictisitoare, descurajantă a zilei dinainte, după cum fiecare lună era o repetare întocmai a lunii trecute şi fiecare anotimp, o repetare întocmai a altui anotimp. Aveam simţământul că asistam, iar şi iar, la aceleaşi lucruri întristătoare şi fără speranţă şi că aşteptam zadarnic o înfrângere, pe care ne era cu neputinţă să o numim. Hogea iar era chemat, din vreme în vreme, la Serai şi ni se cerea să tălmăcim felurite lucruri, în aşa fel încât să nu tulburăm apele, iar se întâlnea, în fiecare joi după-amiază, cu prietenii lui într-ale cunoaşterii şi stătea de vorbă cu ei la *muvakkithane,* iar se ocupa de învăţăceii lui dimineaţa, chiar dacă nu atât de stăruitor ca pe vremuri, şi îi bătea, iar li se împotrivea celor

care veneau la răstimpuri pe la noi ca să-l însoare, chiar dacă acum o făcea cu oarecare nehotărâre, iar era nevoit să asculte muzica aceea, despre care spunea că nu-i mai plăcea, ca să se poată culca cu tot soiul de femei, iar dădea impresia uneori că era gata-gata să se sufoce de scârba pe care o încerca faţă de nerozi, iar se închidea în odaia lui, se lungea în aşternut şi lâncezea, uitându-se în tavan ore în şir, după ce răsfoia pe ici, pe colo, mânios, manuscrisele şi cărţile de mâna a doua de care se înconjura.

Nefericirea îi sporea şi mai mult din pricina victoriilor obţinute de Köprülü Mehmet Paşa, despre care aflase amănunte de la prietenii lui care continuau să se abată pe la *muvakkithane.* În vreme ce îmi spunea că flota îi biruise pe veneţieni, că fuseseră redobândite insulele Tenedos şi Lemnos sau că răzvrătitul Abaza Hasan Paşa[28] fusese zdrobit, adăuga că acestea erau ultimele izbânzi, trecătoare – ultimele zvârcoliri ale schilodului care avea să se cufunde curând în glodul prostiei şi al propriei neîndemânări. Aştepta, parcă, un rău care să preschimbe în altceva zilele ce ne osteneau peste măsură, tocmai pentru că se repetau aidoma. Mai mult, lipsit de speranţă şi de răbdarea de a stărui îndeajuns asupra a ceea ce numea ştiinţă, nici nu mai încerca vreo plăcere faţă de asemenea lucruri. Emoţia unui gând nou nu-l ţinea mai mult de o săptămână – uita totul în scurtă vreme, aducând iar vorba despre nerozii lui. Oare lucrurile asupra cărora cugetase până atunci nu erau de-ajuns pentru ei? Merita oare să-şi bată atât de mult capul? Să se mânie atât de straşnic? Poate pentru că, pe atunci, învăţase de curând să se desprindă de ei, nu mai izbutea să-şi adune forţele şi năzuinţele pentru a putea coborî în măruntaiele acelei cunoaşteri, începuse să creadă, însă, că el era altfel decât ceilalţi.

Prima emoţie lămuritoare în această privinţă a izvorât pur şi simplu din plictiseală. Cum mintea sa nu mai putea stărui îndelung asupra vreunui lucru, îşi petrecea zilele cutreierând casa de la un capăt la altul, trecând dintr-o

[28] Conducător din Alep, a cărui revoltă a fost înfrântă de Marelevizir Köprülü Mehmet Paşa în 1658-1659.

odaie în alta, coborând de la un cat şi urcând la celălalt, uitându-se pe fereastră în gol, aşa cum fac copiii egoişti şi nătângi, care nu mai izbutesc să-şi afle rostul singuri. Ştiam că atunci când se oprea din această hoinăreală sâcâitoare, care nu se mai isprăvea şi care făcea toată casa să pârâie şi să trosnească din încheieturi, pentru a se abate pe la mine, aştepta să-i spun ceva care să-i schimbe gândurile – vreo idee ori vreo vorbă dătătoare de nădejde. Dar pentru că mânia şi sila pe care le încercam faţă de el nu-şi pierduseră cu nimic din tărie, îmi era cu neputinţă să rostesc ceea ce aştepta de la mine, în ciuda spaimei pe care mi-o inspira. Nici măcar atunci când îşi înfrângea mândria şi îşi înmuia vocea, bâiguind câteva fraze spre a putea primi un răspuns, nu puteam spune vorba pe care o aştepta el; când îl auzeam împărtăşindu-mi vreo veste adusă de la Serai, care putea fi tălmăcită ca un semn bun, sau vreun gând nou, care l-ar fi putut purta către roade demne de toată osteneala dacă s-ar fi îndârjit şi l-ar fi urmat, ori mă prefăceam că nu îmi ajunsese nimic la ureche, ori îi înăbuşeam avântul, punând degrabă în lumină latura cea mai banală a spuselor lui. Îmi făcea plăcere să mă uit cum se zbătea ca peştele pe uscat, doborât de disperare.

Mai apoi însă i-a venit ideea care avea să-i umple timpul în acel pustiu: poate pentru că putea rămâne singur cu sine, sau poate pentru că mintea sa, care nu izbutea să stăruie în amănunţime asupra nici unui lucru, nu putea trece dincolo de hotarele propriei nerăbdări. Atunci i-am venit şi eu în întâmpinare, deoarece voiam să-l îmbărbătez: ceea ce-i trecuse lui prin minte îmi atrăsese şi mie luarea-aminte; mă gândeam că, în timpul acesta, avea să mă ia şi pe mine în seamă. Într-o zi, pe seară, zgomotele de paşi care rătăceau prin casă, însoţite de tot soiul de trosnete, au pătruns în odaia mea, iar când Hogea a zis, de parcă ar fi vorbit de ceva obişnuit, de fiecare zi, „de ce eu sunt eu?”, i-am răspuns, ca să-i dau curaj. După ce i-am spus că habar nu aveam de ce era cine era, am adăugat repede că întrebarea aceasta era pusă adeseori „acolo”, la „ei” – că,

pe zi ce trecea, şi-o puneau tot mai des. Când am grăit astfel nu aveam în minte nicio pildă, niciun gând limpede pe care să-mi întemeiez vorbele, nimic – nu voiam decât să-i răspund la întrebare, aşa cum îşi dorea şi el, simţind poate, sub imboldul unui instinct primar, că jocul avea să-mi placă. S-a fâstâcit. Se uita la mine plin de uimire şi îşi dorea să continui; când am tăcut, şi-a pierdut răbdarea şi mi-a cerut să repet ce-i spusesem: prin urmare, „ei” îşi puneau această întrebare? Când a văzut că aprobam zâmbind, s-a înfuriat brusc: nu întreba din pricină că „ei” îşi puneau această întrebare, ci pentru că şi-o punea sieşi, fără să ştie că şi-o puneau şi „ei” şi, de altfel, puţin îi păsa de ceea ce făceau „ei”.

— Am impresia că aud o voce în ureche, care cântă necontenit, a zis apoi, pe un ton straniu.

Cântăreţul pe care îl purta în străfundul urechii îi amintea de răposatul lui tată: şi el avusese parte de un asemenea cântăreţ înainte de moarte, numai că melodiile aceluia erau altfel decât ale sale.

— Al meu intonează mereu acelaşi refren, a zis, părând că se ruşinează puţin, după care a spus repede, „eu sunt eu, eu sunt eu”, ah!

Eram gata să pufnesc în râs, dar m-am stăpânit. Dacă la mijloc s-ar fi aflat o vorbă de duh, ar fi trebuit să râdă şi el. Nu râdea; dar era conştient că se afla în pragul ridicolului. Mie îmi revenea sarcina de a-i arăta că-mi dădeam seama nu numai de acest ridicol, ci şi de „lucrul” la care se referea refrenul – pentru că, de data aceasta, eu eram cel care dorea să continue. I-am spus că refrenul trebuia luat în serios; cel care îngâna melodia din străfundul urechii lui nu putea fi altcineva decât el însuşi. A socotit, pesemne, că în vorbele mele stăruia un soi de zeflemea, pentru că s-a mâniat: ştia şi el asta; ceea ce-i stârnea curiozitatea era pricina pentru care vocea aceea stăruia să-şi cânte melodia!

Nu i-am spus, desigur, că de vină era plictiseala, dar, sincer vorbind, asta gândeam: ştiam nu numai de la mine, ci şi de la fraţii mei că plictiseala copiilor egoişti putea avea

astfel de urmări, priincioase ori fără noimă. I-am arătat că nu trebuia să se gândească la cauza, ci la tâlcul refrenului. Atunci mi-a trecut prin cap că, în pustiul acela, s-ar fi putut sminti, iar eu aş fi putut scăpa de urâtul propriei deznădejdi şi laşităţi doar uitându-mă la el. Poate că de data aceasta chiar îl admiram: dacă se smintea, în viaţa amândurora avea să se petreacă ceva autentic.

— Adică, ce să fac? a zis în cele din urmă, neputincios. I-am spus să se gândească de ce era cine era, dar nu am spus-o de parcă i-aş fi dat o povaţă: neputându-l ajuta în această privinţă, totul rămânea pe seama lui.

— Adică ce să fac, să mă uit în oglindă? a întrebat pe un ton batjocoritor.

Dar nu părea să arate mai despovărat.

— Să mă uit în oglindă?

M-am înfuriat deodată şi m-am gândit că Hogea nu era în stare să ajungă nicăieri de capul lui. Am vrut să bage de seamă acest lucru, mi-a venit să-i spun în faţă că nu era în stare să gândească nimic fără mine, dar nu am avut îndrăzneala să o fac; i-am spus, apatic, să se uite în oglindă. Nu, nu îndrăzneala îmi lipsea, ci energia. S-a mâniat şi a ieşit, trântind uşa după el şi strigând că eram un netot.

La trei zile după aceea, când am deschis iar discuţia şi am băgat de seamă că voia să aducă vorba despre „ei”, am vrut să merg cu jocul mai departe, deoarece, oricum s-ar fi petrecut lucrurile, faptul că stăruia asupra acestui subiect era dătător de speranţă. I-am spus că „ei” obişnuiau să se uite în oglindă şi că se uitau cu mult mai mult decât o făceau cei de pe aici. Nu numai palatele regilor, ale prinţeselor, ale celor de neam ales, ci şi casele oamenilor de rând erau ticsite cu oglinzi, înrămate cu migală şi atârnate pe pereţi cu grijă; „ei” progresaseră însă în această preocupare nu doar din pricina oglinzilor, ci şi a faptului că stăruiau cu gândul asupra lor înşişi.

— În care preocupare? m-a întrebat el, cu o curiozitate şi o naivitate care m-au uimit.

M-am gândit că punea temei pe tot ce-i spusesem eu,

cuvânt cu cuvânt, dar apoi a zâmbit:

— Prin urmare, se uită în oglindă de dimineaţa până seara!

Era pentru prima oară când îşi bătea joc de ţara mea şi de ceea ce lăsasem în urmă. Am căutat, întărâtat, o vorbă care să-l rănească şi am spus repede, fără să mă gândesc, fără să cred în ceea ce spuneam, că singur omul poate cugeta asupra a ceea ce este el de fapt, dar că Hogea nu avea curajul să facă aşa ceva. Când am văzut că i se strâmba chipul de durere, aşa cum îmi dorisem, m-am binedispus.

Această bună dispoziţie m-a costat însă scump. Nu pentru că m-ar fi ameninţat cu moartea prin otrăvire, ci pentru că, la câteva zile după aceea, mi-a cerut să-i fac dovada acelui curaj despre care pretinsesem că nu îl avea. Mai întâi am vrut să iau totul în glumă – puterea omului de a cugeta asupra a ceea ce este el nu era decât o glumă, la fel ca şi privitul în oglindă; rostisem vorbele acelea la mânie, ca să-l supăr. Dar nu părea să creadă ceea ce îi spuneam: m-a ameninţat că, dacă nu-mi dovedeam curajul, avea să mă osândească micşorându-mi tainul, ori chiar ferecându-mă în odaia mea. Trebuia să cuget la ceea ce eram eu şi apoi să aştern totul pe hârtie; avea să vadă, astfel, cum se făcea aşa ceva şi cât de curajos eram.

5

Am scris mai întâi câteva pagini în care povesteam frumoasele zile petrecute pe moşia noastră de la Empoli, alături de fraţii mei, de mama şi de bunica dinspre mamă. Nu îmi este prea limpede de ce am ales să scriu despre acest subiect, ca să aflu de ce eram cine eram; poate din pricina dorului după acele minunate zile pierdute; mai mult, după vorbele de prisos pe care le rostisem la mânie, Hogea mă silise atât de amarnic să trec la treabă, încât mă vedeam nevoit să plăsmuiesc şi să aştern pe hârtie nişte întâmplări care să sune convingător pentru cel care urma să le citească, străduindu-mă să-l fac să îndrăgească amănuntele, la fel ca şi acum. La început însă, Hogei nu i-au plăcut scrierile mele: erau, chipurile, împrejurări asupra cărora putea cugeta şi despre care putea scrie oricine, credea că tocmai asta se petrecea când te uitai, gânditor, în oglindă, ca să nu mai vorbim de faptul că nu aşa arăta îndrăzneala despre care zisesem că îi lipsea lui. Mi-a spus acelaşi lucru şi citind despre namila de urs care îmi ieşise în cale în timpul unei vânători la care mă dusesem cu tata şi fratele meu şi cu care mi se încrucişaseră privirile, pentru ca apoi să ne măsurăm îndelung, precum şi despre simţămintele pe care le încercasem faţă de dragul nostru vizitiu, care fusese călcat de cai chiar sub ochii noştri, săvârşindu-se apoi în aşternutul lui: toţi puteau să scrie aşa ceva!

I-am răspuns că asta era tot ceea ce făceau oamenii „acolo”, că primele vorbe, pe care le rostisem la supărare, fuseseră prea din cale afară şi că nu trebuia să se aştepte la mai mult de la mine. Dar nu mă asculta; temându-mă să nu fiu zăvorât la mine în odaie, am continuat să-mi aştern

plăsmuirile pe hârtie. Astfel, în răstimp de două luni, am adunat laolaltă, cu desfătare şi durere, o grămadă de amintiri de soiul acesta – mărunte, dar plăcute – şi le-am cercetat în amănunţime. Mi-am închipuit şi am retrăit tot ceea ce trăisem pesemne, bun sau rău, până să cad rob; în cele din urmă, mi-am dat seama că era o îndeletnicire care îmi stârnea bucurie. Acum, Hogea nu mai trebuia să mă forţeze să scriu; de fiecare dată când spunea că nu asta voia de la mine, treceam la altă amintire, la altă istorisire, pe care plănuisem încă dinainte să o aştern pe hârtie.

După ceva vreme, văzând că şi Hogei îi plăcea să citească ceea ce scriam, am început să pândesc momentul prielnic pentru a-l ademeni şi pe el în această îndeletnicire. Spre a-l pregăti, i-am vorbit despre câteva încercări prin care trecusem în copilărie: despre spaima unei nopţi albe, care nu se mai sfârşea, despre sentimentul de apropiere pe care îl nutream faţă de un prieten din tinereţe, alături de care îmi formasem deprinderea de a gândi amândoi acelaşi lucru în acelaşi timp, despre moartea lui şi despre teama mea de a nu fi socotit mort şi de a nu fi îngropat de viu odată cu el. Ştiam că avea să-i placă! La scurtă vreme, am îndrăznit să-i povestesc despre unul dintre visele mele: trupul mi se desprindea de mine, cădea la învoială cu un seamăn de-al meu al cărui chip nu se zărea în beznă şi amândoi se uneau împotriva mea. Hogea mi-a spus, la rândul lui, că auzise din nou în ultimele zile, mai pătrunzător decât înainte, refrenul acela caraghios. Văzând că era impresionat de vis, aşa cum îmi dorisem, i-am spus stăruitor că trebuia să încerce şi el să scrie. Aşa ar fi scăpat de aşteptarea care nu se mai sfârşea şi ar fi descoperit, totodată, adevăratul hotar care îl despărţea de nerozii lui. Îl mai chemau din vreme în vreme la Serai, dar nu se petrecuse nicio schimbare dătătoare de speranţă. La început a făcut oarecari mofturi, dar când am stăruit mi-a spus, curios şi sfios, că avea să încerce. Ba chiar a făcut o glumă, temându-se să nu pară vrednic de luat în râs: oare aşa cum scriam împreună aveam să ne privim şi în oglindă?

Când vorbea despre „a scrie împreună” nu-i trecea prin

minte că avea să-şi dorească să stea la aceeaşi masă cu mine. Când a început să scrie, socoteam că aveam să mă întorc la trândava libertate a robului leneş; după câte se pare, m-am înşelat. A spus că trebuia să ne aşezăm la cele două capete ale mesei şi să scriem stând faţă în faţă: numai aşa puteau lucra cum se cuvine minţile noastre care, confruntate cu asemenea subiecte primejdioase, ar fi preferat să lâncezească, numai astfel ne puteam oferi unul altuia simţământul muncii şi al rânduielii. Dar ştiam că toate acestea nu erau decât nişte şiretlicuri: îi era teamă să rămână singur, să se simtă singur când cugeta. Am priceput asta şi după faptul că, atunci când s-a trezit cu foaia albă de hârtie în faţă, a început să mormăie în barbă, astfel încât să-l aud eu: aştepta să încuviinţez eu mai întâi ceea ce voia să scrie. După ce a mâzgălit câteva rânduri, a început să-mi arate ceea ce plămădise, cu o lipsă de trufie şi o nelinişte care te duceau cu gândul la un soi de supunere copilărească: oare lucrurile acelea erau demne de a fi aşternute pe hârtie? Desigur că încuviinţam.

Astfel, în răstimp de două luni, am aflat despre viaţa lui cât nu izbutisem să aflu în unsprezece ani. Locuise cu familia lui la Edirne, unde aveam să ne ducem, peste ani, cu Padişahul. Tătâne-său se săvârşise din viaţă foarte de timpuriu şi ba îşi amintea, ba nu îşi amintea de chipul lui. Maică-sa era o femeie destoinică. Se mai măritase o dată după aceea. De la primul bărbat avea doi copii, o fată şi un băiat. De la cel de-al doilea, patru băieţi. Bărbatul din urmă era plăpumar. Desigur că Hogea fusese cel mai împătimit de carte dintre fraţi. Am aflat, de asemenea, că fusese cel mai deştept, cel mai iscusit, cel mai muncitor şi cel mai voinic dintre ei; tot el fusese şi cel mai cinstit. Afară de soră, vorbea cu silă despre fraţii săi, dar nu era foarte sigur că lucrurile acelea meritau să fie aşternute în scris. L-am încurajat să continue, poate şi pentru că simţeam, încă de pe atunci, că aveam să-mi însuşesc mai apoi felul lui de a fi şi povestea vieţii lui. În limbajul pe care îl folosea şi în purtările lui era un nu-ştiu-ce care îmi plăcea şi pe care doream să îl aflu. Trebuie să iubeşti viaţa pe care ţi-ai ales-

o, până într-atât încât să te porţi, mai apoi, ca şi cum ar fi propria ta viaţă; iar eu chiar o iubesc. Gândea, desigur, că toţi fraţii lui erau nişte nerozi; nu-l căutau decât ca să-i ceară bani; el se dăruise însă studiului. Fusese primit la şcoala coranică de pe lângă Moscheea Selimiye[29], dar, când să o sfârşească, căzuse pradă unei cleveteli. Nu a mai revenit la această pricină, după cum nu a vorbit deloc despre femei. La început a scris că, odată, fusese pe cale să se însoare, dar mai apoi a rupt mânios ceea ce scrisese. În noaptea aceea se cernea o ploaie urâcioasă. Era prima dintre acele nopţi înspăimântătoare pe care aveam să le trăiesc în mai multe rânduri, mai târziu. M-a copleşit cu ocări şi, după ce a spus că nimic din ceea ce aşternuse pe hârtie nu era adevărat, s-a chinuit să rescrie tot; cum îmi ceruse să stau, la rândul meu, în faţa lui şi să scriu, am petrecut două zile fără să pun geană pe geană. Nu se mai uita de-acum la ceea ce scriam eu; stăteam la celălalt capăt al mesei şi îl urmăream cu coada ochiului în vreme ce rescria aceleaşi lucruri, fără să-mi mai siluiesc puterea plăsmuirii.

După câteva zile a prins să scrie, dimineaţă de dimineaţă, pe hârtiile acelea scumpe şi albe aduse din Orient, „De ce sunt cine sunt?”; îi era însă cu neputinţă să aştearnă altceva sub acest titlu, dincolo de faptul că se întreba de ce erau ceilalţi atât de mişei şi de proşti. Am aflat totuşi că după moartea mamei lui fusese nedreptăţit, că, folosindu-se de banii cu care se alesese, venise la İstanbul, că se aciuase la un moment dat într-un lăcaş de dervişi, dar că, văzând cât de mârşavi şi de mincinoşi erau cei de acolo, îi lăsase în plata Domnului. Am vrut să-l fac să-mi povestească mai pe larg păţania cu lăcaşul de dervişi: mă gândeam că faptul de a fi scăpat de cei oploşiţi

[29] Moschee ridicată la Edirne în perioada 1568-1574 de către celebrul Mimar Sinan, la comanda sultanului Selim al II-lea (1566-1574). Constituia, iniţial, partea centrală a unui complex arhitectonic (tr. *külliye),* care mai cuprindea o şcoală coranică (tr. *medrese),* o şcoală de băieţi, o *muvakkithane* şi o „bolniţă” (tr. *dar-üş-şifa)* – în termenii actuali, spital.

acolo, de a se fi putut descătuşa de ei fusese, pentru el, o adevărată izbândă. Când i-am spus asta, s-a mâniat şi mi-a spus că îl îngrijora faptul că m-aş fi putut folosi, într-o bună zi, de amănuntele murdare pentru a-i face rău; la drept vorbind, ceea ce aflasem până atunci era chiar prea mult, iar faptul că îmi doream să desluşesc asemenea amănunte – a folosit aici unul dintre cuvintele acelea cu trimiteri trupeşti care erau socotite nedelicate – îi deştepta bănuieli. Apoi a povestit îndelung despre sora lui, Semra, despre bunătatea ei şi despre răutatea bărbatului ei; mi-a vorbit despre tristeţea pe care o încerca pentru că nu o mai văzuse de ani de zile, dar cum mă arătam interesat de acest subiect, a intrat la idei şi a trecut la altceva. Tocmai îmi istorisea cum, după ce îşi dăduse ultimii bani pe cărţi, nu făcuse altceva decât să citească vreme îndelungată, cum, mai apoi, găsise pe ici, pe colo, mici slujbe de conţopist, numai că oamenii cu care avea de-a face erau nişte neobrăzaţi, când şi-a amintit de Sadık Paşa, a cărui moarte ne fusese vestită cu puţin timp în urmă de la Erzurum. Pe vremea aceea îl cunoscuse pe Sadık Paşa, căruia îi atrăsese îndată luarea-aminte prin setea lui de cunoaştere; el îi aflase rostul acela de dascăl la şcoala de băieţi, dar, de fapt, era un nerod.

La sfârşitul acelei luni de trudă a fost cuprins, într-o noapte, de părere de rău şi a rupt tot ceea ce scrisese. Din pricina aceasta nu mă tem deloc să mă las purtat de amănunte care îmi sunt dragi în vreme ce refac acum, din amintire, ceea ce înşirase el – şi, astfel, propriul meu trecut –, punând temei pe forţa plăsmuirii mele. Însufleţit de un ultim elan, a mâzgălit câte ceva despre cei pe care îi categorisea prin titlul „Nerozi pe care i-am cunoscut îndeaproape”, dar apoi iar s-a înfuriat: paginile acelea scrise nu-l duseseră nicăieri. Nu aflase nimic nou; nici acum nu ştia de ce era „eu”. Îl trăsesem pe sfoară şi îl îmboldisem să se gândească iar, zadarnic, la toate acele împrejurări de care nu mai voia să-şi amintească. Avea să mă pedepsească!

Nu ştiu de ce era urmărit, în zilele acelea, de cuvântul

„pedeapsă”, care mă ducea cu gândul la primele zile petrecute alături de el. Uneori îmi trecea prin minte că eu îl încurajasem să meargă pe calea aceea, pentru că nu eram decât un laş preaplecat, care nu ieşea din vorba altora. Cu toate acestea, când a pomenit pentru prima oară de pedeapsă, am hotărât să mă pun pe picioarele dindărăt. Când Hogei i s-a urât de-a binelea să-şi mai amintească de ceva, a pornit să umble prin casă încolo şi încoace. După aceea a venit iar la mine şi mi-a spus că trebuia să aşternem pe hârtie ceea ce era adevărata gândire: omul putea să pătrundă în propria gândire, să o privească şi să îi contemple miezul, întocmai aşa cum îşi contempla înfăţişarea când se privea în oglindă.

Ideea strălucită pe care o sugera această comparaţie a trezit emoţie şi în mine. Ne-am aşezat îndată la cele două capete ale mesei. De data aceasta, am scris şi eu în partea de sus a paginii, chiar dacă pe jumătate în zeflemea, „De ce sunt cine sunt?”. Pentru că mi-a venit pe dată în minte ceea ce s-ar putea numi „însuşirea personalităţii mele”, am început să aştern pe hârtie o amintire din copilărie care privea sfioşenia mea. Când am citit cele scrise de Hogea, care se plângea din nou de răutatea celorlalţi, mi-a venit o altă idee, pe care atunci am socotit-o însemnată, şi am spus că Hogea trebuia să-şi pună pe hârtie şi propriile fărădelegi. Atunci, pentru că citise ceea ce notasem eu, mi-a spus că nu era laş. M-am încontrat cu el: nu, nu era laş, dar, aşa cum se petreceau lucrurile cu toată lumea, în el stăruiau nişte laturi întunecate, iar dacă îşi îndrepta atenţia asupra lor, avea să dea de urma adevăratului său sine. Eu aşa făceam, iar el voia să fie ca mine; când i-am spus că simţeam acest ultim lucru, s-a înfuriat, dar s-a stăpânit şi mi-a spus, căznindu-se să păstreze măsura, că răi erau ceilalţi – desigur, nu toţi! –, dar, cum cei mai mulţi dintre ei erau nişte neisprăviţi şi nişte inşi cu apucături urâte, toate se petreceau anapoda. L-am contrazis, spunându-i că avea laturi rele, foarte rele, şi că trebuia să ştie şi el lucrul acesta. Am adăugat cu neobrăzare că el era mai rău decât mine.

Aşa au început acele zile ale răului – vrednice de râs şi înspăimântătoare. Mă lega de scaun şi mă proptea la masă, după care se aşeza în faţa mea şi îmi poruncea să scriu ceea ce dorea el, dar nici el nu mai ştia ce putea să însemne asta. Dincolo de comparaţia aceea – omul trebuia să observe, gândind, ceea ce se afla înlăuntrul propriului creier, aşa cum îşi observa în oglindă propria înfăţişare –, nu mai avea nicio idee. Eu aş fi ştiut, chipurile, cum se înfăptuia acest lucru, dar îi tăinuiam ceea ce ştiam. În vreme ce Hogea stătea aşezat în faţa mea şi aştepta să aştern pe hârtie taina cu pricina, eu umpleam paginile pe care le aveam înainte cu istorii trase de păr privitoare la răutatea mea: scriam cu nesaţ, umflând totul nemăsurat, despre micile furtişaguri din copilărie, despre minciunile născute din invidie, despre urzelile pline de şiretenie prin care mă străduiam să mă fac mai iubit decât fraţii mei, despre vinovăţiile trupeşti ale tinereţii. După ce le citea curios, cu o desfătare şi o teamă care îmi stârneau uimire, Hogea se înfuria şi mai abitir pe mine, devenea şi mai nemilos, arătând că pierduse simţul măsurii. Poate că se răzvrătea din pricină că nu mai putea îndura urâciunea acelui trecut pe care simţea că avea să pună stăpânire cândva, începuse, pur şi simplu, să mă lovească. După ce citea despre vreunul dintre păcatele mele, îmi trăgea câte un pumn în spate, pe jumătate în glumă, pe jumătate furios, spunându-mi „nenorocitule!”; uneori se întâmpla să nu se mai poată înfrâna şi să mă ia la palme. Poate că o făcea doar de plictiseală, pentru că oamenii de la Serai îl căutau tot mai rar şi pentru că se convinsese singur că, dincolo de mine şi de el, nimic altceva nu era demn de interes. Dar, pe măsură ce se cufunda în faptele mele rele şi îmi sporea pedepsele mărunte, copilăreşti, eram cuprins de un straniu simţământ de încredere: începusem să mă gândesc că era pentru prima oară când îl luam în stăpânirea mea.

Odată, când mă bătuse zdravăn, am băgat de seamă că îi era milă de mine. Era un simţământ neplăcut, amestecat cu dezgustul pe care îl încerci faţa de cineva în care nu vezi

nicidecum egalul tău; pricepeam că aşa se petreceau lucrurile după felul în care se uita la mine, fără să-i mai fie scârbă.

— Nu mai scriem nimic! a zis el. Nu vreau să mai scrii nimic! s-a îndreptat după aceea, pentru că de săptămâni de zile el nu făcea altceva decât să se uite cum îmi aşterneam eu pe hârtie faptele rele.

A spus că trebuia să ieşim din casă, unde ne cufundaserăm, treptat, într-o melancolie din ce în ce mai grea, şi să plecăm într-o călătorie – poate la Gebze. Avea să se întoarcă iar la cercetările lui de astronomie; se gândea, totodată, să scrie un tratat mai serios despre viaţa furnicilor. M-am speriat văzând că era pe cale să-şi piardă cu totul preţuirea faţă de mine şi, ca să-i păstrez interesul treaz, am mai plăsmuit o istorie care mă înjosea în chipul cel mai cumplit. După ce a citit cu patimă şi plăcere ceea ce scrisesem, nici măcar nu s-a mai înfuriat; simţeam doar că se întreba cum de puteam îndura să fiu atât de rău. Poate că, pe atunci, mai consimţea să rămână el însuşi până la capăt. Ştia, desigur, că în toate acestea stăruia o urmă de joc. În ziua aceea am vorbit cu el ca un saltimbanc de la Serai, care ştie că nu este tratat cu cinstea cuvenită; m-am căznit să-i aţâţ curiozitatea, care sporea tot mai mult: ce avea de pierdut dacă, înainte de a pleca la Gebze, aşternea pe hârtie, pentru ultima oară, câte ceva despre faptele lui rele, pentru a putea pricepe de ce eu eram aşa cum eram?! În plus, nu era nevoie ca mărturisirile lui să fie adevărate, sau cineva să creadă în ceea ce scria el. Dacă făcea acest lucru avea să priceapă ce fel de oameni eram – eu şi cei asemenea mie: era o formă de cunoaştere care i-ar fi putut folosi, într-o bună zi, la îndeletnicirile lui. În cele din urmă, nemaiputând să se împotrivească propriei curiozităţi şi flecărelii mele, a spus că avea să încerce a doua zi. N-a uitat, desigur, să adauge că nu făcea asta pentru că se lăsa înduplecat de jocurile mele de nerod, ci pentru că dorea el însuşi acest lucru.

Ziua următoare a fost cea mai veselă zi din viaţa mea de rob. Nu m-a mai legat de scaun, dar mi-am petrecut

întreaga zi aşezat în faţa lui, pentru a vedea cum devenea, încetul cu încetul, un alt om. La început credea atât de mult în ceea ce făcea, încât a avut chiar tăria să scrie pe hârtie titlul acela caraghios: „De ce sunt cine sunt?” Apoi şi-a luat un aer încrezător, de copil uşor pus pe şotii, care dibăceşte o ghiduşie; vedeam, cu coada ochiului, că încă se afla în lumea lui plină de siguranţă. Dar încrederea aceea amăgitoare n-a durat peste măsură, după cum n-a durat nici simţământul prefăcut de vinovăţie pe care îl arăta, cu gândul la mine. În scurtă vreme, aerul batjocoritor s-a preschimbat în nelinişte, iar jocul, în adevăr: Hogea era uimitor de înspăimântat de ideea de a se preface că se învinovăţeşte pe sine, chiar dacă la mijloc nu era decât o prefăcătorie. A înnegrit îndată ceea ce scrisese, fără să-mi arate despre ce era vorba. Dar a continuat, cred, să scrie pentru că, pe de o parte, în el se cuibărise curiozitatea, iar pe de altă parte se ruşina de mine. Or, dacă ar fi făcut ceea ce îi venise în minte prima oară – să se ridice de la masă şi să plece –, ar fi scăpat poate fără să-şi strice tihna.

L-am văzut, în orele următoare, cum îşi dădea treptat drumul: scria ceva care îl învinuia, apoi rupea ceea ce scrisese, fără să-mi arate hârtia, şi iar o lua de la capăt, pierzând de fiecare dată încă ceva din încrederea şi respectul de sine, dar nutrind speranţa de a regăsi ceea ce pierduse. Până la lăsarea întunericului nu izbutisem să văd nici măcar un cuvânt din mărturisirile acelea vinovate, pe care ar fi urmat, chipurile, să mi le arate – niciuna din însemnările pe care tânjeam să le citesc: toate fuseseră rupte şi aruncate, iar Hogea era sfârşit. Când a strigat la mine, însoţindu-şi vorbele cu sudălmi, că toată povestea aceea nu era decât un joc murdar de-al ghiaurilor, încrederea pe care o avea în sine se sleise atât de mult, încât i-am răspuns cu neruşinare că nu trebuia să se amărască prea tare şi că avea să se deprindă cu ideea răului. A şters-o de acasă, poate pentru că nu-mi mai putea îndura privirile, şi s-a întors noaptea târziu; am priceput, după miros, că se dusese, aşa cum bănuiam, la casa aceea, să se culce cu femei de nimic.

A doua zi după-amiază i-am spus, ca să-l îmboldesc să meargă mai departe, că era îndeajuns de puternic pentru a nu fi rănit de asemenea jocuri. În plus, nu ne îndeletniceam cu lucrul acela ca să ne treacă vremea în vreun fel, ci ca să învăţăm ceva, iar la capătul a ceea ce făceam se afla înţelegerea pricinii pentru care cei pe care el îi numea nerozi erau aşa cum erau. Nu era oare destul de ademenitor faptul că urma să ne cunoaştem până la capăt? Am susţinut că omul sfârşeşte prin a fi cuprins de vraja celui pe care ajunge să îl cunoască până în cel mai mic amănunt, tot aşa cum ajunge să îndrăgească un vis înfricoşător.

S-a aşezat iar la masă, împins nu atât de vorbele mele, pe care le lua tot atât de în serios ca pe giumbuşlucurile unui pitic de la Serai, cât de încrederea pe care i-o insufla lumina zilei. Când s-a ridicat seara de la masă, avea mai puţină siguranţă de sine ca în ziua dinainte. Când am băgat de seamă că iar se dusese noaptea la femei, mi s-a făcut milă de el.

Se aşeza, aşadar, la masă în fiecare dimineaţă, socotind că avea să biruie fărădelegile pe care urma să le aştearnă pe hârtie în ziua aceea şi nutrind speranţa că avea să redobândească ceea ce pierduse cu o zi înainte, pentru a se ridica apoi, seara, lăsând acolo puţinul care îi mai rămăsese. Deoarece acum se dispreţuia pe sine, nu mă mai dispreţuia pe mine; mă gândeam că, în cele din urmă, aflasem sentimentul de egalitate despre care socotisem, în mod greşit, că exista între noi în primele zile petrecute alături de el; eram foarte mulţumit. Îmi spusese chiar că nu trebuia să mă mai aşez la celălalt capăt al mesei, pentru că îl stingheream; şi acesta era un semn bun, dar mânia pe care o strânsesem în mine ani de-a rândul sfârşise prin a rupe zăgazurile din pricina emoţiei. Voiam să mă răzbun, să trec la atac; la fel ca el, întrecusem măsura: mi se părea că dacă îl împingeam să se mai îndoiască puţin de sine, dacă ajungeam să citesc câte ceva din mărturisirile acelea pe care le ferea cu grijă de mine şi dacă îl înjoseam cu băgare de seamă, nu mai eram eu robul, nu mai eram eu omul rău

din casă, ci el. Existau, la drept vorbind, semne în această privinţă: simţeam, din când în când, că voia să-şi dea seama dacă îmi băteam sau nu joc de el; la fel ca toţi oamenii slabi, cărora le este cu neputinţă să aibă încredere în ei înşişi, începuse să aştepte încuviinţarea mea; acum îmi cerea mai des părerea cu privire la felurite subiecte mărunte ale vieţii de zi cu zi: oare îi stăteau bine veşmintele pe el, oare răspunsul pe care i-l dăduse nu ştiu cui era cum se cuvine, găseam oare că scrisul lui era frumos, ce gândeam? Ca să nu-l cuprindă disperarea şi să nu lase jocul deoparte, mă ponegream uneori singur, aşa încât să se simtă uşurat. Se uita la mine cu privirea aceea care spunea „tu, tu…”, dar acum nu îmi mai trăgea pumni; eram sigur că socotea că merita chiar el un pumn.

Eram foarte curios să ştiu ce cuprindeau mărturisirile care-i deschiseseră calea unui asemenea dispreţ de sine. Cum în zilele acelea mă deprinsesem să îl înjosesc, chiar dacă o făceam în sinea mea, mă gândeam că o parte dintre mărturisiri se alcătuiau din fărădelegi obişnuite, neconvingătoare. Acum, când încerc să-mi închipui în amănunt câteva dintre spovedaniile acelea, din care nu am izbutit să citesc niciun rând, spre a-mi face trecutul demn de crezare, nu izbutesc deloc să aflu răutatea care i s-ar putea potrivi Hogei, astfel încât să nu vatăme echilibrul istoriei mele şi al vieţii pe care mi-am plăsmuit-o. Pot însă presupune că un om aflat în împrejurarea mea ajunge să-şi redobândească încrederea în sine: trebuie să spun că l-am îmboldit pe Hogea să facă o descoperire, fără a-l lăsa să-şi dea seama de acest lucru, şi că am scos la lumină, chiar dacă nu în chip foarte lămurit, foarte limpede, punctele lui slabe, la fel ca şi pe ale celor ca el. Mă gândeam, în orice caz, că nu era departe ziua în care aveam să pot citi nu numai în sufletul lui, ci şi în sufletele celorlalţi: aveam să-i dovedesc şi să-i nimicesc pe cei răi! Cred că cititorii istoriei mele au priceput, de-acum, că şi eu am învăţat de la Hogea tot atât de mult cât a învăţat şi el de la mine! Poate că acum gândesc astfel pentru că omul caută în mai mare măsură, la bătrâneţe, simetria, chiar şi în istorisiri. Trebuie

să fi fost copleşit de simţirea urii pe care o adunasem în mine vreme de ani şi ani. După ce aveam să-l înjosesc de-a binelea pe Hogea, aveam să-l silesc să-mi recunoască superioritatea sau, cel puţin, libertatea, pentru ca apoi să-i cer, cu neruşinare, sinetul de slobozire din robie. Visam că avea să mă dezlege fără să crâcnească şi mă gândeam la amănuntele cărţilor pe care urma să le scriu, despre aventurile mele şi despre turci, după întoarcerea în ţară.

Cu câtă uşurinţă puteam rătăci dreapta cale! Vestea pe care mi-a adus-o într-o dimineaţă a schimbat, dintr-odată, totul. În oraş se ivise ciuma! La început nu l-am crezut, pentru că vorbea de parcă nu s-ar fi referit la Istanbul, ci la un alt oraş, îndepărtat; l-am întrebat cum de aflase vestea şi i-am cerut amănunte. Băgaseră de seamă că numărul morţilor prinsese să sporească pe nepusă masă şi pricepuseră că la mijloc se afla o molimă. M-am gândit că, poate, nu era vorba de ciumă şi am întrebat care erau semnele bolii. Hogea a râs – nu trebuia să-mi fac griji, căci, dacă mă molipseam, urma să-mi dau seama de ceea ce se petrecea fără să mă mai încerce vreo îndoială: fiecare avea înainte, pentru a pricepe, cele trei zile de arşiţă ale bolii. Unora le apăreau umflături sub urechi, sub braţe ori pe burtă, buboaie în vintre, pentru ca apoi să fie copleşiţi de fierbinţeală; alteori, rănile plesneau, se întâmpla să fi se ridice sângele din plămâni şi să îi podidească pe gură, dar erau şi unii care mureau tuşind ca bolnavii de oftică. A adăugat că din fiecare mahala pieriseră câte patru-cinci inşi. Am întrebat, cu răsuflarea tăiată, cum stăteau lucrurile în mahalaua noastră: nu auzisem oare că maistrul-zidar care se lua la harţă cu toată suflarea, pe motiv că îi mâncau copiii merele din grădină ori că îi intrau în ogradă, prin gard, orătăniile altora dăduse ochii peste cap cu o săptămână în urmă, urlând, mistuit de febră? De curând, toată lumea pricepuse că se stinsese de ciumă.

Cu toate acestea, nu voiam să-l cred: totul, afară, era atât de obişnuit, oamenii care treceau prin faţa ferestrei erau atât de liniştiţi, încât aveam parcă nevoie de cineva cu care să împărtăşesc neliniştea legată de ciumă, pentru a

putea crede în ea. A doua zi dimineaţă, când Hogea s-a dus la şcoală, am zbughit-o pe stradă. I-am căutat pe italienii turciţi pe care apucasem să îi cunosc de-a lungul celor unsprezece ani. Unul dintre ei, pe numele său nou Mustafa Reis, se dusese la şantierul naval; celălalt, Osman Efendi, nu m-a primit înăuntru, deşi i-am bătut amarnic în uşă, gata-gata s-o dobor cu pumnii – şi-a pus sluga să-mi spună că nu era acasă, dar mai apoi s-a îndurat şi a strigat după mine. Cum se făcea că mai întrebam dacă molima era adevărată ori ba, chiar nu băgasem de seamă sicriele care erau purtate la groapă? apoi mi-a spus că mă speriasem – văzuse asta după faţa mea! — pentru că mă încăpăţânam să rămân creştin! M-a dojenit: cel care voia să fie fericit aici trebuia să se turcească; dar nici nu mi-a strâns mâna, nici nu m-a atins înainte de a se fereca iar în întunericul umed al casei sale. Era vremea rugăciunii şi, văzând mulţimile adunate prin curţile moscheilor, m-a cuprins spaima şi m-am întors degrabă acasă. Eram stăpânit de acea stare de prosteală şi de buimăceală care se cuibăreşte în om în clipele de urgie. Părea că îmi uitasem până şi trecutul, că memoria mea îşi pierduse culoarea, eram ca damblagit. Când am văzut, la noi în mahala, nişte oameni împovăraţi de un sicriu, mi-am pierdut cumpătul de-a binelea.

Hogea se întorsese de la şcoală şi am simţit că se bucura văzând în ce hal eram. Băgăm de seamă că, socotindu-mă laş, îi sporea încrederea în el, iar asta mă scotea din fire. Am vrut să se lepede de zadarnica trufie a neînfricării: mi-am dezvăluit toate cunoştinţele medicale şi literare, în strădania de a-mi pune la încercare starea de tulburare; am povestit despre molimele de ciumă pe care mi le aminteam din cărţile lui Hippocrate, Tucidide şi Boccaccio, am spus că se socotea că boala era molipsitoare, dar vorbele mele n-au avut altă urmare în afară de aceea că au abătut asupra mea şi mai mult dispreţ: nu se temea, chipurile, de ciumă, pentru că boala era voinţa lui Dumnezeu, iar dacă era să mori, mureai şi gata; de aceea, nu folosea la nimic dacă te închideai în casă sau dacă încercai să fugi din Istanbul, aşa cum bâiguiam eu, ca un laş ce eram. Dacă aşa îţi era scris,

moartea venea şi te afla oriunde te găseai. De ce mă temeam? Oare din pricina răutăţilor pe care le aşternusem pe hârtie zile de-a rândul? Când a spus asta, a zâmbit; ochii îi luceau, plini de nădejde.

N-am izbutit să-mi dau seama, până la vremea când ne-am rătăcit unul de altul, dacă Hogea credea ori ba în ceea ce spunea. Mă înspăimântase o clipă cutezanţa lui, dar mai apoi, când mi-au venit în minte lucrurile despre care vorbeam, jocurile înfricoşătoare pe care le jucam în timp ce şedeam la masă, m-a cuprins, deopotrivă, neliniştea. Făcea ce făcea şi revenea mereu la fărădelegile pe care le aşternuserăm pe hârtie, stând faţă în faţă, stăruind cu oarece semeţie asupra aceleiaşi judecăţi care îmi provoca o nemărginită suferinţă: de vreme ce mă temeam atât de mult de moarte, însemna că nu biruisem nicidecum răutăţile pe care lăsam impresia că le aşterneam pe hârtie cu îndrăzneală. Curajul pe care îl vădisem dându-mi la iveală păcatele nu era decât urmarea unei simple neobrăzări. Or, şovăiala pe care o arătase Hogea în ultimele zile se datora faptului că zăbovea cu băgare de seamă asupra celei mai mărunte fărădelegi pe care o săvârşise, despicând firul în patru. Acum se simţea despovărat, căci lipsa deplină a oricărei temeri în faţa ciumei îi adusese împăcarea şi încredinţarea că era neîntinat.

Scârbit de această lămurire, în care credeam atunci prosteşte, am decis să-l înfrunt. I-am spus, plin de naivitate, că neînfricarea lui nu izvora din împăcare, ci din faptul că habar nu avea de apropierea morţii. I-am spus că ne puteam păzi de ea, că nefericiţii atinşi de ciumă nu trebuiau atinşi, că morţii trebuiau cufundaţi în gropi cu var, că oamenii trebuiau să-şi împuţineze atât cât se putea legăturile între ei şi că el nu trebuia să se mai ducă pe la şcoala aceea ticsită de lume.

Ultimele mele vorbe l-au dus cu mintea la nişte lucruri mai înspăimântătoare chiar decât ciuma. A doua zi, către prânz, şi-a întins mâinile spre mine, spunând că îi dezmierdase pe toţi copiii, rând pe rând; văzând că mă speriasem şi că nu voiam să mă atingă, s-a apropiat, plin

de voie bună, şi m-a îmbrăţişat; îmi venea să strig, dar, la fel ca în vise, îmi era cu neputinţă să scot vreun sunet, în ceea ce-l priveşte, Hogea îmi spunea, cu acea ironie usturătoare pe care aveam să i-o descopăr cu mult mai târziu, că avea să mă înveţe el ce însemna neînfricarea.

6

Ciuma se răspândea cu repeziciune, dar nu izbuteam să deprind cu niciun chip ceea ce Hogea numea „neînfricare”. La drept vorbind, nici nu mă mai feream ca în primele zile. Ajunsesem să îmi pierd răbdarea, lâncezind mereu într-o odaie, ca o muiere trândavă, şi privind zile întregi pe fereastră. Din vreme în vreme o zbugheam din casă, ieşeam pe stradă, ca un om beat, şi încercam să mă obişnuiesc cu boala, uitându-mă la femeile care făceau târguieli, la meseriaşii care trudeau prin ateliere, la bărbaţii care se adunau prin cafenele după ce îi îngropau pe cei apropiaţi. Poate că m-aş fi învăţat întrucâtva cu ea, dacă Hogea nu s-ar fi luat mereu de mine.

Când venea acasă noaptea, întindea spre mine mâinile cu care spunea că îi atinsese pe oameni de-a lungul întregii zile. Aşteptam, fără să mă clintesc din loc. Ştiţi cum se întâmplă când te deştepţi din somn şi rămâi încremenit, văzând că pe trup îţi rătăceşte un scorpion... Degetele lui nu aduceau cu ale mele; în vreme ce îmi rătăceau pe trup, Hogea mă întreba:

— Ţi-e frică?

Nu mă clinteam din loc.

— Ţi-e frică. De ce ţi-e frică?

Uneori îmi venea să îi dau mâna la o parte şi să mă bat cu el, dar ştiam că asta nu ar fi făcut decât să îi sporească mânia.

— Să-ţi spun eu de ce ţi-e frică! Ţi-e frică pentru că eşti vinovat. Ţi-e frică pentru că te-ai cufundat în păcat până aici... Ţi-e frică pentru că ai mai multă încredere în mine decât am eu în tine.

Spunea, totodată, că trebuia să ne aşezăm la cele două

capete ale mesei şi să scriem ceva. Acum trebuia să scriem, de fapt, de ce fiecare dintre noi era cine era. Dar, în cele din urmă, n-a mai scris decât de ce alţii erau aşa cum erau. Mi-a arătat pentru prima oară, cu mândrie, ceea ce scrisese. Gândind că, dintr-un motiv sau altul, se aştepta să fiu stingherit de cele citite, nu mi-am putut ascunde sila şi i-am spus că se punea în aceeaşi oală cu nerozii lui şi că avea să moară înaintea mea.

Am hotărât, atunci, că vorbele acestea erau arma mea cea mai eficace. I-am amintit de truda lui de zece ani de zile, i-am vorbit despre anii pe care îi risipise cu teoria lui cosmografică, despre felul în care privea bolta cerului – cu ceasurile, primejduindu-şi lumina ochilor –, despre zilele în care nu scotea nasul din cărţi. De data aceasta, l-am încolţit: i-am arătat cât de lipsit de judecată era să mori în van, atâta vreme cât puteai rămâne în viaţă, ferindu-te de urgie. Vorbele pe care le rosteam nu făceau decât să sporească pedepsele la care eram supus, pe măsură ce sporeau şi îndoielile lui. Am simţit atunci că, uitându-se la ceea ce scriam, părea să-şi redobândească, fără voie, respectul pierdut faţă de mine.

Spre a uita de nenorocul abătut asupra mea, umpleam în acele zile pagini întregi cu visele de fericire care mă bântuiau adeseori nu numai noaptea, ci şi în răstimpul somnului de la amiază. Odată trezit, aşterneam în scris cu mare grijă acele vise în care tâlcul era totuna cu ceea ce se petrecea, folosindu-mă de un limbaj plin de poezie: printre copacii din pădurea aflată în continuarea casei noastre vieţuiau oameni ale căror taine doream să le aflăm de ani de zile, iar cel care avea îndrăzneala să pătrundă în întunecimea codrului se putea împrieteni cu ei; umbrele noastre nu se făceau nevăzute odată cu apusul soarelui şi, în vreme ce dormeam tihniţi în aşternuturile noastre curate şi răcoroase, luam la mână, unul câte unul, miile de lucruri mărunte care trebuiau aflate şi asupra cărora ne puteam înşela şi deveneam, rând pe rând, conştienţi de ele fără a ne osteni defel; oamenii ale căror portrete le plăsmuiam în vis nu se mărgineau să rămână nişte fiinţe frumoase, în trei

dimensiuni, ci străpungeau ramele tablourilor, pentru a se amesteca printre noi; mama, tata şi eu izvodeam nişte unelte din oţel, care împlineau, în locul nostru, toate muncile cuvenite în grădina din spatele casei…

Hogea simţea, desigur, că visele mele erau capcane diavoleşti menite să-l ademenească în bezna cunoaşterii aducătoare de moarte, dar, cu toate acestea, mă întreba, ştiind prea bine că de fiecare dată când făcea acest lucru mai pierdea ceva din încrederea pe care o avea în sine, ce tâlc aveau acele lucruri fără noimă. Chiar visam aşa ceva? Am ajuns astfel să trăiesc alături de el, pentru prima oară, ceea ce urma să trăim împreună, peste ani, alături de Padişah: am tras învăţăminte cu privire la viitorul nostru, al amândurora, din vise; era limpede că, odată molipsit de această boală, devenea cu neputinţă să mai fugi de cunoaştere, aşa cum se petreceau lucrurile şi cu ciuma; nu era greu de spus că Hogea se molipsise, dar, în ciuda acestui fapt, nu avea cum să nu te încerce curiozitatea cu privire la visele lui! Mă asculta, bătându-şi joc de mine pe faţă, dar nu putea stărui într-atât încât să-mi pună întrebări, pentru că asta i-ar fi rănit mândria; mai mult, vedeam, în timp ce vorbeam, că spusele mele îi stârneau curiozitatea. Frica pe care o încercam faţă de moarte nu se domolea pe măsură ce băgăm de seamă că liniştea pe care o arăta Hogea de când cu izbucnirea ciumei fusese zdruncinată, dar socoteam că, astfel, mă izbăveam de singurătatea spaimei. Desigur că plăteam acest lucru cu chinurile de peste noapte; am înţeles însă o dată că nu luptasem zadarnic: pe măsură ce îşi apropia mâinile de mine, îi aminteam Hogei de faptul că el avea să moară înaintea mea, de neştiinţa celor cutezători, de scrierile pe care le lăsase nedesăvârşite, de visele mele de fericire, pe care tocmai le citise peste zi.

Dar nu spusele mele au fost picătura care a umplut paharul, ci altceva. Într-o zi a venit acasă tatăl unuia dintre învăţăceii lui de la şcoală. Părea un om cumsecade, care-şi vedea de ale lui, şi locuia la noi în mahala. Eu mă oploşisem într-un ungher, ca o mâţă toropită de-a casei, şi ascultam;

au sporovăit vreme îndelungată, ba de una, ba de alta. După aceea, oaspetele nostru a scos cărţile pe masă: fata mătuşii lui dinspre tată rămăsese văduvă, după ce bărbatul ei căzuse de pe acoperişul pe care îl repara, la sfârşitul verii trecute. Acum avea mai mulţi peţitori, dar el se gândise la Hogea, ştiind de la lumea din mahala că nu îi trimisese la plimbare pe cei care voiau să îl însoare. Hogea a reacţionat cu grosolănie, într-un fel la care nu mă aşteptam: nu voia să se însoare, şi chiar dacă ar fi vrut, nu ar fi luat o vădană! La acestea, musafirul nostru i-a adus aminte că profetul Mahomed o luase pe Khadija[30] fără să se uite la văduvia ei, nemaivorbind că ea fusese prima lui nevastă. Hogea a zis că auzise de văduva aceea şi că nu i-ar fi putut ajunge Sfintei Khadija nici măcar la unghia degetului mare. Atunci vecinul nostru, care avea un nas ciudat, a vrut să-l facă pe Hogea să simtă că nici de el nu era mare scofală: el nu credea, dar oamenii din mahala ziceau fără ocolişuri că Hogea era nebun de legat; nimeni nu putea lua de bun faptul că se zgâia la stele, că se juca cu tot soiul de lentile şi că zămislea ceasornice ciudate. Oaspetele a adăugat, cu acea îndârjire a negustorului care ponegreşte marfa pe care urmează să o cumpere, că, potrivit celor din mahala, Hogea nu mânca aşezat turceşte, ci stând la masă, ca păgânii, că după ce irosea pe cărţi nenumărate pungi cu parale, le arunca pe jos, călcând în picioare paginile pe care era scris numele Profetului, că, nefiind în stare să-l domolească pe diavolul din el privind cerul ore în şir, lâncezea în pat ziua în amiaza mare şi se uita la tavanul murdar, că nu-i plăceau femeile, ci doar flăcăii, că eu eram fratele lui geamăn, că nesocotea postul din luna Ramadan[31]

---

[30] Khadija bint Khuwaylid sau Khadija al-Kubra (555/565/ 570-619/623), prima soţie a profetului Mahomed. Potrivit tradiţiei, ea a fost şi prima persoană convertită la islam.

[31] Cea de-a noua lună a calendarului islamic, marcată printr-un post diurn foarte strict; postul ritual este rupt, zilnic, la asfinţitul soarelui şi reluat în zorii zilei următoare. Luna Ramadan este, pentru musulmani, luna sacră prin excelenţă, deoarece se consideră că în acest răstimp al anului a fost revelat Coranul. Nopţile de Ramadan se asociau, în perioada otomană, cu ceremonii, reprezentaţii teatrale şi diverse alte

şi că din pricina lui fusese trimisă ciuma.

După ce l-a gonit pe musafir, Hogea a avut o izbucnire de furie. Am decis că liniştea care îl stăpânea pentru că împărtăşea aceleaşi simţăminte cu ceilalţi – sau pentru că lăsa această impresie – se isprăvise. Pentru a-i da o ultimă lovitură, i-am spus că aceia care nu se temeau de ciumă erau la fel de nerozi ca omul acela. A fost stânjenit, dar mi-a spus că nici el nu se temea de ciumă. Oricum, am tras concluzia că spusese asta din toată inima. Îşi ieşise din fire peste măsură, nu mai ştia ce să facă cu mâinile şi repeta stăruitor refrenul acela cu „nerozii”, pe care îl uitase în ultima vreme. După ce s-a lăsat întunericul, a aprins lampa, a pus-o în mijlocul mesei şi a dorit să ne aşezăm. Trebuia, chipurile, să scriem ceva.

Stăteam faţă în faţă, la cele două capete ale mesei, ca nişte holtei care-şi ghicesc ursita în nopţile nesfârşite de iarnă, ca să le mai treacă vremea, şi am mâzgălit ceva pe foile albe de hârtie din faţa noastră. Socoteam că eram cât se poate de caraghioşi. Dimineaţa, după ce am citit ceea ce scrisese el în chip de vis, am socotit că era chiar mai vrednic de râs decât mine. Îşi dăduse silinţa să aştearnă oarece pe hârtie, luându-se după visele mele, numai că visul lui era un vis mincinos, nicicând visat, aşa cum se putea judeca după toate cele: noi am fi fost, pasămite, fraţi! Găsise de cuviinţă că el trebuia să fie fratele mai mare, iar mie nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să-i ascult cu supuşenie vorbele de cărturar. A doua zi dimineaţă, în vreme ce mâneam, m-a întrebat ce gândeam despre cleveteala celor din mahala, potrivit căreia noi am fi fost fraţi gemeni. Întrebarea mi-a plăcut, dar nu mi-a mângâiat prea tare orgoliul; n-am răspuns nimic. După două zile m-a trezit în miez de noapte, ca să-mi spună că, de data asta, chiar visase ceea ce aşternuse pe hârtie. Poate că era adevărat, dar, oricum, nu l-am luat în seamă.

În noaptea următoare mi-a spus că se temea să nu moară de ciumă. Cum mă plictisisem să stau zăvorât în casă, ieşisem, spre seară, pe străzi: într-o grădină, nişte

---

forme de divertisment care antrenau întreaga societate.

copii se căţăraseră în copaci şi îşi lăsaseră încălţările colorate la poalele acestora; femeile gureşe înşirate pe la cozile de la cişmele nu se opreau din sporovăială nici măcar când treceam eu pe lângă ele; piaţa gemea de mulţimea celor care-şi făceau târguielile; unii oameni se uitau cu nesaţ la cei care se înghionteau şi se băteau, precum şi la cei care săreau să-i despartă. Mă străduiam să mă conving pe mine însumi că puterea molimei slăbea, dar când am văzut sicriele care ieşeau unul după altul din Moscheea Beyazit, m-a cuprins descurajarea şi m-am întors repede acasă. Pe când intram în odaia mea, m-a strigat Hogea:

— Ia vino să te uiţi la asta!

Îşi desfăcuse bumbii minteanului şi îmi arăta o gâlcă mică – o pată de culoare roşie – sub buric.

— E plin de insecte peste tot.

M-am dus la el şi m-am uitat cu atenţie: era o pată mică, roşie, uşor umflată, ca o muşcătură măricică de insectă, dar de ce mi-o arăta mie? Mi-a fost teamă să îmi apropii faţa mai tare.

— E o muşcătură de insectă, a zis Hogea. Asta este, nu crezi?

A atins umflătura cu buricul degetului:

— Sau să fie un purice?

Am tăcut; nu mi-a venit să-i spun că nu mai văzusem o asemenea muşcătură de purice.

Am găsit un pretext ca să stau în grădină până la asfinţitul soarelui. Simţeam că nu mai trebuia să rămân în casa aceea, dar nu aveam în minte niciun loc în care m-aş fi putut duce. Pe de altă parte, pata chiar semăna cu o muşcătură de insectă, nu era umflată şi întinsă, ca buboiul de ciumă. Ceva mai târziu, mi-a venit însă în minte altceva: mă gândeam, poate şi pentru că umblasem prin grădină, unde dădea firul ierbii, că roşeaţa aceea avea să se întindă, să se deschidă ca o floare şi să plesnească în două zile, iar Hogea avea să moară în chinuri. Îmi spuneam că putea fi şi un abces pricinuit de vreo indigestie, dar nu arăta aşa, semăna cu o muşcătură de insectă – mă gândeam că avea să îmi vină în minte pe dată despre ce fel de insectă putea

fi vorba, era pesemne o insectă mare, de prin ţinuturile calde, care umbla noaptea, însă nici vorbă să-mi vină pe limbă numele fantomaticei gângănii.

Când ne-am aşezat să cinăm, Hogea s-a silit să pară vesel, a făcut glume, m-a necăjit, dar asta nu a durat prea mult. La multă vreme după ce ne-am ridicat de la masă, care se petrecuse în tăcere, şi după ce se lăsase un întuneric liniştit, fără nicio adiere, Hogea a zis:

— Mi-e urât. Sunt abătut. Să ne aşezăm la masă şi să scriem ceva.

Numai aşa putea să-şi alunge gândurile negre. Dar n-a fost în stare. În vreme ce eu scriam în voie, el stătea fără să facă nimic şi se uita la mine cu coada ochiului.

— Ce scrii?

Scrisesem despre nerăbdarea care mă cuprinsese în vreme ce mă întorceam acasă, într-o şaretă, la începutul vacanţei, după ce se isprăvise primul an petrecut la şcoala de inginerie; i-am citit. Şcoala şi, totodată, colegii îmi erau foarte dragi; i-am citit cum mă gândeam cu dor la ei în vreme ce buchiseam, stând singur, pe malul unei ape, cărţile pe care le luasem cu mine în vacanţă. După o scurtă tăcere, Hogea m-a întrebat deodată în şoaptă, de parcă mi-ar fi dezvăluit o taină:

— Cei de acolo vieţuiesc întotdeauna aşa, fericiţi?

Am crezut că avea să îi pară rău de îndată ce îmi pusese întrebarea, dar continua să se uite la mine, cu o curiozitate copilărească. Am şoptit, la rândul meu:

— Eu eram fericit.

Pe chipul lui s-a ivit o expresie de uşoară invidie, dar în ea nu stăruia nimic înspăimântător. Mi-a spus, plin de sfială, că pe vremea când locuia la Edirne şi avea doisprezece ani, se ducea într-o vreme, cu mama şi cu sora lui, la bolniţa de la Moscheea Beyazit[32], la tatăl maică-sii,

[32] Moscheea Beyazıt (Bayezit) de la Edirne făcea parte dintr-un complex arhitectonic asemănător cu cel care includea Moscheea Selimiye; data din 1488, din epoca sultanului Bayezit II Veli (1481-1512). În componenţa sa intra şi o celebră „bolniţă”, destinată îndeosebi bolnavilor cu afecţiuni psihice.

care era bolnav de stomac. Dimineaţa, maică-sa îl lăsa pe celălalt frate, care nu umbla încă în picioare, pe la vecini, îi lua pe Hogea şi pe sora lui, precum şi vasul cu *muhallebi*[33] pregătit de cu zori, şi o luau din loc; străbăteau un drum scurt, dar plăcut, umbrit de plopi. Bunicul le spunea poveşti. Hogei îi plăceau poveştile, dar pentru că bolniţa îi plăcea şi mai mult, dădea fuga de lângă ei şi se uita la cele ce se aflau în jur. Odată auzise, sub o cupolă mare, în care lumina pătrundea prin luminator, muzica ce se cânta pentru cei bolnavi la cap; era şi un susur de apă – susurul unei ape curgătoare; colindase apoi şi prin celelalte odăi, în care străluceau orbitor tot soiul de sticle şi de vase ciudate, smălţuite; odată rătăcise drumul, începuse să plângă şi, până să găsească odaia în care se afla Abdullah Efendi, fusese purtat prin toate încăperile din bolniţă; uneori, mama lui plângea, alteori asculta, alături de fată, povestea pe care le-o istorisea bunicul. Apoi, luau vasul gol pe care li-l dădea bunicul şi se întorceau acasă, dar înainte de asta, mama le cumpăra halva şi le spunea să o mănânce fără să îi vadă nimeni. Aveau un loc al lor, pe malul pârâului, printre plopi, în care se aşezau toţi trei, cu picioarele îndreptate spre apă, şi mâncau feriţi de ochii lumii.

Când Hogea s-a oprit din povestit, s-a aşternut o tăcere care ne apropia – o tăcere stingheritoare, din pricina unui simţământ de ciudată frăţietate. Hogea a răbdat vreme îndelungată această stare de încordare. Apoi, după ce poarta grea a unei case din apropiere s-a închis pe negândite, cu zgomot, a povestit că atunci simţise pentru prima oară interes pentru ştiinţă, din pricina betegilor şi a acelor sticle colorate, a vaselor şi a balanţelor care le aduceau lecuirea. Dar când se săvârşise din viaţă bunicul nu se mai putuseră duce la bolniţă. Hogea visase mereu să crească şi să meargă acolo singur, dar într-un timp se revărsase Tunca[34], bolnavii fuseseră scoşi din aşternuturi,

[33] Un fel de budincă, preparată cu lapte, zahăr sau miere şi făină de orez.

[34] Râu care izvorăşte din Bulgaria, pentru a pătrunde apoi pe teritoriul Turciei; se varsă în fluviul Mariţa (tr. Meric, gr. Evros), în apropierea

apa murdară şi tulbure care umplea odăile nu se retrăsese multă vreme, iar după aceea lăcaşul acela minunat rămăsese pradă unui blestemat de glod care duhnea a scârnă şi care nu mai putuse fi înlăturat cu anii.

Când Hogea a tăcut din nou, apropierea dintre noi dispăruse. Se ridicase de la masă, vedeam cu coada ochiului cum se preumbla umbra lui prin odaie, apoi a luat lampa aflată în mijlocul mesei şi a trecut în spatele meu, aşa încât nu îi mai puteam zări nici umbra, nu îl mai puteam zări nici pe el; voiam să mă întorc şi să-l privesc, dar nu o puteam face şi eram cuprins de nelinişte, de parcă aşteptam să se petreacă ceva rău. Puţin mai târziu, auzind foşnetul unor veşminte scoase de pe trup, m-am răsucit, înspăimântat. Partea de sus a corpului îi era despuiată; se aşezase în faţa oglinzii şi îşi cerceta cu băgare de seamă pieptul şi pântecele, luminate de lumina lămpii.

— Doamne, a zis, ce buboi mai e şi ăsta? Am tăcut.

— Vino să vezi!

Nu mă puteam mişca din loc, aşa încât a strigat:

— Vino, când îţi spun!

M-am apropiat cu teamă, ca unul dintre învăţăceii aceia ai lui pe care îi stătea în putere să-i pedepsească.

Nu mă apropiasem niciodată atât de mult de trupul lui gol: nu-mi plăcea o asemenea vecinătate. Mai întâi mi-am dorit să cred că de aceea nu mă puteam apropia, dar ştiam că îmi era teamă de buboi. A priceput şi el asta. Or, eu, ca să nu-şi dea seama, îmi plecasem capul, îmi aţintisem ochii asupra umflăturii, asupra roşeţii, de parcă aş fi fost doctor, şi mormăiam ceva.

— Ţi-e frică, nu-i aşa? a zis Hogea în cele din urmă. Pentru a dovedi că nu mă temeam, îmi înclinasem capul şi mai mult.

— Te temi să nu fie un buboi de ciumă!

M-am prefăcut că nu auzisem cuvântul din urmă şi tocmai eram pe cale să-i spun că îl muşcase o insectă, că fusese pesemne o insectă ciudată, care mă muşcase şi pe mine o dată, mai înainte vreme, dar tot nu îmi venea în

---

oraşului Edirne. Este cel mai însemnat afluent al fluviului amintit.

minte numele gânganiei.

— Atinge-mă! a zis Hogea. Cum să pricepi dacă nu mă atingi, atinge-mă!

Văzând că nu îl atingeam, s-a binedispus. Şi-a apropiat degetele pe care le plimbase peste umflătură de faţa mea. Băgând de seamă că tresăream de scârbă, a slobozit un hohot de râs şi m-a luat în tărbacă pentru că mă speriam de o simplă muşcătură de insectă, dar veselia asta n-a ţinut prea mult.

— Mi-e frică de moarte! a zis repede.

Parcă vorbea despre cu totul altceva; nu era atât ruşinat, cât mânios – mânia cuiva asupra căruia s-a abătut o nedreptate.

— Tu nu ai buboaie din astea? Eşti sigur? la scoate-ţi hainele!

Când a stăruit, mi-am scos cămaşa, ca un copil care are silă de scaldă. În odaie era cald, fereastra era închisă, dar de undeva se strecura o adiere răcoroasă; nu ştiu, poate că mi-a stârnit fiori răceala oglinzii. Pentru că îmi era ruşine de imaginea mea, am făcut un pas în lături şi am ieşit din ramă. De data aceasta vedeam în oglindă, dintr-o parte, chipul Hogei, al cărui cap se apropiase de trupul meu – capul acela uriaş, despre care toată lumea spunea că aducea cu mine, stătea aplecat peste pieptul meu. Ca să-mi învenineze sufletul, m-am gândit deodată! Or, eu mă făleam de ani de zile că lucrurile stăteau taman pe dos – că îi dădeam lecţii. E de râs că mi-a venit în minte aşa ceva, dar m-am gândit, pentru o clipă, că scăfârlia aia bărboasă care se obrăznicea la lumina lămpii era pe cale să-mi sugă sângele! Îmi plăcuseră, aşadar, poveştile de groază pe care le ascultasem în copilărie! În vreme ce mă gândeam la toate aceste lucruri, i-am simţit degetele pe pântece; îmi venea să fug, să-i dau cu ceva în cap!

— Tu n-ai, a zis el.

S-a aşezat în spatele meu şi mi-a cercetat, de asemenea, subsuorile, gâtul, dosul urechilor.

— Nici aici n-ai, pe tine nu te-a muşcat insecta.

Şi-a pus mâna pe umărul meu şi a venit lângă mine.

Parcă eram un prieten din copilărie, căruia îi împărtăşea necazurile. M-a prins cu degetele de ceafă şi m-a tras spre el.

— Vino să ne uităm amândoi în oglindă!

M-am uitat şi am văzut încă o dată, la lumina crudă a lămpii, cât de mult semănăm. Mi-am amintit că mă copleşise acest sentiment şi când îl zărisem prima oară, în vreme ce aşteptam la uşa lui Sadik Paşa. Atunci văzusem persoana care trebuia să devin eu; acum mă gândeam că şi el trebuia să fie ca mine. Amândoi eram unul! Lucrul acesta îmi părea un adevăr cum nu se poate mai limpede. Aveam parcă mâinile legate, eram ca paralizat. Dornic să mă eliberez, am făcut o mişcare ca pentru a pricepe că eu eram eu: mi-am trecut repede mâinile prin păr. Dar şi el a făcut acelaşi lucru; mai mult, o făcea cu măiestrie, fără să strice defel simetria din oglindă. Îmi imita până şi privirea, poziţia capului, groaza pe care nu înduram să o văd în oglinda de la care nu-mi puteam lua ochii, împins de curiozitatea pe care mi-o trezea spaima. Apoi s-a înveselit, ca un copil care îşi scoate prietenul din sărite, maimuţărindu-i cuvintele şi gesturile. A strigat că urma să murim împreună! Ce neghiobie, m-am gândit eu. Dar m-am şi speriat. A fost cea mai înspăimântătoare noapte petrecută alături de el.

Mai apoi a susţinut că se temuse de ciumă de la bun început şi că făcuse ceea ce făcuse pentru a mă pune pe mine la încercare. La fel se petrecuseră lucrurile şi când îi adusese Sadik Paşa pe călăi să mă ucidă, precum şi atunci când cei din jur ne asemuiseră unul cu altul; mai apoi a pretins că pusese stăpânire pe sufletul meu; aşa cum se întâmplase ceva mai devreme, când îmi imita gesturile, ştia acum ce gândeam şi gândea ce ştiam eu! apoi m-a întrebat la ce mă gândeam atunci; nu mă gândeam decât la el, dar i-am spus că nu mă gândeam la nimic, deşi nu mă asculta – nu întreba ca să afle, ci doar ca să mă înspăimânte, să se joace cu propria-i spaimă şi să mă împărtăşesc şi eu din ea. Îmi dădeam seama că, pe măsură ce îşi simţea singurătatea, dorea să facă tot mai mult rău; pe când îşi

trecea mâna peste chipurile noastre, dorind să mă umple de groază cu vraja acelei stranii asemănări, pe când era cuprins de o emoţie şi o înflăcărare care le întreceau pe ale mele, mă gândeam că voia să săvârşească o ticăloşie. Şi, pentru că sufletul lui nu se învoia cu niciun chip să facă rău dintr-odată, îmi spuneam eu, mă ţinea priponit în faţa oglinzii, strângându-mă de ceafă; nu socoteam însă că gestul lui era pe de-a-ntregul fără noimă, fără ieşire: avea dreptate, şi eu îmi doream să spun şi să fac ceea ce spunea şi făcea el, îl invidiam pentru că era mai ager decât mine şi pentru că putea să se joace cu ciuma şi cu spaima din adâncurile oglinzii.

Dar, deşi socoteam că nu mă temeam atât de tare, că intuisem lucruri la care nu mă gândisem înainte cu privire la mine, n-am izbutit să mă eliberez cu niciun chip de sentimentul că totul era un joc. Degetele de pe ceafa mea îşi slăbiseră strânsoarea, dar nu mă dădeam la o parte din faţa oglinzii.

— Am ajuns să fiu ca tine, a zis după aceea Hogea. Acum ştiu în ce fel te-ai speriat. Eu am devenit tu!

Am înţeles ce spunea, dar am încercat să socotesc profeţia aceea, despre care astăzi nu mai am nicio îndoială că era pe jumătate adevărată, drept absurdă şi copilărească. A susţinut că putea să vadă lumea aşa cum o vedeam eu; „ei”, spunea el iar – înţelegea acum, în cele din urmă, cum gândeau, cum simţeau „ei”. A vorbit puţin, desprinzându-şi ochii din oglindă şi plimbându-şi-i peste masa cufundată în semiîntuneric, luminată de lampă, peste pahare, peste scaune, peste celelalte lucruri. A susţinut că putea înşira acum amănunte pe care nu le putuse numi înainte, pentru că nu le vedea, dar eu cugetam că se înşela: cuvintele erau aceleaşi, la fel ca şi lucrurile. Singura noutate era teama lui; nici măcar teama – felul lui de a o trăi; dar socoteam că până şi felul acesta, pe care nici măcar azi nu l-aş putea descrie, era hărăzit oglinzii – un joc nou. Părea însă că, fără să vrea, lăsa deoparte şi acest ultim joc revenind mereu, obsedat, la buboiul acela roşu şi întrebând dacă era vorba de o muşcătură de insectă ori

dacă nu cumva era semn de ciumă.

La un moment dat mi-a spus că voia să continue totul de acolo de unde rămăsesem eu. Eram însă pe jumătate despuiaţi şi stăteam în faţa oglinzii. El urma să îmi ia locul mie, iar eu, lui; pentru asta era de-ajuns să ne schimbăm veşmintele şi să-mi las barba să crească, în vreme ce el avea să şi-o taie pe-a lui. Acest gând a făcut ca asemănarea noastră din oglindă să fie şi mai înfricoşătoare; nervii mi s-au întins peste măsură şi am ciulit urechea: în cazul acesta, urma să îl slobod eu pe el; mi-a povestit cu nespus de mult nesaţ tot ceea ce urma să facă odată întors în ţara mea, după ce avea să îmi ia locul. M-a uimit să constat că îi rămăsese în minte tot ceea ce îi istorisisem despre copilăria şi tinereţea mea, până în cel mai mic amănunt, şi că din asemenea mărunţişuri plăsmuise un ţinut fantastic, straniu şi ireal, după cum îi venise lui bine. Îmi părea că pierdusem controlul asupra vieţii mele care, în mâinile lui, era purtată în cu totul altă parte şi că nu îmi mai rămânea altceva de făcut decât să privesc de departe ceea ce se petrecea cu mine, de parcă totul ar fi fost un vis. În istoria călătoriei pe care urma să o facă în ţara mea, însuşindu-şi propria-mi identitate, şi a vieţii pe care urma să o ducă acolo, stăruiau însă o ciudăţenie şi o simplitate pline de haz, care mă împiedicau să îl cred pe de-a-ntregul. Pe de altă parte, eram uimit de coerenţa care domnea peste acele amănunte închipuite; îmi venea să spun „prin urmare, s-ar fi putut petrece şi asemenea lucruri, aş fi putut trăi şi aşa”. Atunci am priceput că simţeam, pentru prima oară, un lucru mai profund privitor la viaţa Hogei, dar nu păream în stare să numesc acel lucru. Doar că, ascultând uimit ceea ce urma să fac în vechea mea lume, după care tânjisem în toţi aceşti ani, am uitat de teama pe care o sădise în mine ciuma.

Însă nu a durat mult. Hogea a dorit să ştie, mai apoi, ce urma să fac eu după ce aveam să-i iau locul. Faptul că fusesem pus să trăiesc împrejurarea aceea ciudată, străduindu-mă să cred că nu semănăm între noi şi că buboiul lui nu era decât o muşcătură de insectă mă

adusese într-o asemenea stare de descurajare, încât nu-mi venea nimic în minte. Când a stăruit, mi-am amintit că năzuisem cândva ca, odată întors în ţara mea, să-mi scriu amintirile, aşa încât i-am mărturisit-o şi lui. Când i-am dezvăluit atunci că poate, într-o bună zi, aveam să aştern pe hârtie întâmplările prin care trecea el, plăsmuind o poveste reuşită, m-a înjosit, plin de dezgust. Măcar de l-aş fi cunoscut şi eu pe el tot atât cât mă cunoştea el pe mine! M-a dat la o parte şi s-a aşezat singur în faţa oglinzii: avea să-mi ia locul şi avea să scrie tot ceea ce urma să se petreacă cu mine! Mai întâi a spus că buboiul era buboi de ciumă şi că aveam să mor. Apoi mi-a descris cum aveam să mă zbat în chinuri înainte de moarte; teama, pentru care nu eram pregătit, căci nu fusesem conştient de ea până atunci, era chiar mai rea decât moartea. În vreme ce îmi spunea cum aveam să mă înăbuş din pricina patimilor bolii, Hogea plecase din faţa oglinzii; când m-am uitat la el, peste puţin timp, stătea lungit în aşternutul lui, întins pe jos, în devălmăşie, şi îmi povestea despre caznele şi durerile pe care aveam să le îndur. Mâna i se odihnea pe pântece şi m-am gândit că ceea ce îmi istorisea privea, parcă, şi durerea pe care o încerca el acolo. Tocmai atunci m-a strigat, aşa că m-am îndreptat spre el cu teamă, dar imediat mi-a părut rău, pentru că a încercat din nou să mă atingă. Continuam să cred, nu ştiu de ce, că la mijloc se afla o muşcătură de insectă, dar, cu toate astea, îmi era teamă.

Aşa s-a scurs întreaga noapte. Încerca să mă molipsească de propria boală şi de propria spaimă, răstimp în care nu înceta să repete că eu eram el şi el era eu. Mă gândeam că asta se petrecea din pricină că îi plăcea să se desprindă de sine şi să se privească din afară, şi îmi spuneam mereu, în gând, ca unul care doreşte să se deştepte dintr-un vis, că nu era decât un joc. Asta pentru că el însuşi rostea cuvântul „joc”. Pe de altă parte însă, asuda din greu, dar nu ca un om care se înăbuşă într-o odaie caldă, de teama propriilor cuvinte înăbuşitoare, ci ca un bolnav cu trupul atins de un beteşug.

Răsăritul soarelui l-a prins vorbind despre stele şi despre

moarte, despre profeţiile lui mincinoase, despre neghiobia Padişahului şi, chiar mai mult, despre nerecunoştinţa lui, despre nerozii lui dragi, despre „noi” şi despre „ei”, despre faptul că îşi dorea să fie altcineva! Acum nu îl mai ascultam, aşa că am ieşit în grădină. În minte îmi stăruiau, nu ştiu din ce pricină, nişte cugetări despre nemurire pe care le citisem într-o carte veche. Afară nu era nici urmă de freamăt, lăsând la o parte vrăbiile care ciripeau şi îşi schimbau locul cu iuţeală pe ramurile teilor. O neclintire ciudată! M-am gândit la celelalte odăi şi la ceilalţi ciumaţi din Istanbul. Dacă se molipsise de ciumă, Hogea avea să o ducă aşa până la moarte, iar dacă nu, până avea să îi dispară gâlca aceea roşie, am chibzuit eu. Simţeam că nu mai puteam zăbovi acolo. Habar nu aveam, intrând în casă, încotro aş fi putut să o apuc, unde aş fi putut să mă ascund. Visam la un loc care să se afle departe de Hogea şi de ciumă. Ştiam doar, pe când îmi îngrămădeam câteva haine într-o boccea, că locul acela trebuia să fie îndeajuns de aproape ca să pot fugi fără să fiu prins.

7

Strânsesem, în timp, ceva bănuţi, şterpelindu-i Hogei mărunţişul, dar aveam şi nişte parale câştigate de mine, de ici, de colo. Înainte de a ieşi din casă, am luat banii din locul în care îi dosisem – un ciorap aflat în cufărul cu cărţi, pe care acum nu le mai citea deloc. Apoi, îngrijorat fiind, m-am dus în odaia Hogei; lampa era aprinsă, iar el dormea, scăldat în sudoare. M-a mirat micimea oglinzii, care mă înspăimântase toată noaptea cu asemănarea aceea plină de vrajă, în care nu crezusem niciodată pe de-a-ntregul. Am ieşit în mare grabă din casă, fără să ating nimic, am simţit, în vreme ce păşeam pe străzile pustii ale mahalalei, o boare uşoară de vânt, îmi venea să mă spăl pe mâini, ştiam încotro mă duceam şi eram fericit. Mi-a făcut plăcere să umblu pe străzi în liniştea dimineţii, să cobor pantele care duceau spre mare, să mă spăl pe mâini la cişmele şi să privesc Cornul de Aur.

Auzisem pentru prima oară de Heybeliada[35] de la un tânăr călugăr care venise de acolo la Istanbul; când mă întâlnisem cu el în Galata, îmi povestise cu însufleţire despre frumuseţea insulelor. Pesemne că vorbele lui mi se întipăriseră în minte, de vreme ce, părăsind mahalaua, ştiam că urma să mă îndrept într-acolo. Barcagiii şi pescarii cu care am vorbit pentru a mă duce pe insulă mi-au cerut sume de bani înspăimântătoare şi mi s-a strâns inima: „au priceput că sunt fugar, mă gândeam eu, şi le vor spune

[35] A doua ca mărime dintre Insulele Prinţului (tr. Adalar sau Kızıl Adalar), situate în Marea Marmara, aproape de Istanbul. Pe vârful muntelui din centrul insulei se afla o mănăstire ortodoxă, ridicată în secolul al XI-lea. Acesteia i se adaugă ultima biserică ortodoxă construită de bizantini înainte de căderea Constantinopolului.

oamenilor trimişi de Hogea pe urmele mele unde mă ascund!”. Mai pe urmă am ajuns la concluzia că povestea cu banii era felul lor de a-i speria pe creştini, pe care îi dispreţuiau pentru că se temeau de ciumă. Pentru a nu atrage prea mult luarea-aminte, m-am învoit cu cel de-al doilea barcagiu cu care vorbisem. Nu era un bărbat peste măsură de vânjos şi, în loc să tragă la vâsle, tot dădea din gură, înşirând păcatele pentru a căror pedepsire fusese trimisă ciuma. A adăugat, totodată, că nu folosea la nimic să te aciuezi pe insulă ca să fugi de molimă. Mi-am dat seama, în vreme ce vorbea, că şi el era la fel de speriat ca şi mine. Drumul a durat şase ore.

Abia mai târziu mi-am dat seama ce minunate au fost zilele petrecute pe insulă. Stăteam, pe bani puţini, în casa unui pescar grec care era singur-cuc, mă străduiam să nu mă las văzut şi nu aveam stare. Uneori cugetam că Hogea se săvârşise, pesemne, din viaţă, alteori mă duceam cu gândul la oamenii pe care avea să-i trimită pe urmele mele. Pe insule erau foarte mulţi creştini care, la fel ca şi mine, fugiseră de ciumă, dar nu voiam să ştie de mine.

Plecam în fiecare dimineaţă cu pescarul pe mare şi mă întorceam spre seară. Într-o vreme am făcut o pasiune pentru pescuitul crabilor şi al homarilor, cu cârligul. Dacă vremea era îndeajuns de rea ca să nu pot merge la pescuit, rătăceam prin împrejurimi şi se întâmpla uneori să intru în via mănăstirii, pentru a trage un pui de somn dulce, la umbra viţei. Prin apropiere se mai afla şi un umbrar priponit de un smochin, iar în zilele senine de acolo se vedea chiar Sfânta Sofia; mă aşezam sub el şi mă cufundam în visare cu orele, privind spre Istanbul, îl văzusem o dată, în reveria mea, pe Hogea, în drum spre insulă, alături de nişte delfini care îi întovărăşeau barca: le era prieten şi îi întreba de mine, prin urmare îmi luase urma. Altă dată, delfinii o însoţeau pe mama: mă dojeneau şi mă întrebau de ce întârziasem. După ce mă trezeam, năduşit din pricina soarelui care îmi cădea pe faţă, doream să revin la vise şi, neputând să o fac, încercam să gândesc: îmi imaginam uneori că Hogea se stinsese, mă gândeam la mortul din

casa pustie, părăsită de mine, la cei care veniseră să îi salte trupul, la muţenia înmormântării, la care nu asistase nimeni; apoi chibzuiam la profeţiile lui, la lucrurile acelea hazlii pe care le plăsmuia, plin de veselie, dar şi la cele pe care le închipuia în silă, cu mânie, la Padişah, precum şi la animalele acestuia. Îmi ţineau de urât, în aceste visări de peste zi, homarii şi crabii în ale căror spinări îmi înfigeam cârligul, pentru a li-l scoate apoi prin pântece, în vreme ce ei îşi mişcau alene cleştii.

Încercam să mă conving pe mine însumi că mai devreme sau mai târziu aveam să pot fugi în ţara mea. Era destul, pentru asta, să şterpelesc nişte bani din casele de pe insulă, care erau lăsate vraişte; dar condiţia era ca, mai întâi, să-l uit pe Hoge. Căci mă trezeam, pe negândite, atras de vraja întâmplărilor prin care trecusem, de ispita amintirilor; oricum aveam să mă învinuiesc de faptul că îl lăsasem pradă morţii pe cel care semăna atât de mult cu mine. Îmi era un dor nebun de el, aşa cum îmi este şi acum: oare semăna chiar atât de mult cu mine, ca în amintiri, sau mă amăgeam singur? Cugetam apoi că, în cei unsprezece ani, nu îi privisem niciodată chipul pe săturate; or, făcusem adeseori acest lucru! M-am simţit chiar îmboldit, la un moment dat, să mă duc până la Istanbul şi să mă mai uit o dată, pentru ultima oară, la trupul lui fără viaţă. Am ajuns la concluzia că, pentru a mă putea elibera, trebuia să mă încredinţez singur de faptul că asemănarea dintre noi nu era decât o falsă amintire – o amăgire neplăcută, care se cerea uitată – şi că trebuia să mă deprind cu o asemenea idee.

Bine că nu am apucat să mă deprind! Pentru că, într-o bună zi, l-am văzut deodată pe Hogea în faţa mea. Visam, culcat în grădina din spatele casei pescarului, cu ochii închişi îndreptaţi spre soare, când i-am simţit umbra: era în faţa mea şi zâmbea, dar nu ca unul care câştigase partida, ci, parcă, cu dragoste! Eram stăpânit de o siguranţă nemaipomenită – îndeajuns ca să mă sperie. Poate că, în taină, asta şi aşteptam, căci m-am lăsat imediat copleşit de acel simţământ de vină al robului leneş, al slugii

preaplecate. În vreme ce îmi pregăteam bocceaua, nu simţeam deloc ură faţă de Hogea – mai degrabă mă dispreţuiam pe mine. El a plătit şi datoria pe care o aveam la pescar. Luase cu sine doi oameni, veniseră cu o barcă cu două vâsle, aşa că ne-am întors repede. Înainte de a se întuneca, eram acasă: îmi fusese dor, pare-se, de mirosul care domnea aici. În ceea ce priveşte oglinda, aceasta fusese dată jos de pe perete.

A doua zi dimineaţă, Hogea m-a chemat la el şi mi-a spus că eram peste măsură de vinovat, nu numai pentru că fugisem – ardea, mai cu seamă, de dorinţa de a mă pedepsi deoarece îl părăsisem pe patul de moarte, socotind că muşcătura de insectă era un buboi de ciumă, dar nu era vreme de asta. Mi-a istorisit că, în urmă cu o săptămână, Padişahul îl chemase în sfârşit la el şi îl întrebase când avea să se stingă molima, câte suflete avea să mai răpească şi dacă se afla sau nu în primejdie. Hogea, care era foarte emoţionat, îi dăduse răspunsuri nelămurite, nefiind pregătit pentru aşa ceva, şi îi ceruse un răgaz, spunându-i că trebuia să lucreze cu stelele. Se întorsese acasă nebun de bucurie, dar nu se putuse decide cum să profite de interesul pe care i-l arăta Padişahul. Aşa că hotărâse să mă aducă acasă.

Ştia de multă vreme că mă aflam pe insulă; după ce fugisem îl prinsese o răceală, la trei zile după aceea pornise în căutarea mea, îmi dăduse de urmă vorbind cu pescarii, iar când îşi slăbise întrucâtva băierile pungii, barcagiul acela limbut îi spusese că mă dusese la Heybeliada. Ştiind că nu puteam fugi în altă parte, în afară de insule, Hogea nu venise după mine. Când mi-a spus că acea ultimă legătură pe care o statornicise cu Padişahul era cel mai însemnat prilej din viaţa lui, i-am dat dreptate. Mi-a mărturisit, de asemenea, deschis că avea nevoie de ştiinţa mea.

Ne-am aşternut imediat pe treabă. Hogea era însufleţit de acea hotărâre a oamenilor care ştiu ce vor; simţământul lui de siguranţă, pe care nu îl mai văzusem înainte la foarte multă lume, îmi plăcea. Ştiind că avea să fie chemat din

nou a doua zi, am decis să câştigăm timp. Principiul asupra căruia am căzut îndată la învoială era să nu-i înfăţişăm Padişahului prea multe date, dar să facem în aşa fel încât să se adeverească degrabă ceea ce îi înfăţişam. Ascuţimea minţii lui, care îmi era atât de dragă, îl adusese fără întârziere pe Hogea la credinţa că „profeţia este un giumbuşluc, dar poate fi folosită foarte bine pentru înrâurirea neghiobilor”. În vreme ce asculta ceea ce îi istoriseam eu, Hogea părea să fie de acord că ciuma era o năpastă care nu putea fi silită să dea înapoi decât prin felurite căi de a-ţi păzi sănătatea. La fel ca mine, nici el nu tăgăduia legătura pe care o avea Dumnezeu cu urgia, dar socotea că era vorba de o legătură indirectă; prin urmare, puteam şi noi, muritorii, să ne suflecăm mânecile şi să facem câte ceva, iar faptul acesta n-ar fi avut cum răni mândria lui Dumnezeu. Oare Preasfântul Omar[36] nu îl chemase, la rândul lui, pe Abu Ubayda[37] din Siria la Medina, spre a-şi feri oastea de ciumă? Pentru a-l apăra pe Padişah de ciumă, Hogea avea să îi ceară să-şi împuţineze, pe cât posibil, legăturile cu ceilalţi. Nu se poate spune că nu ne-a trecut prin minte să iscăm spaima de moarte în inima Padişahului, spre a-l sili să se poarte astfel, dar era un lucru primejdios. Sultanul nu era singur, astfel încât să poată fi înspăimântat de o descriere poetică a morţii; chiar dacă ar fi fost impresionat de flecăreala Hogei, era înconjurat de o mulţime de nerozi, care i-ar fi putut spulbera spaima, odată dezvăluită; şi apoi, nerozii aceia fără obraz l-ar fi putut învinui în orice clipă pe Hogea de necredinţă. De aceea am plăsmuit o poveste, întemeindu-ne pe cunoştinţele mele literare.

Ceea ce îl speria cel mai mult pe Hogea era ideea de a spune precis când anume avea să se sfârşească molima de

---

[36] Omar Abu-Hafsa bin al-Khattab (581-644), cel de-al doilea calif al islamului.

[37] Abu Ubayda bin al-Jarrah, unul dintre „însoţitorii” profetului Mahomed. A fost comandantul unei părţi însemnate a armatei musulmane în vremea califului Omar şi s-a aflat printre cei desemnaţi de acesta la succesiunea califatului.

ciumă. Simţeam că trebuia să ne îndreptăm luarea-aminte spre cifrele care arătau numărul zilnic al morţilor; când i-am spus asta, n-a fost prea impresionat – avea să ceară, în această privinţă, sprijinul Padişahului, spre a putea obţine datele cuvenite, dar şi acest lucru urma să fie tăinuit în dosul altei poveşti. Nu eram atât de încrezător în matematică, dar, pe de altă parte, eram legaţi de mâini şi de picioare.

A doua zi dimineaţă el s-a dus la Serai, iar eu am purces în inima oraşului şi a ciumei. Tot mă mai temeam de molimă, ca şi înainte, dar învolburarea acţiunii şi a vieţii, dorinţa de a pune stăpânire pe lume, fie şi numai puţin, mă umpleau de înflăcărare. Era o zi răcoroasă, vântoasă de vară; în vreme ce colindam printre oameni în agonie şi printre morţi, mă gândeam că de ani de zile nu mai iubisem viaţa atât de mult. Intram prin curţile moscheilor, notam pe o hârtie numărul sicrielor pe care le vedeam, iar apoi mă străduiam să stabilesc o legătură între ceea ce zărisem cutreierând mahalaua şi numărul morţilor; nu era uşor să tălmăcesc ceea ce vedeam – casele, fiinţele omeneşti, gloata, veselia, tristeţea, bucuria. Mai mult, ochii mei se opreau, cu o lăcomie ciudată, doar asupra amănuntelor, asupra existenţei celorlalţi, asupra clipelor de fericire, de neputinţă, de indiferenţă ale oamenilor care, vieţuind în aceeaşi casă, împărtăşeau simţăminte de dragoste şi frăţietate.

Către amiază, ameţit de mulţime şi de moarte, am trecut pe malul celălalt, în Galata, am colindat prin cafenelele din apropierea şantierului naval, în care se adunau lucrătorii, am duhănit plin de sfială, am mâncat într-o cantină a săracilor, îmboldit de dorinţa de a pricepe ce se petrecea, am intrat prin prăvălii şi ateliere, doar ca să-mi întipăresc totul în minte, rând pe rând, şi să pot trage nişte învăţăminte. După ce s-a lăsat întunericul, m-am întors acasă, frânt de oboseală, şi am ascultat ce spunea Hogea, care venise de la Serai.

Lucrurile merseseră cum nu se poate mai bine. Povestea plăsmuită de noi îl cutremurase pe Padişah. Acesta era

încredinţat acum că ciuma putea lua chip de om, asemenea Diavolului, spre a-l amăgi; hotărâse să nu mai fie adus la Serai orice străin; intrările şi ieşirile fuseseră puse sub priveghere neabătută. Când îl întrebase când şi cum avea să se sfârşească ciuma, Hogea se aşternuse pe o asemenea sporovăială, încât Padişahul spusese cu teamă că izbutea să îl însufleţească, în faţa ochilor lui, pe Azrail[38], care cutreiera oraşul ca un beţiv, îi apuca de mână pe cei pe care punea ochii şi îi trăgea spre el. Hogea îl îndreptase îndată, neliniştit, şi îi spusese că acela care îi sortea morţii pe oameni nu era Azrail, ci Diavolul; pe deasupra, acesta nu era nicidecum beat, ci foarte viclean. Potrivit celor plănuite de noi, Hogea îi arătase totodată că trebuia să luptăm cu Diavolul. Spre a putea pricepe când avea să fie lăsat oraşul în pace, trebuia să vedem pe unde rătăcea molima. Unii dintre cei care îl înconjurau spuseseră că, punându-te cu ciuma, te împotriveai lui Dumnezeu, dar Padişahul nu îi luase în seamă; apoi întrebase şi de soarta animalelor lui – oare diavolul ciumei avea să se atingă de şoimii, de vulturii, de leii, de maimuţele lui? Hogea îi spusese repede că Diavolul venea asupra oamenilor în chip de om, iar asupra dobitoacelor, în chip de şoarece. Sultanul poruncise, aşadar, să fie aduse cinci sute de pisici, dintr-un oraş îndepărtat, asupra căruia nu se abătuse boleşniţa, şi să-i fie daţi Hogei câţi oameni voia.

I-am împrăştiat degrabă pe cei doisprezece oameni care ne fuseseră puşi la îndemână în cele patru zări ale Istanbulului; aceştia luau mahalalele la rând şi ne înştiinţau cu privire la ceea ce vedeau şi la numărul morţilor. Întinseserăm, pe masa la care obişnuiam să stăm, o hartă simplă a Istanbulului – desenată de mine, cu îndreptările cuvenite, după alte cărţi. Când se lăsa noaptea însemnam pe hartă, cu teamă şi nesaţ, locurile pe unde bântuia ciuma şi puneam la cale ceea ce trebuia să-i spunem Sultanului.

La început nu am fost prea încrezători. Ciuma nu bântuia prin oraş ca un diavol viclean, ci ca un vagabond, care hălăduia fără nicio ţintă. Într-o zi răpea patruzeci de suflete

[38] Îngerul morţii, în mitologia islamică.

în Aksaray, apoi lăsa partea aceea în pace, în altă zi se abătea prin Fatih, timp în care chibzuiam că umbla pe celălalt mal al Bosforului, pe la Tophane, prin Cihangir, pentru ca a doua zi să băgăm de seamă că nici pe acolo nu se abătuse decât foarte puţin, pentru că o luase înspre Zeyrek[39], pătrunsese în mahalaua noastră, care era aşezată cu faţa spre Cornul de Aur, şi ucisese fulgerător douăzeci de nefericiţi. Nu izbuteam să desluşim nimic nici din numărul morţilor; într-o zi se stingeau cinci sute de oameni, în ziua următoare o sută. Când ne-am dat seama că nu trebuia să urmărim unde îşi ucisese ciuma victima, ci unde o înşfăcase pentru prima oară, strecurându-se în trupul ei, trecuse multă vreme, iar Padişahul îl chema din nou pe Hogea la el. Ne-am tot gândit şi ne-am socotit şi am decis ca Hogea să-i spună că ciuma bântuia prin târgurile ticsite de gloată, prin pieţele în care oamenii se înşelau unii pe alţii, prin cafenelele în care stăteau şi cleveteau, aşezaţi faţă în faţă. S-a dus la Serai şi s-a întors seara.

Îi spusese. Padişahul îl întrebase „ce să facem?”. Hogea îl sfătuise să îngrădească, sub ameninţarea bătăii, îmbulzeala din pieţe, precum şi intrările şi ieşirile din oraş. Fireşte că închipuiţii ăia care îl înconjurau pe Sultan se arătaseră imediat împotrivă: cum avea să mai fie hrănit oraşul, dacă se oprea negoţul, se oprea şi viaţa, ideea că ciuma cutreiera străzile în chip de om îi făcea pe cei care auzeau asta să moară de frică, erau unii care, încredinţaţi că venise sfârşitul lumii, scăpaseră cu totul hăţurile. Şi apoi, nimeni nu voia să fie prins şi să rămână ferecat în vreo mahala în care bântuia diavolul ciumei – se puteau ivi zavere.

— Au dreptate, a zis Hogea.

Când un nerod întrebase, în răstimpul acesta, unde aveau să-l afle pe cel care să hotărnicească într-atâta gloata, Padişahul se mâniase: îi înspăimântase pe toţi, spunând că avea să-i pedepsească pe cei care se îndoiau de puterea sa. Aflat încă în stăpânirea mâniei, poruncise să se facă ceea ce spusese Hogea, dar nu uitase să se sfătuiască cu cei din jurul său. Mai-marele astrologilor, Sıtkı

[39] Fatih, Tophane, Cihangir şi Zeyrek – cartiere ale Istanbulului.

Bey, care avea un dinte împotriva Hogei, le reamintise că acesta nu spusese încă nimic privitor la vremea când ciuma avea să părăsească Istanbulul. Hogea, care se temuse ca Sultanul să nu-i dea dreptate, spusese că la viitoarea sa vizită la Serai avea să aducă şi calendarul.

Umpluserăm harta de pe masă cu semne şi cifre, dar nu izbuteam deloc să desluşim pe ce temei bântuia boala prin oraş. În vremea aceasta a fost pusă în fapt şi opreliştea Padişahului, iar aceasta a ţinut mai bine de trei zile. Ienicerii, care păzeau intrările în pieţe, uliţele cele mai însemnate, debarcaderele de la care plecau bărcile au început să îi silnicească pe cei aflaţi în trecere şi să îi ia la întrebări: „Cine eşti? Încotro te duci? De ce te duci acolo?”. I-au trimis înapoi, pe la casele lor, pe drumeţii temători şi uimiţi, ori pe cei care rătăceau fără rost, aşa încât să nu îi prostească ciuma. Când am prins de veste că la Marele Bazar şi la Unkapam[40] viaţa se molcomise, tocmai aşternuserăm pe hârtie cifrele privitoare la morţii din ultima lună, le atârnaserăm pe perete şi cugetam la ele. Potrivit Hogei, aşteptam de pomană ca molima să se răspândească după un temei anume, aşa încât, pentru a ne salva de la pieire, trebuia să înjghebăm ceva şi să abatem atenţia Padişahului.

Tot la vremea aceea şi-a făcut apariţia şi „metoda teşcherelei”. Aga ienicerilor le împărţea, pasămite, teşcherele celor cărora socotea el de cuviinţă, astfel încât să nu stea în loc negoţul şi să fie aprovizionat oraşul. Când am aflat că se alegea cu mulţi bani din asta şi că micii meşteşugari, care nu voiau să fie siliţi să plătească nesmintit biruri de proteguire, erau gata să se răzvrătească, abia începusem să adulmec, pentru prima oară, o anume înlănţuire între cifrele privitoare la morţi. I-am împărtăşit acest lucru Hogei, care îmi istorisea despre capcanele pe care urma să le urzească Marele-vizir Köprülü, ajuns la învoială cu meşteşugarii, şi am căutat să-l conving că boleşniţa dădea înapoi, încetul cu încetul, prin

[40] Cartier istanbulez, în zona Galatei; aici se află unul dintre podurile care traversează Cornul de Aur.

mahalalele de la marginea oraşului şi prin cartierele sărmane.

N-a fost foarte încredinţat de adevărul spuselor mele, dar mi-a lăsat mie în seamă alcătuirea calendarului. Mi-a spus că, spre a abate atenţia Padişahului, scrisese o poveste lipsită de orice tâlc, din care nimeni nu ar fi putut trage niciun fel de învăţăminte după ce avea s-o citească. M-a întrebat, cu un alt prilej, dacă se putea înjgheba o poveste lipsită de orice încheiere şi de orice tâlc, afară doar de plăcerea de a o citi ori de a o asculta.

— Ca muzica? am întrebat eu pe dată, iar Hogea a rămas surprins.

Apoi ne-am gândit că începutul unei poveşti bune trebuia să fie naiv, ca basmele, mijlocul, înspăimântător ca visele de groază, iar sfârşitul, dureros ca o poveste de dragoste isprăvită printr-o despărţire. În noaptea de dinainte de a se duce la Serai am stat treji, am sporovăit veseli şi am lucrat cu înfrigurare. În odaia de alături se afla prietenul nostru, caligraful cel stângaci, care aşternea pe curat începutul povestirii căreia Hogea tot nu-i dibuise sfârşitul cel mai potrivit. Către dimineaţă, urmând ecuaţiile pe care mă trudeam de zile întregi să le formulez, am tras concluzia că molima avea să-şi aleagă ultimele victime din împrejurimile Bazarului şi că urma să părăsească oraşul peste douăzeci de zile. Hogea nu m-a întrebat pe ce îmi întemeiam judecata, ci a spus doar că ziua mântuirii nu era prea departe şi mi-a cerut să refac calendarul, luând în calcul două săptămâni şi tăinuind răstimpul acesta prin alte cifre. Nu eram atât de încrezător ca el, dar am făcut ce mi-a spus. Hogea a ticluit pe loc nişte versuri menite unor date din calendar şi i le-a vârât în mână caligrafului, care tocmai îşi desăvârşea lucrarea; mie mi-a cerut să ilustrez unele versuri. Când a plecat, către amiază, ducând cu sine scrierea pe care o legase în mare grabă într-o scoarţă albastră, învârstată, era posomorât, descurajat, plin de temeri. Mi-a spus că nu se încredea atât în calendar, cât în pelicanii, în taurii înaripaţi, în furnicile roşii şi în maimuţele vorbitoare cu care îşi înţesase povestea.

Când s-a întors seara era stăpânit de emoţie, iar emoţia aceasta s-a prelungit de-a lungul următoarelor trei săptămâni, în care a izbutit să-l convingă pe Padişah de adevărul profeţiei sale. La început spunea că „se poate întâmpla orice”, iar în prima zi nu era deloc însufleţit de speranţă. În vreme ce ascultau poveştile pe care fusese pus să le citească un copilandru cu voce frumoasă, o parte dintre cei care roiau în jurul Padişahului găsiseră cu cale să râdă; era cum nu se poate mai limpede că o făcuseră dinadins, spre a-l înjosi pe Hogea şi a-l coborî în ochii Sultanului, dar acesta le ceruse să tacă şi îi mustrase; întrebase doar pe ce semne îşi întemeia judecata potrivit căreia molima avea să piară peste două săptămâni. Hogea îi spusese că totul se afla tăinuit în povestea pe care nu o pricepuse nimeni. Apoi, pentru a se face plăcut Padişahului, îşi arătase dragostea faţă de pisicile de toate culorile care fuseseră aduse cu corăbiile de la Trabzon[41] şi care umpleau de viaţă nu numai curţile, ci şi odăile Palatului Dinăuntru[42].

Când s-a întors a doua zi, mi-a spus că Seraiul se împărţise în două tabere: în vreme ce una dintre ele, în rândurile căreia se găsea şi Mai-marele astrologilor, Sıtkı Efendi, cerea înlăturarea tuturor opreliştilor din oraş, cealaltă spunea, laolaltă cu Hogea, „să nu-i dăm răgaz oraşului să respire, astfel încât să nu poată respira nici Diavolul ciumei, care bântuie prin măruntaiele lui”. Eu eram însufleţit de nădejde, băgând de seamă că numărul morţilor scădea pe zi ce trecea, dar Hogea continua să fie stăpânit de teamă, căci se zvonea că prima tabără căzuse la pace cu Köprülü şi punea la cale o răscoală; ţinta acesteia nu era împiedicarea răspândirii bolii, ci înlăturarea propriilor vrăjmaşi.

La sfârşitul primei săptămâni se arăta o scădere vizibilă a numărului de morţi, dar, după socotelile mele, se vădea totodată că molima nu avea să piară într-o săptămână. Îl

---

[41] În vechime, Trebizonda – oraş în nord-estul Turciei, pe coasta Mării Negre.

[42] Parte a palatului imperial de la Topkapı, rezervată vieţii private a suveranilor otomani (tr. Enderun).

bombăneam pe Hogea pentru că schimbase calendarul alcătuit de mine, dar lui îi renăscuseră speranţele; mi-a povestit, înfierbântat, că bârfele pe socoteala lui Köprülü rămăseseră fără urmări. În această împrejurare, curtenii din tabăra potrivnică împrăştiaseră vestea că Marele-vizir nu se dezisese de ei. În ceea ce îl privea pe Padişah, care era destul de speriat de urzeli, acesta îşi căuta tihna printre pisicile lui.

La sfârşitul celei de a doua săptămâni, oraşul se înăbuşea nu atât din pricina ciumei, cât a opreliştilor puse împotriva ei; cu fiecare zi care trecea mureau şi mai puţini oameni, dar lucrul acesta îl ştiau doar cei ca noi, care îşi dădeau seama de ceea ce se petrecea. Se iscaseră zvonuri despre foamete, iar Istanbulul aducea cu un înspăimântător oraş părăsit; eu nu ieşeam din mahalaua noastră, dar Hogea îmi spunea că simţeai, în dosul tuturor ferestrelor şi al porţilor ferecate, neputinţa oamenilor care se luptau cu molima şi care nu mai aşteptau decât boala şi moartea. La Serai se simţea aceeaşi aşteptare; cum cădea pe jos vreo ceaşcă ori tuşea cineva zgomotos, închipuiţii din strânsura aceea, care se puneau deodată pe şuşotit şi aşteptau să vadă ce avea să mai hotărască Sultanul în ziua cu pricina, mureau de frică şi erau pe dată cuprinşi de nelinişte, purtându-se ca nişte neputincioşi care spun „dar întâmplă-se ceva, orice!”. Şi Hogea era stăpânit de frământare; încercase să-i spună Sultanului că ciuma dădea încetul cu încetul înapoi, că profeţiile lui se vădeau întocmai, dar nu-l putuse înrâuri prea mult, astfel încât, în cele din urmă, tot despre animale fusese nevoit să-i vorbească.

După două zile, călăuzindu-se după o numărătoare făcută vinerea, la moschee, a chibzuit că molima se domolise simţitor, dar bucuria pe care o trăia el în acea zi de vineri avea alte pricini: unii dintre micii meseriaşi, ajunşi la disperare, porniseră să se bată cu ienicerii care blocau o seamă de drumuri şi atrăseseră de partea lor alţi ieniceri, stânjeniţi de măsurile potrivnice, vreo doi-trei imami neghiobi care predicau pe la moscheile din mahalale, nişte haimanale dornice de jafuri şi nişte pierde-vară, spunând

că, de fapt, ciuma venea de la Dumnezeu şi că trebuia lăsată în plata ei; tulburările fuseseră însă stârpite repede, fără a apuca să se întindă. Când s-a obţinut o *fetva* de la *şeyh-ül-islâm*[43] poate şi pentru a face evenimentele să pară mai crunte decât în realitate, au fost mătrăşiţi neîntârziat douăzeci de oameni. Hogea era foarte mulţumit de viaţa lui.

În cea de a doua seară şi-a anunţat izbânda. Acum nu mai putea aduce nimeni vorba, la Serai, despre ridicarea opreliştilor contra ciumei; când fusese poftit să se arate pe acolo, aga ienicerilor adusese vorba şi despre părtaşii răsculaţilor de la Serai; Sultanul se mâniase, iar cei care se înhăitaseră cu zurbagiii şi îi făcuseră zile negre Hogei cu vrăjmăşiile lor se împrăştiaseră ca potârnichile. Se zicea că Marele-vizir Köprülü, care fusese cândva de partea răzvrătiţilor, avea să ia măsuri aspre împotriva lor. Hogea a spus, plin de mulţumire, că şi el îl înrâurise pe Sultan în această privinţă. Cei care înăbuşiseră răzmeriţa povesteau, la rândul lor, spre a-l convinge pe Sultan, că ciuma dădea înapoi. Ca să nu mai spunem că asemenea vorbe erau pe potriva realităţii.

Padişahul i-a adresat Hogei cuvinte de laudă, aşa cum nu rostise niciodată până atunci; l-a dus în faţa cuştii poruncite pentru maimuţele aduse din Africa, ca să i le arate. În vreme ce se uitau la maimuţe, a căror scârnă şi ale căror necuviinţe îl îngreţoşau pe Hoge, Padişahul l-a întrebat dacă acestea ar fi putut sau nu să deprindă graiul omenesc, asemenea papagalilor. Apoi, întorcându-se către cei din alaiul său, spusese că îl dorea pe Hogea mai aproape de el şi că, pe de altă parte, calendarul plămădit de acesta se adeverise întocmai.

După o lună, într-o zi de vineri, Hogea a devenit Mai-marele astrologilor, dar, totodată, şi altceva; pe când Sultanul se ducea la rugăciunea de vineri de la Sfânta Sofia, la care lua parte tot oraşul deoarece se sfârşise cu molima, Hogea se afla ceva mai în urma lui; opreliştile împotriva

[43] Conducătorul demnitarilor cu atribuţii juridico-religioase din Imperiul Otoman.

ciumei fuseseră ridicate, iar în gloata aceea plină de însufleţire, care aducea laudă Domnului şi Padişahului, mă aflam şi eu. În vreme ce Padişahul trecea călare pe dinaintea noastră, cei din jurul meu răcneau din răsputeri; apoi s-au pierdut cu firea, s-a petrecut o învălmăşeală, mulţimea s-a vălurit, ienicerii ne-au împins înapoi, m-am pomenit, la un moment dat, prins între un copac şi cei care se îngrămădeau în mine, iar când m-am repezit înainte, dând din coate, privirile mi s-au întâlnit cu privirile Hogei, care păşea fericit, la patru-cinci paşi de mine. Şi-a ferit ochii, de parcă nu m-ar fi recunoscut. Am fost cuprins deodată de o înflăcărare prostească, înconjurat cum eram de vuietul acela înspăimântător, am crezut că Hogea nu mă văzuse, l-am strigat din toate puterile, îmi doream să ştie că mă aflam acolo, de parcă, dacă m-ar fi băgat în seamă, m-ar fi putut apuca şi scăpa din braţele mulţimii, iar eu m-aş fi putut alătura, la rândul meu, fericitei defilări a celor în mâinile cărora se aflau izbânda şi puterea! Dar nu doream asta ca să-mi smulg partea mea de biruinţă ori ca să obţin vreo răsplată în schimbul lucrurilor pe care le înfăptuisem; încercam un cu totul alt simţământ: trebuia să mă aflu acolo pentru că eram însuşi Hogea! Întocmai ca în visele de groază care se năpusteau adeseori asupra mea, fusesem despărţit de mine, pe care mă vedeam din afară: de vreme ce mă puteam vedea din afară, eram, prin urmare, altcineva! Nici măcar nu voiam să aflu cine era acel altcineva, a cărui identitate o împrumutasem – voiam să mă contopesc cu el cât mai grabnic, în vreme ce el se uita cu teamă la mine, care treceam pe dinaintea mea fără să mă recunosc. Un dobitoc de soldat m-a împins însă cu toată forţa în spate, în inima mulţimii.

8

În săptămânile care au urmat după ciumă, Hogea nu numai că a fost înălţat la rangul de Mai-mare al astrologilor, ci s-a şi apropiat de Sultan mai mult chiar decât nădăjduiam noi de ani de zile; după răzmeriţa aceea măruntă, neizbutită, Marele-vizir îi dăduse de înţeles mamei Padişahului că venise vremea ca acesta să scape de măscăricii pe care îi adunase în jurul lui şi care îl atrăgeau, cu trăncăneala lor, pe căi greşite, deoarece atât breslele, cât şi ienicerii socoteau că adunătura aceea de închipuiţi era vinovată de toate năpastele abătute asupra noastră. Prin urmare, când tagma lui Sıtkı Efendi, fostul Mai-mare al astrologilor, despre care se zicea că ar fi fost amestecat în răzmeriţă, a fost alungată de la Serai pe calea surghiunului ori a unor noi îndatoriri, sarcina acestuia a rămas în seama Hogei.

Acum se ducea zi de zi la vreunul dintre seraiurile în care înnopta Padişahul şi vorbea cu el, iar acesta îşi hărăzea neabătut timp pentru ei. Când se întorcea acasă îmi povestea ce se petrecuse, stăpânit de emoţie şi de simţământul biruinţei. În fiecare dimineaţă, Padişahul îi cerea să-i tălmăcească visul din noaptea aceea tocmai încheiată. Poate că, dintre toate îndatoririle pe care le luase asupra sa, aceasta îi plăcea cel mai mult; când Padişahul îi mărturisise cu tristeţe într-o dimineaţă că nu visase nimic în noaptea de dinainte, Hogea îi propusese să tălmăcească visul altcuiva, iar când Sultanul primise, plin de curiozitate, grădinarii puseseră să se cerceteze şi aflaseră îndată pe cineva care visase de bine, spre a-l aduce în faţa sa, şi, astfel, tălmăcirea viselor dimineaţă de dimineaţă se preschimbase într-o deprindere. Desigur că în vreme ce

păşeau, în răstimpul care le mai rămânea, prin curţi, prin grădinile umbrite de platanii groşi şi de arborii-lui-Iuda, ori în vreme ce se plimbau cu bărcile pe Bosfor, vorbeau şi de iubitele animale ale Sultanului, ca şi despre creaturile noastre închipuite. Dar Hogea aducea vorba şi despre alte subiecte, despre care îmi istorisea apoi cu avânt: care era pricina curenţilor care străbăteau Bosforul? Ce era demn de aflat şi de priceput din viaţa furnicilor? De unde îşi lua magnetul puterea, afară de Dumnezeu? Care era însemnătatea faptului că stelele se roteau aşa ori altminteri? Exista oare în viaţa ghiaurilor ceva vrednic de ştiut, dincolo de necredinţa lor? Era oare cu putinţă să plămădim o armă care să-i alunge? După ce îmi spunea că Sultanul asculta cu interes asemenea lucruri, se aşeza la masă, mişcat, şi mâzgălea pe hârtia scumpă şi groasă hărăzită proiectului acelei arme tunuri cu ţeava lungă, mecanisme de tragere care se porneau singure ori maşini de luptă a căror formă te trimitea cu gândul la nişte vietăţi diavoleşti; apoi mă chema şi pe mine la masă şi mă punea să depun mărturie despre forţa acelor năluciri, a căror împlinire era, după spusele lui, foarte aproape.

Or, eu îmi doream să împărtăşesc totul cu Hogea. Poate că tocmai de aceea rămăsesem cu gândul la ciumă, care ne prilejuise înspăimântătoare zile de frăţietate. Îşi făcuseră cu toţii rugăciunea la Sfânta Sofia, rostind cuvinte de slavă pentru că scăpaserăm de Diavolul molimei, dar boala nu părăsise pe de-a-ntregul oraşul. Dimineţile, în vreme ce Hogea dădea fuga la Serai, cutreieram străzile, curios, ţineam socoteala trupurilor care continuau să fie ridicate de pe la moscheile cu minarete retezate din mahalale ori de pe la meceturile sărmane, cu ţigle năpădite de muşchi, şi stăpânit de un imbold a cărui cauză nu o puteam desluşi prea bine, îmi doream ca molima să nu se lepede de oraş, şi nici de noi.

În vreme ce Hogea îmi vorbea despre înrâurirea sa asupra Padişahului, despre victoria pe care o dobândise, eu îi arătam că boala nu părăsise încă aşezarea şi că s-ar fi putut dezlănţui iar, din pricina renunţării la opreliştile

împotriva ei. Îmi cerea mânios să tac şi îmi spunea că eram invidios pe biruinţa lui. Îi dădeam dreptate, căci înălţarea la rangul de Mai-mare al astrologilor, faptul că Padişahul îi istorisea visele în fiecare dimineaţă şi că îl convingea să-l asculte – acum, că gloata aceea neghioabă nu se mai afla în coasta lui – erau toate lucruri pe care le aşteptam de cincisprezece ani şi reprezentau o izbândă: dar de ce vorbea despre ele de parcă ar fi fost doar izbânda lui? Părea să fi uitat că eu îi înfăţişasem stavilele contra ciumei, că eu plămădisem calendarul, care nu se arătase, în cele din urmă, foarte exact, dar care era privit ca şi cum ar fi fost; ceea ce mă rănea şi mai tare era faptul că nu-şi amintea cum mă adusese de pe insulă, în pripă, cuprins de îngrijorare, ci doar cum mă dusesem eu acolo.

Poate că avea oarecare dreptate, poate că simţământul pe care îl încercam putea fi numit invidie, dar era un simţământ frăţesc, pe care nu îl băga de seamă. Când îi aminteam, ca să priceapă, cum stăteam la cele două capete ale mesei în zilele de dinaintea ciumei, ca doi holtei care doreau să uite de amărăciunea nopţilor de singurătate, cum eram cuprinşi, când el, când eu, de temeri şi cât de mult învăţam din acele temeri, ba chiar când îi spuneam că, singur fiind pe insulă, îmi era nespus de dor de nopţile noastre, îmi asculta vorbele cu dispreţ, de parcă ar fi văzut cu neplăcere cum îmi ieşea la iveală făţărnicia, într-un joc la care el nu lua parte, şi nu îmi lăsa nicio nădejde, nu îmi făgăduia nimic în privinţa revenirii la zilele acelea de strânsă tovărăşie.

Colindând din mahala în mahala, băgăm de seamă acum că boala dispărea treptat din oraş, de parcă nu ar fi vrut să umbrească ceea ce Hogea numea izbândă, în ciuda faptului că fuseseră înlăturate piedicile din calea ei. Uneori mă întrebam de ce mă simţeam singur, de vreme ce spaima întunecată a morţii se îndepărta de noi. Alteori îmi doream să vorbim iar despre asemenea lucruri, şi nu despre visele Padişahului sau despre planurile pe care i le descria Hogea; de mult timp eram gata să mă aşez alături de el în faţa înspăimântătoarei oglinzi pe care o dăduse jos de pe perete

chiar dacă mă stăpânea teama de moarte! Însă Hogea mă dispreţuia, sau cel puţin aşa dădea impresia; mai rău, uneori credeam că nici asta nu mai era în stare să facă.

Pentru a-l ademeni din nou către fericita viaţă de odinioară, îi spuneam că sosise ceasul să ne aşezăm iar la masă, amândoi. Dorind să-i fiu pildă în această privinţă, am încercat, o dată sau de două ori, să mâzgălesc ceva pe hârtie; când am dat să-i citesc paginile trase de păr pe care le scrisesem cu privire la spaima de ciumă, la dorinţa de a face rău, sporită de frică, la faptele mele nevrednice neduse până la capăt, nici măcar nu m-a ascultat. Mi-a spus cu neruşinare, împins de o forţă care izvora mai degrabă din neputinţa mea decât din sentimentul biruinţei lui, că şi pe vremea aceea era conştient de faptul că scrisul meu nu era decât o sminteală, că jucase atunci acele jocuri, întrebându-se unde vor duce, pentru a mă pune pe mine la încercare; pricepuse, de fapt, în ziua în care fugisem, crezând că se molipsise de ciumă, ce fel de om eram. Eram vinovat! Oamenii se împărţeau în două categorii: cei care aveau dreptate, ca el, şi cei care erau vinovaţi, ca mine.

Nu am răspuns acestor vorbe, pe care m-am străduit să le iau ca pe o beţie a biruinţei. La drept vorbind, mintea mea era la fel de strălucită ca pe vremuri şi îmi dădeam seama, văzând că mă cuprindea mânia în faţa micilor întâmplări de fiecare zi, că, la nevoie, aş fi fost gata să trăiesc şi furia, dar mă întrebam parcă încotro l-aş fi putut târî, unde l-aş fi putut vârî cu răspunsul la asemenea vorbe care mă îmboldeau să-i răspund la atac. Simţeam că, în răstimpul petrecut la Heybeliada, unde fugisem de el, ţelul meu îşi pierduse limpezimea. Dacă m-aş fi întors la Veneţia? De multă vreme eram încredinţat că, în cei cincisprezece ani, mama se dusese de pe lume, iar logodnica mea se măritase, ajungând mamă de familie; nu îmi mai venea să mă gândesc la ele şi, pe măsură ce trecea timpul, mi se înfăţişau tot mai rar în vis, ca să nu mai vorbesc de faptul că nu mă mai visam la Veneţia, alături de ele, aşa cum mi se întâmpla în primii ani, ci le visam pe ele la Istanbul, alături de noi. Ştiam că, dacă m-aş fi întors la

Veneţia, nu mi-aş fi putut continua viaţa nedusă până la capăt din locul în care o lăsasem. În cel mai bun caz aş fi putut începe o viaţă nouă, luând-o de la început. Dincolo de cele două-trei cărţi pe care plănuiam să le scriu cândva despre turci şi despre anii mei de robie, amănuntele acelei vieţi nu mai trezeau în mine nicio emoţie.

Mă gândeam uneori că Hogea mă dispreţuia pentru că băga de seamă simţământul de dezrădăcinare care mă stăpânea şi faptul că nu aveam niciun ţel, pentru că îmi pricepea slăbiciunea, însă alteori mă îndoiam că era în stare să le vadă chiar şi pe acestea. În fiecare zi era atât de ameţit de poveştile pe care i le istorisea Padişahului, de visele legate de arma aceea de necrezut pe care şi-o închipuia în toate amănuntele şi despre care spunea că avea să-l înrâurească negreşit, precum şi de izbânda lui, încât nu mai era atent, poate, la ce cugetam eu. În vreme ce asistam, invidios, la fericirea Hogei, care era tot mai plin de sine, mă desluşeam pe mine însumi, îmi era drag – îmi erau dragi avântul acela mincinos pe care i-l dădea biruinţa sa mult exagerată, planurile nesfârşite, felul în care îşi privea propria mână, în vreme ce îmi spunea că avea să-l aibă pe Padişah în mână. Nu puteam recunoaşte nici măcar faţă de mine că gândeam astfel, dar, urmărindu-i mişcările şi purtarea de fiecare zi, aveam uneori simţământul că mă urmăream pe mine însumi. Ştiţi că se întâmplă uneori să-ţi zăreşti, în purtările unui copil ori ale unui tânăr, propria copilărie ori propria tinereţe, astfel încât ajungi să le priveşti cu dragoste şi curiozitate – cam aşa erau şi teama şi curiozitatea mea; îmi venea adeseori în minte clipa în care mă apucase de ceafă, spunându-mi „eu am devenit tu”, dar când îi aminteam de vremurile de odinioară, îmi cerea să tac, pentru ca apoi fie să-mi vorbească despre ceea ce avea să-i istorisească Padişahului în ziua aceea, spre a-l face să creadă în arma lui de necrezut, fie să-mi descrie în amănunt cum îi sucise el minţile Padişahului de dimineaţă, pe când îi tălmăcea visul.

Mi-aş fi dorit să cred şi eu în acele reuşite strălucite, despre care îmi istorisea mereu, lăudându-se în gura mare.

Mi se întâmpla uneori să şi cred, lăsându-mă purtat de nemărginita mea imaginaţie şi punându-mă, fericit, în locul lui. Atunci aveam impresia că vorbea despre frumoasele zile care ne aşteptau în viitor, ca şi cum ar fi fost vorba de un ţel comun amândurora, prindeam şi mai multă dragoste de noi – de el şi de mine – şi mă lăsam vrăjit de ceea ce povestea, ca un neghiob care ascultă, cu gura căscată, un basm frumos.

Aşa am ajuns să mă alătur lui, în tălmăcirea viselor Sultanului. Hogea hotărâse să-l îmboldească pe Padişah, care avea acum douăzeci şi unu de ani, să ia mai temeinic puterea în mâini. I-a arătat, de pildă, că armăsarii singuratici pe care îi visa adeseori în galop erau nefericiţi pentru că le lipseau călăreţii, în vreme ce lupii care săreau la grumazul vrăjmaşilor, folosindu-se de colţii lor cruzi, erau fericiţi pentru că puteau săvârşi singuri ceea ce aveau de săvârşit, că femeile înlăcrimate şi fetele lipsite de lumina ochilor, ca şi copacii care îşi lepădau grăbiţi frunzele în ploaia întunecată, îl chemau în ajutor, că sfintele furnici şi şoimii cei mândri îi arătau virtuţile singurătăţii. Ne doream ca, după ce avea să devină stăpân pe putere, Sultanul să arate interes pentru ştiinţa noastră; spre a izbândi acest lucru, ne-am folosit până şi de visele lui rele. Când Padişahul visa în nopţile lungi şi trudnice ale campaniilor de vânătoare, ca mai toţi împătimiţii, că el însuşi era vânat, ori când visa, temător să nu-şi piardă domnia, că pe tronul lui şedea propria sa copilărie, Hogea îi spunea că, stăpânind tronul, avea să rămână de-a pururi tânăr, dar că nu avea să se mântuie de capcanele urzite de duşmanii noştri, care nu dormeau niciodată, decât plămădind arme măreţe, asemenea cu ale acestora. Când Padişahul visa că jumătăţile măgarului pe care bunicul său, Sultanul Murat, îl despicase în două cu o lovitură de sabie, spre a-şi vădi forţa braţului, se îndepărtau zorite una de cealaltă, că maştera numită Kosem Sultan, care-i fusese bunică dinspre tată, se scula din morţi şi venea asupra lui goală puşcă spre a-i sugruma pe el şi pe mama sa, că în smochinii crescuţi în locul platanilor de la Hipodrom atârnau, în chip de

smochine, trupuri însângerate, că era urmărit de oameni haini, ale căror chipuri aduceau cu al lui, spre a fi îndesat şi înăbuşit în sacii pe care îi purtau în mâini, ori că flăcările, nestinse de vânt, ale lumânărilor prinse pe spinările unei puzderii de broaşte ţestoase care se cufundau în mare dinspre Üsküdar se îndreptau spre Serai, ne gândeam cât de nedrepţi erau cei care spuneau că lăsa baltă treburile statului şi că nu îi era mintea decât la vânătoare şi la animale, străduindu-ne totodată să-i tălmăcim visele, pe care eu le aşterneam pe hârtie şi le categoriseam, cu răbdare şi plăcere, într-un catastif, în folosul cunoaşterii şi al armei de necrezut care se cerea a fi plămădită.

Potrivit Hogei, îl înrâuream încetul cu încetul, dar eu tot nu credeam că, în cele din urmă, aveam să o scoatem la capăt. După nopţile în care Sultanul îi făgăduia să zidească un observator astronomic ori o „casă a ştiinţelor”, să împlinească o nouă armă – nopţi în care visa cu frenezie –, treceau luni de zile până să mai apuce să vorbească cu el, barem o dată, despre aceste lucruri. Când, la un an de la stingerea ciumei, a răposat Köprülü, Hogea a mai aflat un prilej de nădejde: Sultanul se sfiise să facă ceea ce avea în minte pentru că se temea de forţa şi de personalitatea lui Köprülü, dar acum, că Marele-vizir răposase, iar locul îi fusese luat de feciorul lui, care nu era atât de puternic ca tătâne-său, venise vremea să aşteptăm hotărâri cutezătoare din partea Padişahului.

Ne-am petrecut cei trei ani care au urmat în aşteptarea acelor hotărâri cutezătoare. Ceea ce continua să mă uimească era nu nepăsarea Sultanului, care rătăcea între propriile vise şi partidele de vânătoare, ci faptul că Hogea nu înceta să-şi lege speranţele de el. Am aşteptat, de-a lungul acelor ani, ziua în care avea să-şi piardă nădejdea şi să ajungă să-mi semene. Nu mai putea vorbi acum, ca odinioară, despre ceea ce numise izbândă – de fapt, nici nu mai încerca acea înflăcărare care îl stăpânise în lunile de după pieirea ciumei –, dar îşi păstra vie iluzia că avea să-l poată convinge, într-o bună zi, pe Sultan în legătură cu ceea ce susţinea că era un mare proiect. Mereu găsea câte

o pricină pentru a nu-şi pierde speranţa: dacă, după incendiul acela grozav care mistuise Istanbulul, Sultanul ar fi risipit sume însemnate de bani pentru asemenea planuri nemăsurate, le-ar fi dat un bun prilej de răzmeriţă vrăjmaşilor, care voiau să-l aducă la tron pe fratele său; Padişahului îi era cu neputinţă să întreprindă ceva în clipa aceea, deoarece oastea pleca în campania împotriva Ungariei, iar în anul următor ne prelungeam aşteptarea pentru că pornea atacul împotriva Germaniei; mai era şi construcţia Noii Moschei a Sultanei-Mame, de pe ţărmul Cornului de Aur, pentru a cărei desăvârşire se cheltuiseră mari sume de bani şi pe la care Hogea se abătea adeseori, cu Turhan Sultan şi cu Padişahul. În vreme ce aşteptam acasă întoarcerea Hogei de la vânătoare, mă străduiam să-i urmez povaţa şi răsfoiam alene, picotind, felurite cărţi, căutând idei strălucite pentru ceea ce el numea „marele plan” sau „ştiinţa”.

Nici pe mine nu mă mai stârneau acum amăgirile privitoare la aceste planuri, căci chiar dacă ar fi fost să se împlinească, urmările lor nu mi-ar fi deşteptat interesul peste poate. Şi Hogea ştia, la fel de bine ca şi mine, că ideile despre astronomie, geografie sau ştiinţele naturii din primii ani ai întâlnirii noastre erau departe de realitate; ceasornicele, instrumentele şi machetele fuseseră date uitării într-un cotlon şi ruginiseră de mult. Amânaserăm totul până în ziua în care urma să purcedem la plăsmuirea acelui lucru nelămurit numit de el „ştiinţă”; ne aleseserăm mai degrabă cu iluzia proiectului decât cu marele proiect care urma să ne scape de prăpăd. Pentru a putea crede în această palidă iluzie, care nu mă convingea defel, şi pentru a putea fi alături de el, mă căzneam să privesc cărţile pe care le frunzăream la răstimpuri ori gândurile care îmi treceau întâmplător prin minte cu ochit lui – să mă pun în locul lui. De câte ori se întorcea de la vânătoare, mă prefăceam că descoperisem un nou adevăr cu privire la vreun subiect asupra căruia mă lăsase să-mi trudesc mintea şi că, pornind de la el, am fi putut schimba totul; când îi spuneam că „pricina valurilor se leagă de căldura

râurilor care se varsă în mare”, sau că „ciuma se transmite prin particulele din aer, pentru ca atunci când se schimbă aerul, să piară pe nesimţite”, sau că „putem plămădi o armă mare, care să-i gonească pe toţi, din urmă, cu ţeava ei lungă şi cu roţile care ar purta-o”, sau că „Pământul se roteşte în jurul Soarelui, iar Soarele în jurul Lunii”, Hogea îmi dădea mereu acelaşi răspuns care îmi stârnea zâmbetul, în vreme ce îşi schimba veşmintele de vânătoare năpădite de praf: „Iar nerozii noştri nici măcar nu-şi dau seama de acest adevăr!”.

Cădea apoi pradă unei izbucniri de furie care, dată fiindu-i tăria, mă ţâra şi pe mine pe urmele ei, îmi spunea cât de nesocotit era Padişahul, care îşi mânase ore în şir calul pe urmele unui ditamai mistreţul ori care plânsese după iepurele asupra căruia îşi asmuţise el însuşi ogarii, îmi mărturisea, fără voie, că vorbele pe care i le adresa în timpul vânătorii îi intrau acestuia pe o ureche şi îi ieşeau pe alta şi se întreba din nou, îngreţoşat, când aveau să devină nătângii aceia conştienţi de cele ce se petreceau. Oare faptul că asemenea nerozi se găseau unul pe altul ţinea de întâmplare sau de necesitate? De ce erau atât de nerozi?

Aşa a ajuns să simtă, treptat, că trebuia să se reapuce de ceea ce numea „ştiinţă” – de data aceasta, pentru a pricepe ce se afla în capetele lor. Cum îmi adusese iar aminte de zilele în care stăteam aşezaţi la aceeaşi masă, fiind asemenea unul cu altul şi scârbiţi unul de altul, eram, la rândul meu, dornic să ne apucăm de „ştiinţă”, numai că după primele încercări am priceput amândoi că lucrurile nu mai stăteau ca pe vremuri.

Fiindu-mi cu neputinţă să ştiu încotro să-l mân şi de ce să-l hărţuiesc, nu izbuteam defel să-l întărât. Mai mult, aveam simţământul că amărăciunile şi înfrângerile lui erau parcă şi ale mele. Odată, după ce i-am vorbit despre nerozia celor de aici – deşi nu credeam în ea –, folosindumă de pilde trase de păr, şi după ce l-am făcut să simtă că era osândit la înfrângere ca şi ei, m-am uitat să văd ce făcea. Adevărul este că făgăduia mânios: îmi spunea că înfrângerea nu era o necesitate şi că, dacă le-am fi luat-o

înainte, aplecându-ne asupra acelor lucruri înaintea lor, dacă am fi desăvârşit proiectul acelei arme, am fi putut abate în direcţia dorită cursul acelui râu care curgea împotriva noastră şi care ne împingea înapoi. Faptul că nu vorbea despre „proiectul” lui, ci despre „proiectele” noastre, aşa cum făcea în clipele de deznădejde, mă bucura; era însă, totodată, copleşit de groaza înfrângerii de neocolit care se apropia. Îl asemuiam cu un copil sărman; îmi erau dragi mânia şi tristeţea lui, ce îmi aminteau de primii ani ai robiei mele; îmi doream să fiu şi eu ca el. Mă gândeam, la un moment dat, în vreme ce umbla încolo şi încoace, uitându-se la strada murdară, mocirloasă, biciuită de o ploaie întunecată, ori la lămpile palide şi tremurătoare care continuau să ardă în vreo două-trei case de pe ţărmul Cornului de Aur, de parcă ar fi căutat un semn nou, care să-i îndrepte speranţele spre acel loc, că nu Hogea măsura, frământat, odaia de la un capăt la altul, ci propria mea tinereţe. Cel care fusesem odată mă părăsise, iar eu, care moţăiam într-un ungher, mă chinuiam să revin la el, spre a redobândi parcă emoţia pierdută.

Mă plictisisem însă şi de emoţia aceasta, care se repeta mereu, fără răgaz. După ce devenise Mai-mare al astrologilor, pământurile pe care le stăpânea la Gebze se înmulţiseră, iar ghelirul nostru sporise şi mai mult. În afara timpului petrecut la taifas cu Padişahul, nu mai avea nevoie de nicio altă îndeletnicire. Din vreme în vreme ne duceam la Gebze, să cercetăm câştigurile, treceam pe la morile risipite ici şi colo şi prin satele în care eram întâmpinaţi întâi şi întâi de câini ciobăneşti voinici, încercam să ne dăm seama, răsfoind înscrisurile, cât de tare ne trăgea pe sfoară vechilul, scriam tratate hazoase pentru Padişah – uneori râzând, de cele mai multe ori suferind de plictis –, dar altceva nu făceam. Dacă nu aş fi stăruit eu, poate că nu ar mai fi pus la cale nici măcar petrecerile acelea dezmăţate, la care ne treceam vremea în chip plăcut, pentru a ne culca apoi cu femei minunat parfumate.

Ceea ce îl descuraja şi mai amarnic era faptul că Padişahul, care prinsese curaj pentru că oastea şi paşalele

lăsau Istanbulul de izbelişte, ba din pricina campaniei din Germania, ba a asediului fortăreţei din Creta, şi care nu-i mai dădea ascultare maică-sii, îi adunase iar împrejurul lui pe fandosiţii, pe saltimbancii şi pe măscăricii aceia flecari, alungaţi cândva de la Serai. Hogea era decis să nu se amestece în niciun fel cu escrocii aceia, de care îi era scârbă, pentru a se deosebi de ei şi a-i forţa să-i recunoască superioritatea, dar, la stăruinţele Padişahului, fusese nevoit să asculte de vreo două-trei ori ceea ce trăncăneau cu aprindere. Ieşea de la asemenea adunări, la care se sporovăia despre diverse lucruri – puteau avea animalele suflet, care dintre ele avea, care dintre ele se ducea în Rai şi care, în Iad, oare midia era femelă sau mascul, soarele care răsărea dimineaţa era oare un soare nou sau, poate, vechiul soare, care asfinţea seara şi dădea roată cerului pe un drum lăturalnic, pentru a se arăta iarăşi, din partea potrivnică – lipsit de orice nădejde în privinţa viitorului şi spunea că, dacă nu făceam ceva, urma să-l piardă în curând pe Padişah.

Încuviinţam bucuros, pentru că vorbea despre proiectele „noastre”, despre viitorul „nostru”. Odată, pentru a înţelege ce se afla în capul Sultanului, am scos la lumină catastifele cu vise pe care le ţineam de ani de zile şi ne-am dezvăluit amintirile. Am încercat să însemnăm pe răboj mintea Padişahului, ca şi cum am fi făcut inventarul mărunţişurilor ivite de prin sertarele unui dulap. Rezultatul nu era deloc dătător de speranţe: la drept vorbind, Hogea continua să vorbească despre armele de necrezut care aveau să ne salveze ori despre tainele minţii noastre, care se cereau a fi desluşite degrabă, dar acum nu se mai purta de parcă nu şi-ar fi dat seama de înspăimântătoarea urgie care se apropia. Ne-am răcit gura vreme de luni şi luni, sporovăind despre asemenea lucruri.

Înţelegeam oare prin urgie faptul că imperiul avea să fie lipsit, rând pe rând, de ţinuturile pe care le stăpânea? Întindeam hărţile pe masă şi decideam cu tristeţe care ţară, apoi care munţi şi care fluvii urmau să fie pierdute. Ori, poate, urgia avea să însemne transformarea pe nesimţite a

oamenilor şi a credinţelor? Ne imaginam cum, într-o bună dimineaţă, toţi istanbulezii se ridicau din aşternuturile lor calde cu desăvârşire schimbaţi: habar nu aveau cum să-şi îmbrace veşmintele şi nu-şi mai aminteau la ce foloseau minaretele. Urgia însemna, poate, strădania de a semăna cu ceilalţi, constatând că erau mai presus decât tine. Mă punea atunci să-i istorisesc o parte din viaţa mea de la Veneţia, iar apoi ni-i închipuiam pe unii dintre cunoscuţii noştri de aici, cu pălării pe cap, înveşmântaţi în pantaloni, retrăindu-mi amintirile.

Am hotărât, ca o ultimă salvare, să-i înfăţişăm Padişahului nălucirile noastre, în răstimpul cărora nici măcar nu ne dădeam seama cum trecea timpul. Ne spuneam că acele imagini ale urgiei, însufleţite de culorile viselor, aveau poate să-l neliniştească. Astfel am zămislit, cu un fel de bună dispoziţie plină de melancolie şi deznădejde, de-a lungul nopţilor tăcute şi întunecoase, o carte desprinsă din toate nălucirile despre înfrângere şi prăpăd pe care le trăiserăm luni de zile – o carte despre oameni vrednici de plâns, cu capetele plecate, despre drumuri înglodate, despre case lăsate neisprăvite, despre uliţe întunecoase şi ciudate, despre fiinţe care se rugau, fără a pricepe ce spuneau, astfel ca totul să rămână neschimbat, despre mame îndurerate şi taţi sărmani, despre nefericiţi cărora nu le ajungea o viaţă ca să ne transmită ceea ce se plămădise şi se scrisese pe alte meleaguri, despre maşinării care nu funcţionau, despre înlăcrimaţi care boceau după frumoasele zile de altădată, despre câini ai străzii, numai piele şi os, despre ţărani fără pământ, despre oameni fără îndeletnicire care rătăceau la întâmplare prin oraşe, despre musulmani cu pantaloni care nu ştiau să scrie şi să citească şi despre toate bătăliile sfârşite cu înfrângeri. Într-un alt capitol al cărţii mi-am aşternut propriile amintiri şterse – vreo două-trei scene atrăgătoare, desprinse din întâmplările fericite şi bogate în învăţăminte de care avusesem parte pe vremea când mă aflam la Veneţia, cu mama, tata şi fraţii mei, precum şi în anii de şcoală: astfel vieţuiau cei care urmau să ne

înfrângă, iar noi trebuia să le-o luăm înainte, să ne luăm la întrecere cu ei! În partea de încheiere, pe care o aşternuse pe curat caligraful nostru cel stângaci, se afla un poem în versuri care putea fi privit ca o predoslovie la tainele încâlcite ale întunecatei ghicitori a minţilor noastre, comparate cu dulapul acela ticsit de mărunţişuri, după care Hogea se dădea în vânt. Negura fină a acelui poem, despre care aş putea spune că era mândru şi tăcut, încheia trist cea mai bună dintre cărţile pe care le zămislisem alături de Hogea.

La o lună după ce i-a înmânat cartea Sultanului, Hogea a primit porunca de a purcede la împlinirea acelei arme de necrezut. Eram cuprinşi de tulburare şi nu ne-am putut da seama cât din reuşita noastră se datora cărţii.

9

Spunându-i „închipuie dumneata arma aceea care-i va răvăşi pe duşmanii noştri şi apoi o să mai vedem”, Sultanul îl punea poate pe Hogea la încercare, sau, cine ştie, avusese un vis pe care i-l ascundea, sau poate că voia să le arate maică-sii şi paşalelor care îl băteau la cap că fandosiţii pe care îi adunase în jurul lui erau şi ei buni la ceva, sau credea poate că Hogea ar mai fi putut înfăptui încă o minune, după povestea cu ciuma, sau poate că fusese, într-adevăr, înrâurit de frânturile acelea de năluciri pe care le strecuraserăm în carte, sau se gândise poate, cuprins de îngrijorare, nu atât la acele frânturi, cât la faptul că aceia care voiau să-l înlocuiască cu fratele lui, aşa cum se temea, aveau să-l alunge de la tron, după cele câteva nereuşite ale oastei. Cugetam la toate acestea în vreme ce socoteam, miraţi, nemaipomenitele sume de bani pe care urma să le dobândim de pe urma satelor, a hanurilor şi a livezilor de măslini pe care ni le încredinţase Padişahul, spre a putea pune la cale arma.

În cele din urmă, Hogea a spus că de mirare era mirarea noastră: nu erau oare adevărate toate poveştile pe care i le istorisea Padişahului, toate tratatele şi cărţile pe care le scriam de ani de zile, aşa că de ce intram la idei tocmai când ajunsese să creadă în ele? Mai mult, Padişahul prinsese să fie curios în legătură cu cele ce mişunau în bezna minţilor noastre. Hogea mă întreba cu emoţie dacă nu aceasta era biruinţa pe care o aşteptam de ani de zile.

Aşa era; pe deasupra, de data aceasta ne aşternuserăm pe treabă împărtăşind, amândoi, biruinţa; şi, pentru că nu eram atât de neliniştit în privinţa sfârşitului întreprinderii

noastre, eram şi eu fericit. Cei şase ani care au urmat şi în care Hogea s-a trudit să făurească arma au fost cei mai primejdioşi ani ai noştri. Nu eram în primejdie pentru că ne îndeletniceam cu praf de puşcă, ci pentru că atrăseserăm pizma invidioşilor noştri duşmani, pentru că toată lumea era cuprinsă de nerăbdare şi ne aştepta fie izbânda, fie înfrângerea, pentru că şi noi aşteptam, cu teamă, deznodământul.

Ne-am petrecut prima iarnă irosind timpul la masa de lucru. Eram emoţionaţi, plini de avânt, dar nu aveam nimic la mână, în afară de ideea armei şi de amănuntele acelea tulburi, fără niciun contur, care ne rămâneau în minte după ce ne închipuiam cum aveam să-i izgonim pe vrăjmaşi. Apoi am hotărât să lucrăm cu praf de puşcă şi să ieşim în aer liber. Întocmai aşa cum se petrecuseră lucrurile şi în săptămânile în care pregăteam spectacolul cu focuri de artificii, ne retrăgeam la umbra răcoroasă a copacilor falnici, timp în care, în depărtare, oamenii noştri dădeau foc amestecurilor încropite după reţete scornite de noi. Se abăteau pe acolo, venind din cele patru zări ale Istanbulului, spre a asculta feluritele zgomote care se iscau şi a privi fumul pestriţ care se învârtejea spre cer, tot soiul de curioşi. Mai apoi, împrejurimile pajiştii pe care erau aşezate tunurile cu ţevi lungi turnate de noi, ţintele şi corturile în care adăstam s-au preschimbat în loc de distracţie. Într-o zi de la sfârşitul verii a venit, pe negândite, însuşi Sultanul.

Am purces la o probă în faţa lui, iar cerul şi pământul s-au cutremurat de atâta zarvă; i-am arătat, rând pe rând, căldările pe care le comandaserăm pentru praful de puşcă bine îndesat, ghiulele, noile tunuri şi planurile matriţelor pentru ţevile care nu fuseseră încă turnate, precum şi proiectele mecanismelor de aprindere, care se porneau singure. A fost interesat mai degrabă de mine decât de ele. Hogea dorise, la început, să mă ţină departe de Padişah, dar, când începuse spectacolul, Padişahul băgase de seamă că şi eu dădeam porunci deopotrivă cu Hogea, că oamenii noştri îmi puneau şi mie întrebări, aşa încât i se deşteptase

curiozitatea. Cum mă înfăţişam lui pentru a doua oară, după cincisprezece ani, Padişahul s-a uitat la mine ca şi cum aş fi fost o cunoştinţă mai veche, despre care nu izbutea să-şi dea seama cine era – asemeni cuiva care încearcă să desluşească, cu ochii închişi, ce fel de vietate este cea căreia îi simte prezenţa. I-am sărutat poala. Nu s-a mâniat când a aflat că mă aflam acolo de douăzeci de ani, fără să mă fi turcit încă. Era cu mintea la altceva.

— Douăzeci de ani, prin urmare? a zis el. Ciudat lucru!

Apoi m-a întrebat:

— Dumneata îl înveţi lucrurile astea?

Dar nu întrebase ca să-mi afle răspunsul, căci ieşise deja din cortul nostru ponosit, care duhnea a praf de puşcă, a silitră, şi se îndrepta de-acum spre calul lui alb; s-a oprit pe neaşteptate, s-a întors către noi, care chiar în clipa aceea rămăseserăm ţintuiţi locului, unul lângă altul, şi a zâmbit brusc, de parcă ar fi văzut una dintre minunile acelea fără seamăn – un pitic fără cusur, ori doi fraţi gemeni care seamănă ca două picături de apă – pe care le plăsmuieşte Dumnezeu pentru a frânge trufia seminţiei omeneşti şi a o face să simtă cât este de smintită.

Noaptea m-am gândit la el, dar nu aşa cum îşi dorea Hogea. Acesta nu ostenea să vorbească despre Padişah cu silă, dar eu pricepusem că îmi era cu neputinţă să încerc silă faţă de el ori să-l dispreţuiesc, pentru că îmi plăcuseră firescul, curtenia, felul de a fi al acelui copilandru răsfăţat, care rostea fără ocol ceea ce îi venea în minte. Şi eu îmi doream să fiu ca el, sau să îi fiu prieten. În vreme ce încercam să adorm, întins în aşternutul meu, după izbucnirea de mânie a Hogei, mă gândeam că Padişahul nu părea să fie soiul de om care să merite să fie amăgit – îmi doream să-i povestesc totul. Dar ce anume era „totul”?

Interesul meu nu era lipsit de răspuns. Când Hogea mi-a spus într-o zi, vrând-nevrând, că Padişahul aştepta să mă duc şi eu cu el în dimineaţa aceea, l-am însoţit. Era una dintre zilele acelea frumoase de toamnă, care miros a mare şi a alge. Ne-am petrecut toată dimineaţa într-un codru întins, aşternut cu frunze roşietice desprinse de prin copaci,

în preajma unui havuz cu nuferi, aflat sub nişte arbori-ai-lui-Iuda şi nişte platani. Sultanul a dorit să vorbim despre broaştele pline de vioiciune care umpleau havuzul. Hogea nu i-a cântat în strună şi a spus câteva cuvinte banale, lipsite de orice imaginaţie şi însufleţire. Sultanul nici n-a luat în seamă acest răsfăţ, care pe mine m-a uimit peste măsură. Era interesat mai curând de persoana mea.

Am vorbit, aşadar, îndelung despre saltul broaştelor, despre circulaţia sângelui şi despre inima lor, care continuă să bată vreme îndelungată dacă este desprinsă de trup cu băgare de seamă, despre muştele şi insectele cu care se hrănesc. Am cerut o hârtie şi un condei, ca să-i pot arăta mai bine prefacerea prin care trece un ou spre a ajunge să semene cu broaştele mature din bazin. În vreme ce desenam, folosindu-mă de condeiele care ne fuseseră aduse într-o trusă de scris incrustată cu rubine, Padişahul a arătat mare interes pentru ceea ce zămisleam. A ascultat plin de încântare basmele cu broaşte de care îmi aduceam aminte, iar când i-a venit rândul celui cu prinţesa care săruta o broască, a icnit şi i s-a înăcrit chipul, dar nu avea nimic din tânărul acela nerod despre care tot vorbea Hogea; aducea mai degrabă cu un om copt, cumpănit, care ţinea să-şi înceapă ziua îndeletnicindu-se cu ştiinţa şi arta. La capătul acelor ore minunate, de-a lungul cărora Hogea a stat îmbufnat, Padişahul s-a uitat la desenele cu broaşte din mâna lui şi mi-a spus:

— Bănuiam, de fapt, că dumneata născoceai poveştile. Aşadar, tot dumneata zămisleai şi desenele!

M-a întrebat apoi despre broaştele cu mustăţi.

Aşa s-a născut interesul meu faţă de Padişah. Acum mă duceam şi eu, de fiecare dată, cu Hogea la Serai. La început, Hogea era tăcut şi eu eram cel care vorbea mai mult cu Padişahul. În vreme ce tăifăsuiam cu el despre visele, despre emoţiile, despre temerile sale, dar şi despre trecut şi despre viitor, mă întrebam în ce măsură semăna omul acela glumeţ şi chibzuit din faţa mea cu persoana despre care îmi povestise Hogea ani de zile. Din întrebările pe care mi le punea cu iscusinţă, ca şi din micile lui

vicleşuguri, înţelegeam că Padişahul se întreba, pornind de la cărţile dăruite de noi, cât din Hogea era el şi cât eram eu, aşa cum se întreba şi cât din mine eram eu şi cât era Hogea. În ceea ce îl privea, Hogea era îndeajuns de preocupat de tunurile lui şi de ţevile acelea, lungi pe care se ostenea să le toarne la vremea aceea, ca să nu-l mai intereseze asemenea curiozităţi, pe care le găsea prosteşti.

Când a aflat, la şase luni după ce prinseserăm a lucra cu tunurile, că Mai-marele tunarilor se înfuriase văzând că ne vâram nasul în astfel de treburi şi că ceruse fie ca el să fie mazilit, fie ca noi, nebunii care ne băteam joc de artilerie pretinzând că aveam să aducem noutăţi, să fim izgoniţi din İstanbul, Hogea a fost cuprins de îngrijorare; cu toate acestea, n-a căutat o cale de înţelegere cu Mai-marele tunarilor, care se arăta gata să cadă la pace. Când, la o lună după aceea, Padişahul ne-a poruncit să aflăm alte mijloace de îmbunătăţire a armamentului, lăsând tunurile în plata Domnului, n-a suferit prea tare. Ştiam acum amândoi că tunurile şi ţevile abia turnate de noi nu erau cu nimic mai presus de cele vechi, folosite de ani de zile.

Intram, în acest chip, într-o nouă epocă, în care, potrivit Hogei, urma să ne închipuim şi să visăm totul de la capăt, dar, pentru că mă deprinsesem cu mânia şi cu nălucirile lui, singurul lucru care mi se părea nou era că îl cunoşteam pe Padişah. Padişahul, la rândul lui, era mulţumit să ne cunoască. Ne veghea vorbele şi purtările şi ne despărţea ca un tată grijuliu care desparte doi fraţi ce s-au luat la harţă pentru că şi-au încurcat bilele, spunându-le „asta este a ta, iar asta, a ta”. Observaţiile lui, pe care le găseam uneori copilăreşti, alteori inteligente, mă umpleau de uimire: îmi venea să cred că, fără să ne dăm seama, personalitatea mea se desprinsese de mine şi se contopise cu cea a Hogei, iar personalitatea Hogei se contopise cu a mea, şi că Padişahul, care aşeza această creatură imaginară la locul cuvenit, ne cunoştea mai bine decât ne cunoşteam noi înşine.

În vreme ce îi tălmăceam visele ori în vreme ce vorbeam despre noua armă, care nu exista pe atunci decât în

închipuirea noastră, Padişahul se oprea deodată, se întorcea către vreunul dintre noi şi spunea repede „nu, ăsta nu e gândul dumitale, e al lui!”. Alteori, făcea deosebirea dintre gesturile noastre:

— Acum priveşti ca el – priveşte ca dumneata!

Iar când eu zâmbeam derutat, adăuga:

— Aşa, bravo! V-aţi uitat vreodată împreună în oglindă? Pe când ne uitam în oglindă, întreba cât şi care dintre noi putea răbda să fie el însuşi. Odată a pus să se aducă toate tratatele, cărţile cu animale şi calendarele pe care le scriseserăm pentru a i le oferi în dar ani de zile şi, în vreme ce le răsfoia pagină cu pagină, citind din ele, ne-a întrebat cine, ce anume scrisese, care dintre noi, şi unde se pusese în locul celuilalt când plăsmuise. Dar ceea ce l-a înfuriat de fapt pe Hogea, iar pe mine m-a uimit şi m-a fermecat a fost imitatorul acela pe care l-a poftit odată la el, când ne aflam noi acolo.

Omul acela nu semăna cu noi nici la chip, nici la trup – era mic de stat şi rotofei, iar veşmintele îi erau cu totul altfel –, dar de cum a prins să vorbească, m-am îngrozit: parcă nu vorbea el, ci Hogea. Întocmai ca el, se pleca la urechea Padişahului, de parcă i-ar fi dezvăluit o taină, îşi lua o voce gravă, precum şi o atitudine grijulie şi gânditoare când intra mai în amănunt, răstimp în care se lăsa purtat de emoţie, aşa cum făcea el, şi rămânea fără suflare, dând din mână înfierbântat spre a-l convinge pe cel din faţa sa de ceea ce rostea, dar nu istorisea despre proiecte privitoare la stele şi la arme de necrezut, folosindu-se de tonul Hogei, ci înşira doar numele de mâncăruri pe care le aflase de la bucătăria Seraiului, precum şi ale fleacurilor şi mirodeniilor trebuincioase la gătitul lor. Cum Padişahul zâmbea, imitatorul şi-a continuat îndeletnicirea, care răscolea chipul Hogei, înşirând rând pe rând popasurile dintre Istanbul şi Alep. Padişahul i-a cerut apoi mucalitului să mă imite şi pe mine. Omul acela care se uita la mine uluit, cu gura căscată, eram chiar eu: mă tâmpisem. Când Padişahul i-a cerut să imite pe cineva care să fie pe jumătate Hogea, pe jumătate eu, am rămas vrăjit. Îmi

venea să spun, la fel ca Padişahul, urmărindu-i gesturile, „acesta sunt eu, iar acesta e Hogea”, dar mucalitul făcea el însuşi acest lucru, arătându-ne pe fiecare cu degetul. După ce Padişahul a avut bunăvoinţa să-l îndepărteze pe omul acela din încăpere, ne-a poruncit să cugetăm taman în acest chip.

Ce tâlc avea o asemenea vorbă? Tocmai îi spuneam Hogei, seara, că Padişahul era cu mult mai ager la minte decât cel despre care îmi istorisise el ani de-a rândul, că acum păşea de bunăvoie în direcţia în care dorise el să-l ademenească, când Hogea a căzut din nou pradă unei izbucniri de mânie. De data aceasta i-am dat dreptate, căci harul imitatorului nu era lesne de îndurat. Hogea a spus că, din clipa aceea, nu avea să mai pună piciorul pe la Serai decât silit de împrejurări. Acum că se ivise, în cele din urmă, prilejul pe care îl aştepta de ani de zile, nu avea deloc de gând să se mai amestece cu nerozii aceia şi să se lase sâcâit de ei. Pentru că ştiam încotro se îndrepta curiozitatea Padişahului şi pentru că mă ducea destul capul la asemenea măscări, urma să merg eu la Serai în locul lui.

Când i-am spus că Hogea era bolnav, Sultanul nu m-a crezut:

— Să meşterească la armă şi mai vedem noi, a zis el.

Prin urmare, de-a lungul celor patru ani în care Hogea a proiectat şi apoi a făurit arma, mi-a revenit mie îndatorirea de a mă duce la Serai, el rămânând acasă, cu nălucile lui, aşa cum făceam eu pe vremuri.

În răstimpul celor patru ani am aflat că viaţa nu este o aşteptare, ci un fapt care poate aduce desfătare. Cei care băgaseră de seamă că Padişahul mă preţuia, aşa cum se întâmplase şi cu Hogea, mă pofteau şi pe mine la ceremoniile şi la petrecerile care se înlănţuiau aproape zi de zi. Într-o zi se mărita fata vizirului, în alta îi mai venea Padişahului un prunc pe lume, apoi erau tăiaţi împrejur feciorii domneşti, după aceea toată lumea petrecea pentru vreo fortăreaţă luată înapoi de la unguri, pe urmă se puneau la cale serbări pentru oarece prinţ care începea şcoala, timp în care venea Ramadanul, după care urmau

distracţiile de bairam[44]. În scurtă vreme am prins seu de pe urma cărnii grase şi a pilafului, a leilor, struţilor şi sirenelor de zahăr şi fistic cu care mă îndopam pe la asemenea petreceri care, adeseori, se lungeau câteva zile. Îmi petreceam cea mai mare parte a timpului uitându-mă la luptătorii daţi cu unsoare care se încleştau până le venea rău, la acrobaţii cocoţaţi pe frânghiile întinse, între minaretele moscheilor, care dănţuiau ţinând nişte bâte la spate, spărgeau potcoave între dinţi ori îşi înfigeau cuţite şi şişuri pe te miri unde, la scamatorii care dădeau la iveală şerpi, porumbei ori maimuţe din ascunzişul giubelelor, care-ţi şterpeleau cât ai clipi din ochi ceştile din mâini ori banii de prin buzunare, la Karagöz şi Hacivat[45], după ale căror sudălmi mă dădeam în vânt. Nopţile, dacă nu erau spectacole cu focuri de artificii, mă duceam la vreunul dintre seraiurile ori conacele pe la care se răzleţea lumea, laolaltă cu noii mei prieteni – cei mai mulţi dintre ei cunoscuţi în ziua aceea – şi, după ce ascultam muzică ore în şir, bând rachiu ori vin, nu osteneam să mă desfăt, ciocnind paharul, cu dansatoare frumoase care imitau căprioare somnoroase, cu tineri feciorelnici, chipeşi, care jucau pe oglinda apei, cu zicători din gură care murmurau cântece duioase ori vesele, folosindu-se de vocile lor tânguioase.

Mă duceam, de asemenea, adeseori pe la conacele solilor străini, cărora le stârneam o nespusă curiozitate, şi după ce urmăream vreun balet cu fete şi flăcăi plăcuţi, ori după ce ascultam ultimele scliviseli ale vreunei orchestre aduse de la Veneţia, îmi degustam faima, care sporea treptat. Europenii care se adunau pe la ambasade mă iscodeau în legătură cu înspăimântătoarele aventuri prin care trecusem; erau dornici să afle cât de mult pătimisem, cum mă împotrivisem, ba chiar cum de putusem răbda totul. Le

---

[44] *Ramazan Bayramı,* „sărbătoarea de Ramadan”, sau *Şeker Bayramı*, „sărbătoarea dulciurilor”, una dintre cele două sărbători canonice ale islamului, care durează trei zile şi care marchează încheierea postului ritual din luna Ramadan.

[45] Protagonişti notorii ai teatrului de umbre turc (tr. *karagöz oyunu).*

tăinuiam faptul că îmi petrecusem viaţa între patru pereţi, picotind şi scriind cărţi fără noimă, dar le îndrugam, în schimb, istorii de necrezut despre tărâmurile acelea vrednice de interes pe care năzuiau să le cunoască – istorii pe care le născoceam din obişnuinţă, aşa cum se întâmpla şi cu cele hărăzite Padişahului. Poveştile mele sângeroase, despre credinţă şi groază, ori cele despre harem şi uneltirile din dragoste erau ascultate cu admiraţie nu doar de tinerele fete care veneau să-şi vadă taţii înainte de a se mărita ori de nevestele solilor, care îmi făceau ochi dulci, ci de toţi ambasadorii şi funcţionarii aceia spilcuiţi. Dacă mă încolţeau peste poate, le şopteam degrabă la ureche vreo două-trei „secrete de stat”, încropite chiar acolo, pe loc, şi puneam pe seama Sultanului deprinderi ciudate, de care nimeni nu ar fi putut avea cunoştinţă. Când doreau să afle mai multe, îmi plăcea să îmi iau un aer misterios; mă prefăceam că nu le pot dezvălui mai mult şi mă învăluiam într-o tăcere care stârnea mai abitir curiozitatea acelor netoţi, cu care încerca să ne compare Hogea. Ştiam însă, totodată, că şuşoteau între ei cum că aş fi avut legătură cu un proiect tainic, însemnat, care pretindea cunoaştere, precum şi cu ideea unei arme nelămurite, care cerea sume de bani înspăimântătoare.

Când mă întorceam acasă seara de pe la conace şi seraiuri, visând la trupurile frumoase pe care le văzusem, cu mintea înceţoşată de aburii licorilor pe care le sorbisem, îl găseam pe Hogea trudind la masa noastră, de-acum veche de douăzeci de ani. Lucra cu o iuţeală pe care nu i-o mai văzusem niciodată până atunci, iar masa era ticsită de forme ciudate, de desene şi hârtii pline de scrisul lui nervos. Îmi cerea să-i povestesc ce făcusem şi ce văzusem peste zi, pentru ca după puţin timp să mă întrerupă, scârbit de toate distracţiile acelea, pe care le găsea neobrăzate şi prosteşti, şi să înceapă să-mi descrie proiectul lui, vorbind de „noi” şi de „ei”.

Îmi mai spunea o dată că totul privea măruntaiele minţii noastre şi că-şi întemeiase proiectul tocmai pe această idee, îmi cuvânta plin de avânt despre ceea ce se numeşte

„creier” – despre simetria acelui dulap doldora de mărunţişuri, sau despre încâlceala alcătuirii lui –, dar nu izbuteam să pricep cum urma să dea formă armei de care îşi lega toate speranţele – speranţele noastre – pornind de la aceste lucruri. Socoteam că nimeni, nici măcar el însuşi, aşa cum gândeam uneori, nu ar fi fost în stare să priceapă. Îmi spunea, într-o zi, că oricine ar fi lăsat la vedere ceea ce se găsea în capetele noastre i-ar fi putut întări spusele. Rostea un mare adevăr, pe care îl simţise când ne uitam amândoi în oglindă în zilele ciumei, totul îi era acum limpede, iar făurirea armei pornea tocmai de la acest adevăr. Îmi arăta apoi, cu degetele lui nervoase – mie, care eram mişcat, fără să fi priceput însă mare lucru din vorbele lui –, forma ciudată şi neclară de pe hârtie.

Forma aceea, despre care băgăm de seamă că se mai împlinise puţin ori de câte ori mi-o arăta, părea să-mi aducă aminte de ceva. Uitându-mă la pata ei întunecată, pe care aş putea-o numi „diavolească”, socoteam, preţ de o clipă, că aveam să pot spune fără şovăire cu ce anume asemuiam ceea ce vedeam, dar tăceam cuprins de un soi de încremenire sau crezând că îmi juca mintea vreun renghi. De-a lungul celor patru ani în care a izbutit să o îmbunătăţească, prăpădind toţi banii adunaţi atâta amar de vreme şi irosind trudă omenească, nu am văzut niciodată altfel acea formă, ale cărei amănunte se pierdeau printre hârtiile lui şi care, de fiecare dată, căpăta mai multă precizie. Se întâmpla uneori să o asemăn cu ceva din viaţa de fiecare zi, iar alteori cu ceva strecurat în visele noastre, cu vreun lucru pe care îl văzuserăm sau de care vorbiserăm în anii trecuţi, când ne destăinuiam unul altuia amintirile, dar nu reuşeam să păşesc mai departe, lămurind ceea ce îmi trecea prin minte, şi plecându-mă în faţa neclarităţii care îmi stăpânea gândurile, aşteptam în zadar ca arma însăşi să-şi dezvăluie tainele. Chiar şi după patru ani, când mica pată se preschimbase în creatura aceea ciudată, în arătarea aceea înspăimântătoare, cât ditamai moscheea, de care vorbea tot Istanbulul şi care, potrivit Hogei, era o armă adevărată, eu continuam să orbecăi printre

amănuntele închipuite de Hogea în trecut cu privire la biruinţele viitoare, în vreme ce toată lumea o asemuia cu ceva limpede.

Când mă duceam la Serai, mă căzneam să-i repet Sultanului amănuntele acelea minunate şi cumplite, aşa cum se întâmplă atunci când încerci să-ţi aminteşti un vis pe care creierul se străduieşte cu încăpăţânare să-l uite dimineaţa, şi îi vorbeam despre roţile, despre cercurile, despre cupola, despre praful de puşcă şi despre pârghiile pe care mi le descrisese de nenumărate ori Hogea. Cuvintele de care mă foloseam nu erau cuvintele mele, după cum în ceea ce spuneam nu era nimic din căldura ce răzbătea din vorbele înfocate ale Hogei, dar, cu toate acestea, băgăm de seamă că Padişahul era impresionat de ele. Faptul că acest om, pe care îl socoteam chibzuit, prindea nădejdi la auzul puhoiului de cuvinte nelămurite ori al poemului înflăcărat, de biruinţă şi izbăvire, închipuit de Hogea, pe care eu nu-l puteam repeta decât cu neîndemânare, mă mişca şi pe mine. Padişahul spunea că acel Hogea care rămânea acasă eram eu. Mi se acrise de aceste jocuri ale minţii, care mă tulburau nespus. Când îmi spunea că eu eram Hogea, mă gândeam că era de preferat să nu pricep nimic, căci, nu peste multă vreme, susţinea că eu îl învăţasem pe Hogea toate lucrurile cu pricina. Cel care picotea acum nu aş fi fost, chipurile, eu – cel care făcea asta era Hogea, pe care îl schimbasem eu cândva! Măcar de-am vorbi despre desfătările, despre animalele, despre petrecerile de azi, ori despre alaiul breslelor, pentru care s-au făcut pregătiri, mă gândeam eu. Toată lumea ştia că în spatele proiectului armei mă găseam eu, a spus mai apoi Padişahul.

Tocmai asta mă înspăimânta cel mai mult! Hogea nu se mai arăta în lume de ani de zile, oricum îl uitaseră; pe mine mă vedeau adeseori pe la conace, prin seraiuri, în oraş, alături de Padişah, iar acum prinsesem să fiu pizmuit. Aveau un dinte împotriva mea, a ghiaurului, nu numai din pricina bănetului câştigat de pe urma nenumăratelor sate, livezi de măslini ori hanuri hărăzite acelui proiect nelămurit,

în jurul căruia cleveteala sporea de la o zi la alta, ori a faptului că eram atât de apropiat de Sultan, ci şi pentru că, prin mijlocirea armei, ne vâram nasul în ciorba altora. Când nu izbuteam să-mi feresc urechile de bârfele din jur, îmi împărtăşeam neliniştea atât Hogei, cât şi Sultanului. Nu-mi dădeau însă prea multă atenţie. Hogea se cufundase cu totul în lucrarea lui. Îi invidiam înverşunarea, aşa cum fac bătrânii care pizmuiesc înfocarea tinerilor. În acele ultime luni în care transforma pata nelămurită şi întunecată de pe hârtie – înzestrând-o cu amănunte şi mărind-o – în planurile matriţei unei pocitanii care mie îmi trezea spaima, risipind pe ele averi de necrezut şi turnând un oţel atât de vârtos, încât era cu neputinţă să se făurească ghiulele din el, nici măcar nu asculta vorbele de clacă pe care i le povesteam. Nu-l interesau decât conacele ambasadorilor, unde se tăifăsuia despre asemenea lucruri: ce fel de oameni erau solii aceia, cum le mergea mintea şi ce credeau despre arma lui? Şi, mai cu seamă, de ce nu se gândea defel Sultanul să trimită soli care să reprezinte tot timpul statul în acele ţări? Simţeam că îşi dorea el însuşi rangul cu pricina, că voia să se izbăvească de viaţa printre ei, de nerozi, dar nu dădea glas acestei dorinţe nici măcar în zilele de disperare în care se lovea de piedici în împlinirea planurilor sale, în care oţelul pe care îl turna crăpa ori în care socotea că nu aveau să îi ajungă banii. Doar de două-trei ori a lăsat să-i scape că năzuia să între în legătură cu învăţaţii pe care îi şcoleau „ei”: îşi dorea să schimbe răvaşe cu eruditii din ţările acelea îndepărtate – din Veneţia, din Flandra, din oricare dintre ţinuturile care îi veneau în minte la vremea aceea. Oare care erau cei mai buni dintre ei, unde vieţuiau, cum le-ar fi putut scrie, puteam afla oare lucruri de soiul acesta de la soli? În acele ultime zile, în care mă lăsam în voia plăcerilor şi în care nu mă interesa peste poate arma care se înfiripa, i-am uitat pe dată rugămintea, care purta semnele unei deznădejdi ce i-ar fi putut bine-dispune pe duşmanii noştri.

Şi Padişahul îşi astupa urechile la clevetelile duşmanilor noştri. Când m-am plâns de vorbele pe care le vânturau, în

zilele în care Hogea se afla în căutarea unor bărbaţi curajoşi, care să pună arma la încercare pătrunzând în mormanul acela înfricoşător de oţel şi învârtind roţile, cufundaţi în mirosul de rugină şi fier care îţi ardea gâtlejul, Sultanul nici măcar nu mi-a dat ascultare. Mi-a cerut să repet, aşa cum făcea de fiecare dată, spusele Hogei. Avea încredere, era împăcat cu toate şi nu se căia nicidecum că se bizuise pe el: îmi mulţumea pentru aceste lucruri. Desigur, pentru acelaşi motiv – pentru că îl învăţasem pe Hogea tot ceea ce ştia. Şi el vorbea, la fel ca Hogea, de ceea ce zăcea în capetele lor; legat de acest interes, aducea apoi vorba despre cealaltă nedumerire: mă întreba, aşa cum făcuse şi Hogea cândva, cum trăiau oamenii „acolo”, în ţara aceea – în fosta mea ţară.

Îi istoriseam o grămadă de născoceli. Astăzi nu mai izbutesc să-mi dau seama dacă toate acele scorneli, care, de cele mai multe ori, continui să cred, se alcătuiau din împrejurări trăite aievea în tinereţe ori din năluciri rupte din vise, care îmi veneau la îndemâna condeiului ori de câte ori mă aşezam la masă să-mi scriu cartea; uneori potriveam două-trei minciuni hazoase, care îmi treceau atunci prin minte, mai erau la mijloc şi nişte basme pe care le tot lungeam, născocind ba una, ba alta, repetam mereu că toţi purtau veşminte cu nenumăraţi nasturi, pentru că Padişahul se dădea în vânt după acest amănunt, dar îi spuneam şi poveşti ale căror detalii habar nu am dacă le desprindeam din amintiri ori din vise. Printre ele se aflau însă şi vreo două-trei adevăruri pe care nu izbutisem să le uit nici după douăzeci şi cinci de ani: discuţiile pe care le purtam cu mama, tata şi fraţii mei la masa pe care o luam în familie, dimineaţa, sub tei. Acestea însă cel mai puţin îi trezeau interesul Padişahului. Odată mi-a spus că, de fapt, toate vieţile se aseamănă. Nu ştiu de ce, dar vorba aceasta m-a speriat; pe faţa Sultanului stăruia o expresie diavolească, pe care nu o mai văzusem niciodată, şi am vrut să-l întreb ce voia să spună. Apoi, uitându-mă la chipul lui, mi-a venit să zic „eu sunt eu”. De parcă, dacă aş fi avut curajul să rostesc vorbele acelea fără noimă, aş fi putut

zădărnici toate renghiurile clevetitorilor, ale Hogei şi ale Padişahului, care unelteau să mă preschimbe în altcineva, şi mi-aş fi putut vedea de trai în pace, cufundat în propria mea viaţă. Am tăcut însă speriat, aşa cum fac cei ce se tem să aducă vorba de vreo nelămurire care le-ar putea pune tihna în primejdie.

Aceasta se petrecea primăvara, în zilele în care Hogea desăvârşise arma, dar nu apucase încă să o încerce, pentru că nu izbutise să adune oameni pe care să-i pună la treabă. Când, la puţină vreme după aceea, Padişahul a plecat cu oastea în campania din Ţara Leşească, am fost cuprinşi de tulburare. De ce nu luase cu el arma care urma să-i pună pe fugă pe vrăjmaşii noştri şi de ce nu mă luase şi pe mine – oare să nu mai fi avut încredere în noi? Şi noi socoteam, la fel ca restul celor rămaşi la Istanbul, că, de fapt, Padişahul nu plecase în campanie ca să se ducă la luptă, ci la vânătoare. Hogea era mulţumit că mai câştigase un an; nici eu nu aveam altă treabă ori vreun alt fel de a-mi omori timpul, aşa că am lucrat amândoi la armă.

Am depus multă osteneală spre a afla oamenii trebuincioşi pentru a o putea porni. Nimeni nu consimţea să pătrundă în maşinăria aceea care arăta înspăimântător şi despre care nu se ştia limpede ce era. Hogea spunea că avea să-i umple de bani pe cei dornici de aşa ceva; am trimis crainici prin oraş, prin împrejurimile şantierului naval, pe la Tophane, am căutat oameni prin cafenelele în care se adunau cei fără lucru, vagabonzii, aventurierii. Deşi îşi învingeau teama şi pătrundeau în grămada aceea de fiare, cei mai mulţi dintre cei pe care reuşeam să-i oblicim nu mai apucau să răsucească roata, căci, îngrămădiţi cum se aflau în măruntaiele acelei gângănii năstruşnice, se coceau de năduf şi dădeau bir cu fugiţii. La sfârşitul verii, când am izbutit să pornim maşinăria, se duseseră toate paralele. Arma s-a urnit greoaie, sub privirile uimite şi înspăimântate ale curioşilor, în strigătele lor de biruinţă, s-a năpustit asupra unei fortăreţe închipuite, şi-a slobozit ghiulelele, zgâlţâindu-se din toţi rărunchii, şi s-a oprit. Banii adunaţi de prin sate şi de pe recoltele livezilor de măslini nu conteneau

să curgă, dar Hogea le-a dat dezlegare oamenilor pe care îi adunaserăm cu atâta greutate, pe motiv că aveau să ne coste peste măsură.

Ne-am petrecut iarna în aşteptare. Întors din campanie, Padişahul rămăsese la Edirne, care îi era foarte drag; nu ne căuta nimeni, nu întreba nimeni de noi, eram singuri. Pentru că nu aveam la ce serai să ne mai ducem dimineţile, spre a ne spune poveştile şi a le descreţi frunţile stăpânilor, pentru că, în ceea ce mă priveşte, nu mai aveam în conacul cui să mă desfăt nopţile, nu aveam nicio îndeletnicire. Îmi treceam zilele făcându-mi portretul la un pictor venit de la Veneţia şi luând lecţii de lăută; Hogea se ducea una, două la Kuledibi[46], să-şi vadă arma, aflată în grija unui paznic. Nu se poate spune că n-a încercat să-i aducă îmbunătăţiri, adăugându-i pe ici, pe colo câte ceva, dar s-a plictisit repede. De-a lungul nopţilor ultimei ierni petrecute împreună nu mi-a vorbit nici despre armă, nici despre ce întrebuinţare urma să-i dea. Era atins de un soi de neclintire, dar nu pentru că îşi pierduse avântul, ci pentru că nu îi mai trezeam niciun fel de interes.

Ne petreceam cea mai mare parte a nopţilor în aşteptare – aşteptam să contenească vântul ori ninsoarea, aşteptam, la ceasuri târzii, să treacă pentru ultima oară bragagiul şi să se domolească focul, spre a mai zvârli nişte lemne în sobă, aşteptam să se stingă ultimele lămpi tremurătoare de pe celălalt ţărm al Cornului de Aur, să ne cuprindă somnul, care se lăsa aşteptat, şi să se audă chemarea la rugăciunea de dimineaţă. Într-una din nopţile acelea de iarnă, în care vorbeam foarte puţin, cufundaţi adeseori în visare, Hogea mi-a spus pe neaşteptate că mă schimbasem foarte mult, că devenisem un cu totul alt om. Am simţit o arsură dureroasă în stomac, iar spinarea mi-a fost năpădită de sudoare; am vrut să tăgăduiesc, să-i spun că greşea, că eram la fel ca odinioară, că ne asemănăm, că se cuvenea să-mi arate acelaşi interes ca pe vremuri, că ne mai rămăseseră multe, foarte multe lucruri de spus; avea însă

[46] Vechi cartier al Istanbulului, care cuprindea Turnul Galata şi împrejurimile acestuia.

dreptate. Ochii mi se aţintiseră asupra portretului meu, pe care tocmai îl adusesem în dimineaţa aceea de la pictor şi îl proptisem de un perete. Mă schimbasem: mă îngrăşasem de atâta ghiftuială pe la chiolhanuri, îmi atârna bărbia, mi se fleşcăise carnea, iar mişcările îmi erau mai greoaie. Mai rău, chipul însuşi îmi devenise cu totul altul: de atâta băutură, de atâtea sărutări împărtăşite cu oamenii aceia, în colţul buzelor mi se cuibărise o expresie neruşinată, ochii îmi erau tulburi din pricina somnului aiurea, în neorânduială, pe unde se nimerea, iar în priviri îmi stăruia o expresie de tihnă scârnavă, ca la nerozii aceia împăcaţi cu viaţa lor, cu lumea şi cu ei înşişi; ştiam, totuşi, că eram mulţumit de noua mea stare, aşa încât am tăcut.

Mai apoi, până să aflăm că Padişahul ne chema în campanie, la Edirne, cu arma, visam adeseori acelaşi lucru: eram la o petrecere – la un bal mascat, la Veneţia –, a cărei învălmăşeală amintea de petrecerile de la Istanbul; le recunoşteam pe mama şi pe logodnica mea, zărite în mulţime, în clipa în care îşi scoteau măştile de „femei din popor”, eram cuprins de nădejde şi îmi îndepărtam, la rândul meu, masca, ca să mă recunoască şi ele, numai că ele nu-şi dădeau deloc seama că eu eram eu şi arătau cu măştile pe care le ţineau de coadă către altcineva, care se afla în spatele meu; când mă întorceam şi priveam într-acolo, vedeam că omul acela, care avea să priceapă că eu eram eu, era Hogea. Când mă apropiam de această dată de el, plin de speranţă, aşteptând să mă recunoască, bărbatul care era Hogea îşi dădea masca jos, fără să spună niciun cuvânt, iar din dosul măştii se ivea însăşi tinereţea mea, care mă trezea din somn, înspăimântându-mă cu sentimentul de vinovăţie pe care îl încercam.

10

De cum a aflat, la începutul verii, că Padişahul ne aştepta cu arma la Edirne, Hogea s-a aşternut pe treabă. Abia atunci am înţeles că avea totul gata şi că de-a lungul iernii păstrase legătura cu oamenii care se îndeletniciseră cu ea şi pe care îi răzleţise cu ceva timp în urmă. În trei zile eram gata de campanie. Hogea şi-a petrecut ultima noapte răsfoind cărţi vechi, cu legătura de piele sfâşiată, tratate lăsate baltă la jumătate şi ciorne îngălbenite de vreme, ori cercetându-şi lucrurile şi mărunţişurile, de parcă ne-am fi mutat în altă casă. A pus să sune ceasul de rugăciune, peste care se aşternuse rugina, şi a şters de praf instrumentele astronomice. A scotocit până în zori printre cărţile, printre desenele cu instrumente, printre schiţele pe care le zămisliserăm împreună vreme de douăzeci şi cinci de ani. La răsăritul soarelui l-am văzut întorcând paginile zdrenţuite, decolorate ale micului catastif în care aşternusem observaţiile din timpul încercărilor pentru primul spectacol cu focuri de artificii pus la cale de amândoi; m-a întrebat cu sfială dacă nu cumva trebuia să-l luăm cu noi, dacă nu ne putea fi de folos la ceva. Văzând că îl priveam cu ochii goi, s-a înfuriat şi le-a azvârlit pe toate într-un ungher.

Totuşi, în răstimpul călătoriei la Edirne, care a durat zece zile, am fost apropiaţi, chiar dacă nu la fel ca altădată. Hogea, mai cu seamă, era însufleţit de speranţă; arma noastră, care se urnise din loc încet-încet, iscând scârţâieli dătătoare de spaimă şi zgomote ciudate, şi care era numită pocitanie, gânganie, diavol, broască-ţestoasă străpunsă de săgeţi, fortăreaţă umblătoare, fiară smolită, matahală, cazan pe roţi, zmeu, ciclop, bestie, ciudăţenie cu apucături

porceşti, piele smeadă şi ochi albaştri, înainta mai repede decât crezuse Hogea, stârnind groaza printre cei care o zăreau, aşa cum îşi dorise el. Băgând de seamă, de-a lungul călătoriei, adunătura de curioşi care veniseră din satele dimprejur şi se înşiraseră pe dealurile de pe marginea drumului pentru a se uita cu sufletul la gură la maşinărie, de care nu cutezau să se apropie, temători, Hogea nu-şi mai încăpea în piele de veselie. Nopţile, când oamenii noştri care asudaseră din greu de-a lungul zilei se cufundau într-un somn adânc, pripăşiţi prin corturile lor, Hogea îmi povestea, în tăcerea întreruptă doar de ţârâitul greierilor, ce avea să le facă matahala duşmanilor noştri. La drept vorbind, nu mai avea înflăcărarea de odinioară; se întreba şi el, la fel de neliniştit ca mine, cum avea să fie întâmpinată arma de către curtenii din preajma Padişahului şi de către oştire, ce loc urma să-i fie hărăzit în rânduiala de atac a oastei, dar încă mai era în stare să vorbească, senin şi încrezător, despre „ultima noastră şansă”, despre faptul că puteam abate cursul apei în direcţia dorită de noi şi, ceea ce era şi mai însemnat, despre „ei şi noi” – subiect care îi stârnea întotdeauna emoţia cea mai vie.

Arma a intrat în Edirne cu o ceremonie pe care n-a privit-o nimeni cu drag, afară de Padişah şi de câţiva lingăi de rând, care îşi făceau veacul prin preajma sa. Padişahul l-a primit pe Hogea ca pe un vechi prieten; se vorbea de eventualitatea unui război, dar nu se făceau prea multe pregătiri şi nu se vădea prea mare îngrijorare; au prins să-şi petreacă zilele împreună. Mă alăturam şi eu lor; eram întotdeauna cu ei când încălecau şi o porneau prin pădurile întunecoase din împrejurimi ca să asculte ciripitul păsărilor, când se plimbau cu barca pe Tunca şi pe Mariţa ca să se uite la broaşte, când mergeau să aline berzele care coborau în curtea Moscheii Selimiye, rănite în înfruntările cu vulturii, ori când se duceau să mai cerceteze o dată arma, spre a-i chibzui virtuţile. Îmi dădeam însă seama, cu durere, că nu aveam nimic de adăugat la sporovăială lor – nicio vorbă pe care să o asculte cu interes ori pe care să le-o pot adresa din toată inima. Poate că eram invidios pe apropierea lor.

Ştiam însă că îmi era lehamite: Hogea continua să recite aceeaşi poezie; mă mira să văd că Padişahul tot mai credea în povestea cu biruinţa, cu superioritatea „celorlalţi”, cu faptul că trebuia să ieşim din starea de toropeală şi să trecem la fapte, cu viitorul şi cu ceea ce zăcea în capetele noastre.

Într-o zi, pe la mijlocul verii, când zvonurile despre război se înmulţiseră, Hogea m-a luat cu el, spunând că avea nevoie de cineva vânjos şi sănătos. Am străbătut cu paşi grăbiţi oraşul Edirne, am trecut prin mahalalele ţiganilor şi ale evreilor, pe străzi cenuşii, pe care mă mai preumblasem şi înainte cu strângere de inimă, printre cocioabe de musulmani sărmani care semănau, în cea mai mare parte, una cu alta. Când am băgat de seamă că bordeiele învăluite în iederă pe care le zărisem de-a stânga mea se aflau de-acum de-a dreapta, am priceput că ne tot învârteam pe aceleaşi străzi şi l-am întrebat ce se petrecea; eram, pare-se, în mahalaua Fildamı. Hogea a bătut deodată la o poartă. A deschis un copil cu ochi verzi, care să tot fi avut vreo opt ani.

— Leii, i-a zis Hogea, au fugit leii de la Seraiul Padişahului, iar noi îi căutăm!

L-a împins pe copil la o parte şi a intrat în casă, iar eu l-am urmat. Înăuntru mirosea a praf, a lemn şi a săpun; am urcat repede o scară cufundată în semiîntuneric şi am ajuns sus, într-un vestibul; Hogea a început să deschidă uşile aflate în faţa sa. În prima odaie moţăia, cu gura căscată, un bătrân ştirb, sleit de puteri; doi copii veseli, care se aplecaseră spre barba lui ca să-l întrebe ceva, s-au speriat când au văzut că se deschide uşa. Hogea a închis-o la loc şi a deschis o alta: în încăperea aceea se afla un morman de plăpumi şi de pânzeturi. Copilul care deschisese poarta a apucat clanţa uşii celei de a treia odăi, luând-o înaintea Hogei:

— Aici nu e nici urmă de leu, sunt doar mama şi mătuşa.

Hogea a deschis totuşi uşa: înăuntru îşi făceau rugăciunea, stând cu spatele la noi, două femei scăldate în lumina palidă. În cea de-a patra odaie se afla un bărbat

care cosea o plapumă; pentru că nu avea barbă, aducea mai degrabă cu mine. Când l-a văzut pe Hogea, s-a ridicat în picioare:

— De ce-ai venit, zănaticule? a întrebat. Ce vrei de la noi?

— Unde e Semra? a întrebat Hogea.

— A plecat la Istanbul acum zece ani, a zis bărbatul. A murit de ciumă. Tu de ce n-ai crăpat?

Hogea a coborât scările şi a ieşit din casă fără să spună nimic. În vreme ce păşeam pe urmele lui, am auzit cum striga copilul în spatele meu şi cum îi răspundea o femeie:

— Au venit leii, mamă!

— Nu, e unchi-tău, cu frati-său!

Poate pentru că nu izbuteam să uit defel cele întâmplate, sau poate pentru că mă pregăteam pentru noua viaţă şi pentru cartea pe care nu osteniţi a o citi cu răbdare, la două săptămâni după aceea m-am dus iar acolo, într-o dimineaţă devreme. M-am trudit mai întâi să dau de urma străzii şi a casei, pentru că mă zăpăcea, pesemne, lumina; iar când le-am găsit, m-am străduit să desluşesc drumul cel mai scurt spre bolniţa de pe lângă Moscheea Beyazit, a cărei direcţie o cumpănisem dinainte. Înşelându-mă, pare-se, la gândul că oamenii ar fi ales drumul cel mai scurt, n-am izbutit să dau nicicum de scurtătura umbrită de plopi care ducea la pod; drumul străjuit de plopi pe care m-am pomenit nu era mărginit de niciun râu pe al cărui mal să te poţi aşeza, spre a te uita la el şi a mânca halva. În ceea ce priveşte bolniţa, aici nu se afla nimic din cele închipuite de noi: nu era noroi – poate că era chiar curat ca în palmă –, nu se auzea susur de apă, după cum nu se zăreau nici clondire colorate. Când am văzut un bolnav ţintuit în lanţuri, n-am mai răbdat şi l-am întrebat pe un doctor ce era cu el: se îndrăgostise şi se smintise; la fel ca majoritatea nebunilor, se credea altcineva; mi-ar mai fi istorisit şi alte lucruri, dar nu l-am mai ascultat şi m-am întors acasă.

Hotărârea privitoare la campanie, despre care socoteam că nu avea să mai fie dusă până la capăt, a fost luată într-o

zi de la sfârşitul verii, când nu ne mai aşteptam deloc la ea: leşii, care nu mai răbdau înfrângerea din anul de dinainte şi, mai cu seamă, birul, trimiseseră vorbă să ne ducem să ni-l luăm pe acesta din urmă cu sabia. În zilele care au urmat, Hogea dădea impresia că era gata-gata să se înăbuşe de mânie: oastea se pregătea de marş, dar nimeni nu se gândea unde avea să-şi afle locul arma lui; nimeni nu dorea să vadă, la vremea luptei, grămada aceea întunecată de fiare în preajma sa; nimeni nu se aştepta la vreo virtute oarecare din partea acelui cazan uriaş, ba mai mult, găseau că aducea ghinion! Cu o zi înainte de a porni la război, când Hogea îndruga verzi şi uscate cu privire la viitorul luptei, vrăjmaşii noştri au rostit vorbe răuvoitoare şi au spus pe faţă că arma avea să aducă tot atâtea biruinţe câte blesteme. Când Hogea mi-a mai istorisit şi că, potrivit credinţei lor, la temelia acelor blesteme m-aş fi aflat mai degrabă eu decât el, m-a cuprins teama. Padişahul a arătat cu tărie că avea încredere în Hogea şi în armă şi a spus că, pentru a nu se isca gâlceava, aceasta avea să se afle în răstimpul luptei chiar la îndemâna sa şi a oştilor sale. Am purces din Edirne într-o zi caldă de la începutul lui septembrie.

Toţi socoteau că vremea era prea înaintată pentru a pleca la război, dar nu se vorbea prea mult despre acest subiect. În timpul campaniei am avut prilejul să aflu că uneori ostaşii se temeau de piaza-rea chiar mai mult decât de vrăjmaşi şi că luptau cu teama cuibărită în suflet. Când, în prima noapte, în vreme ce ne îndreptam spre miazănoapte, trecând prin sate îngrijite şi avute ori pe poduri care se zgâlţâiau sub greutatea armei noastre, am fost poftiţi în cortul Sultanului, ne-am mirat. Padişahul, aidoma oştenilor săi, dăduse în mintea copiilor – era stăpânit de curiozitatea şi emoţia nevârstnicului care purcede la un joc nou – şi l-a întrebat pe Hogea, asemenea lor, cum tălmăcea întâmplările din timpul zilei: ce înţeles aveau norul roşu care se arătase la asfinţit în faţa soarelui, şoimii care zburau jos, coşul fărâmat al unei case de ţară, berzele care se îndreptau spre miazăzi? Desigur că Hogea

le tălmăcea pe toate ca fiind semne bune.

Treaba noastră nu se sfârşise însă; amândoi am aflat că, în nopţile din răstimpul campaniilor, Padişahului îi plăcea nespus de mult să asculte poveşti de groază, care stârneau nelinişte. Pornind de la poezia aceea plină de avânt strecurată în cea mai dragă dintre cărţile noastre, dăruită Sultanului cu ani în urmă, Hogea a desenat o imagine crudă – o imagine plină de viaţă, urâtă, în care forfoteau înfrângeri sângeroase, neizbânzi, trădări şi mizerie; într-unul dintre cotloanele ei, aflat la îndemâna ochilor înspăimântaţi ai Padişahului, lucea însă, totodată, flacăra victoriei: se cerea să ne punem mintea la treabă, spre a o aţâţa, căci trebuia să ajungă mai grabnic conştient de „ei şi noi”, apoi de ceea ce zăcea în minţile noastre – de toate celelalte lucruri pe care mi le istorisea Hogea de ani de zile şi pe care sfârşisem prin a dori să le uit. Hogea sporea noapte de noapte, cu încă puţin, întunecimea, urâciunea şi groaza acelor poveşti neplăcute, care îmi pricinuiau o stare de lehamite – poate şi pentru că socotea că i se urase şi Padişahului. În ciuda acestui fapt, simţeam că atunci când venea vorba despre ceea ce se afla în capetele noastre, Padişahul se înfiora de plăcere.

Expediţiile de vânătoare au început în săptămâna marşului nostru. Un număr de oameni, veniţi anume cu oastea pentru a împlini o asemenea treabă, o luau înainte, iar după ce cucereau ţinutul, după ce alegeau locul prielnic şi îi puneau la treabă pe săteni, Padişahul, noi şi vânătorii ne despărţeam de coloana în marş şi ne îndreptam către vreun codru vestit pentru căprioarele sale, către povârnişurile vreunui munte pe care mişunau porcii mistreţi ori către vreo pădure în care vieţuiau laolaltă vulpi şi iepuri. După aceste scurte şi încântătoare expediţii de vânătoare, care ţineau preţ de câteva ceasuri, reveneam cu mare tam-tam la coloana în marş, de parcă am fi revenit după o luptă biruitoare, şi, în vreme ce ordia îl slăvea pe Padişah, noi îl urmam îndeaproape. Mă desfătau asemenea ceremonii, pe care Hogea le răbda cu mânie şi dezgust; la ceasul serii îmi plăcea să vorbesc cu Padişahul nu atât despre marş, despre

starea în care se aflau satele şi târgurile prin care se perindase oastea ori despre ultimele veşti sosite de la duşman, cât despre vânătoare. Urmau apoi poveştile şi prorocirile care, în înfierbântarea pricinuită de sporovăială noastră, pe care Hogea o găsea prostească, plină de nerozii, deveneau tot mai crâncene, noapte de noapte. Încrederea pe care o vădea Padişahul în acele poveşti care se căzneau să pară înspăimântătoare şi în acele basme despre miezul minţii noastre începea să mă supere şi pe mine, ca şi pe ceilalţi din jur.

Aveam să asist însă la lucruri şi mai rele. Ne găseam iar la vânătoare; fuseseră golite de oameni aproape zece sate, ţăranii se răspândiseră prin pădure, bătând în cratiţele pe care le purtau în mâini şi stârnind tărăboi pentru a mâna mistreţii şi cerbii spre locul unde ne aflam noi, cu armele şi caii, dar până la prânz nu dăduserăm peste niciun animal. Padişahul îi ceruse Hogei, spre a mai domoli starea de sastiseală care se abătuse asupra noastră, oarecum şi sub înrâurirea zăpuşelii, să istorisească poveşti de felul celor care îi stârneau fiori noaptea. Înaintam cu mare încetineală, ascultând zdrăngănitul cratiţelor, care venea de foarte departe, răzbătând până la noi în chip nelămurit, când am ajuns într-un sat creştin şi ne-am oprit. Am văzut că Hogea şi Padişahul arătau spre una dintre casele satului pustiu şi că un bătrân plăpând, care scosese capul prin crăpătura uşii, era adus înaintea lor, sprijinit de subsuori. Cu puţin mai înainte vorbiseră iar despre „ei”, despre ceea ce zăcea în capetele lor şi, băgând de seamă curiozitatea care le stăruia pe chip, precum şi faptul că Hogea îl întreba ceva pe bătrân prin mijlocirea tălmaciului, m-am apropiat, speriat de ceea ce îmi trecea prin minte.

Hogea îl întreba pe moşneag, cerându-i să-i răspundă pe dată, fără a sta în cumpănă, care era cel mai greu păcat din viaţa lui – cel mai mare păcat pe care îl săvârşise. Săteanul murmura, într-un grai slav stâlcit, pe care tălmaciul ni-l reda anevoie, că nu era decât un biet bătrân nevinovat, fără păcate. Hogea repeta însă întrebarea cu o înverşunare ciudată şi îi cerea să vorbească despre sine. Abia după ce a

văzut că şi Sultanul era la fel de curios ca Hogea, bătrânul şi-a recunoscut vinovăţia: da, greşise, ar fi trebuit să iasă şi el din casă laolaltă cu toată lumea din sat, ar fi trebuit să participe şi el la vânătoare alături de consătenii lui, care goneau dobitoacele, doar că era beteag, avea o pricină, nu era îndeajuns de sănătos ca să poată alerga prin pădure cât era ziua de lungă, arăta cu mâna spre inimă, cerea îndurare, la care Hogea s-a mâniat şi s-a oţărât la el, spunând că nu despre asta îl întreba, ci despre adevăratele lui păcate. Săteanul nu părea să priceapă însă întrebarea pe care tălmaciul i-o repeta stăruitor şi rămăsese împietrit, îndurerat, cu mâna la inimă. L-au luat de acolo. Când un alt bătrân adus în faţa Padişahului a spus tot aceleaşi lucruri, Hogea s-a făcut deodată roşu ca racul. În vreme ce Hogea îi istorisea celui de-al doilea sătean, ca pilde de fapte nevrednice şi de păcate care urmau să-i vină în ajutor, despre greşelile copilăriei mele, despre minciunile pe care le rosteam ca să mă fac mai iubit decât fraţii mei, despre nelegiuirile trupeşti pe care le săvârşisem pe vremea studenţiei, lăsând impresia că istorisea fărădelegile unui păcătos fără nume, eu îmi aminteam, cu scârbă şi ruşine, de zilele ciumei, pe care le-am reînsufleţit cu dor scriind această carte. Când un sătean olog, adus la urmă de tot, a mărturisit în şoaptă că se uita pe furiş la femeile care se scăldau în râu, Hogea s-a mai domolit oleacă. Da, iată, aşa se purtau „ei” când erau puşi în faţa propriilor răutăţi – puteau să le înfrunte; „noi” însă, care ştiam ce se petrecea înlăuntrul minţii… şi aşa mai departe. Voiam să cred că Padişahul nu fusese impresionat peste poate.

Fusese însă cuprins de curiozitate; la două zile după aceea, a închis ochii când s-a repetat aceeaşi poveste, în timpul unei alte vânători în care goneam pe urmele cerbilor – poate pentru că n-a putut rezista stăruinţelor Hogei, sau poate pentru că îi plăcuse mai mult decât socotisem eu, fără să-l fi iscodit în această privinţă. De data aceasta, trecurerăm Dunărea; eram tot într-un sat creştin, dar locuitorii lui vorbeau o limbă de origine latină. Întrebările puse de Hogea nu erau însă prea diferite. La început nici nu

am vrut să ascult răspunsurile pe care i le dădeau sătenii, speriaţi de aceste întrebări care îmi aminteau de neîndurarea din nopţile ciumei, de cruzimea cu care izbutisem să-l silesc să-şi aştearnă fărădelegile pe hârtie, de cel care li le punea – de judecătorul necunoscut – şi de Sultan, care îl sprijinea în tăcere. Mă cuprinsese o silă ciudată: eram dezgustat nu atât de Hogea, cât de Padişah, care se lăsa amăgit de el, sau care nu avea puterea să se împotrivească atracţiei acelui joc urât. N-a trecut însă mult şi m-am lăsat şi eu cuprins de aceeaşi curiozitate greţoasă: m-am gândit că nu pierdeam nimic dacă ascultam, aşa încât m-am apropiat de ei. Cele mai multe dintre păcatele şi greşelile istorisite într-o limbă care îmi părea acum mai delicată şi mai plăcută urechii aduceau unele cu altele: scorneli nevinovate, înşelăciuni mărunte, vreo două-trei trădări, vreo două-trei clipe de nestatornicie în dragoste şi, mai cu seamă, câteva hoţii neînsemnate!

Seara, Hogea a spus că sătenii nu istorisiseră totul, că tăinuiseră adevărul; la vremea mea, eu mersesem cu mult mai departe; ceea ce îi despărţea pe „ei” de „noi” trebuie să fi fost păcatele – cu mult mai adânci, cu mult mai adevărate decât ale noastre. Avea să folosească, la nevoie, chiar forţa pentru a afla acele adevăruri, care urmau să-l lămurească pe Padişah, spre a-i arăta cum erau „ei” şi, mai apoi, cum eram „noi”.

Zilele următoare au fost însemnate de cruzime, care sporea mereu, devenind din ce în ce mai lipsită de noimă. La început, totul se petrecea ceva mai simplu: în zilele acelea ne purtam ca nişte copii care strecurau deodată, în miezul propriilor jocuri, vreo două-trei pozne grosolane, care puteau fi trecute cu vederea; ceasurile petrecute cu iscodirea oamenilor erau asemenea unor piese de „teatru în cerc”[47] puse la cale în toiul lungilor şi desfătătoarelor noastre expediţii de vânătoare. Mai apoi însă s-au preschimbat în ceremonii care ne istoveau cu totul voinţa, puterile, nervii şi la care, nu ştiu de ce, nu izbuteam să mai

[47] Formă de teatru tradiţional turc (tr. *orta oyunu),* a cărui denumire provine de la configuraţia circulară a spaţiului de joc.

renunţăm cu niciun chip. Îi vedeam pe ţărani copleşiţi de groază în faţa întrebărilor Hogei şi a furiei sale, a cărei pricină n-o puteau pricepe: poate că dacă ar fi înţeles întru totul ce se dorea de la ei, ar fi putut istorisi. Vedeam moşnegi ştirbi şi sleiţi adunaţi pe izlazul satului; înainte de a-şi povesti, gângavi, păcatele ori păcatele închipuite, cerşeau ajutor, din ochi, de la cei din jur şi de la noi; vedeam tineri hărţuiţi, înghiontiţi, deoarece mărturisirile lor şi răutăţile pe care le înfăptuiseră nu erau socotite îndeajuns; îmi aminteam cum îmi trăgea Hogea câte un pumn în spate, zicând „tu, tu”, după ce citea ceea ce aşternusem pe hârtie, şi cât de cumplit suferea, cum bombănea mânios că nu putea pricepe cum de puteam fi aşa cum eram. Dar acum ştia mai bine, chiar dacă nu foarte limpede, ce căuta şi la ce voia să ajungă. A încercat şi alte mijloace: îi tăia, una-două, vorba celui care făcea mărturisiri şi susţinea că acesta minţea; atunci, oamenii noştri îl hărţuiau pe vinovat. Alteori îi tăia vorba celui care îşi dezvăluia păcatele, arătând că un prieten de-al lui îl prinsese asupra faptului. O vreme a încercat să-i aducă dinaintea lui doi câte doi. Văzând, atunci, că nu pătrunsese prea adânc în inima adevărului, că, în ciuda forţei de care se foloseau cu hotărâre oamenii noştri, sătenii se sfiau unul de altul, îl apucau năbădăile.

Când au început ploile, care nu mai conteneau, părea că mă deprinsesem şi eu cu cele ce se petreceau. Îmi amintesc cum au fost bătuţi zadarnic, ore în şir, şi lăsaţi să aştepte în ploaie, uzi fleaşcă, pe izlazul mocirlos al unui sat, nişte ţărani care nu puteau spune, ori care nu aveau de gând să spună prea multe. Expediţiile de vânătoare deveneau şi ele, treptat, din ce în ce mai lipsite de dagă şi mai scurte. Este drept că, la răstimpuri, mai împuşcam câte o căprioară cu ochi frumoşi ori câte un ditamai porcul mistreţ, ceea ce îl întrista pe Padişah, dar de-acum nu mai eram niciunul cu mintea la amănuntele vânătorii, ci la iscodelile acelea, ale căror pregătiri începeau cu mult înainte, întocmai ca vânătoarea. Hogea mi se destăinuia noaptea, de parcă s-ar fi căit de ceea ce săvârşea de-a

lungul zilei. Nici el nu se simţea în largul lui din pricina celor ce se petreceau, a ciomăgelilor, dar voia să probeze ceva – ceva care urma să ne fie de folos tuturor; dorea să îi arate asta şi Sultanului. Şi apoi, de ce tăinuiau sătenii adevărul? A spus apoi că trebuia să facem aceeaşi încercare şi într-un sat musulman. A ieşit însă abraş: deşi iscodiţi fără a fi strânşi prea straşnic cu uşa, musulmanii au făcut cam aceleaşi mărturisiri ca şi vecinii lor creştini şi au depănat cam aceleaşi istorii. Era una dintre zilele acelea mizerabile, cu ploaie care nu se mai sfârşea, iar Hogea a bombănit ceva, cum că nu erau musulmani adevăraţi, dar, după cum am băgat de seamă seara, în vreme ce îmi descria ceea ce se petrecuse, observase că nici Sultanului nu-i scăpase păţania.

Lucrul acesta nu a făcut decât să-i sporească mânia şi să-l îmboldească să întrebuinţeze, ca pe o ultimă speranţă, silnicia, la care Sultanului nu-i mai plăcea peste măsură să fie martor, dar pe făgaşul căreia se lăsa poate târât, ca şi mine, din simplă curiozitate. Tot înaintând către miazănoapte ajunseserăm iarăşi într-un ţinut împădurit, în care sătenii vorbeau o limbă slavă; am văzut, într-un sătuc minunat, cum Hogea a bătut, cu mâna lui, un flăcău chipeş, care nu-şi amintea decât de o minciună amărâtă din copilărie. A spus că nu avea să mai facă niciodată aşa ceva; seara a fost cuprins de un sentiment de vinovăţie pe care-l găseam lipsit de măsură. Am impresia că am văzut, cu un alt prilej, sub o ploaie gălbuie, cum plângeau femeile dintr-un sat, uitându-se de departe la ceea ce se petrecea cu bărbaţii lor. Oamenilor noştri, care dobândiseră iscusinţă în ceea ce făceau, le era, la rândul lor, lehamite de ceea ce se petrecea; se întâmpla uneori ca ei să-l ochească, să-l aleagă şi să-l aducă pe cel ce urma să-şi mărturisească păcatele, pentru ca tălmaciul nostru să-i pună primele întrebări, luându-i-o înainte Hogei, care părea ostenit de propria-i cruzime. Nu se poate spune că nu ne-am pomenit şi cu victime interesante, care mărturiseau îndelung, de parcă ar fi aşteptat de ani de zile, în taină, acea zi a iscodirii, bântuite de spaima şi de tulburarea iscate de

nestăpânirea noastră, despre care auzeam că se preschimbase în legendă şi făcea înconjurul satelor, ori de o judecată care se afla peste puterea lor de înţelegere şi ale cărei arcane nu le puteau desluşi, însă poveştile soţilor care se înşelau unul pe altul ori ale sătenilor săraci care îi pizmuiau pe vecinii lor cu dare de mână nu mai trezeau curiozitatea Hogei. Repeta neîncetat că exista un adevăr mai adânc, dar cred că şi el se îndoia din vreme în vreme, ca şi noi, că urma să răzbatem până la el. Era, cel puţin, cuprins de mânie când ne adulmeca îndoiala, dar simţeam, aşa cum simţea şi Padişahul, că nu avea de gând să se dea bătut. Poate că din această pricină am rămas nişte simpli privitori şi am văzut cum lua pe de-a-ntregul hăţurile în mână. Odată, în vreme ce stăteam sub un acoperiş pe o ploaie vijelioasă, am băgat de seamă cum îl lua la întrebări, cu orele, zăbovind ud până la piele, pe un flăcău scârbit de tatăl şi de fraţii lui vitregi, care se purtau urât cu maică-sa, şi ne-a reînviat nădejdea; dar mai apoi, seara, a închis subiectul, spunând că nu era decât un tânăr de rând, a cărui amintire nu se cuvenea să dăinuie.

Urcaserăm spre miazănoapte – tot mai spre miazănoapte; trupele în marş înaintau foarte încet, şerpuind printre munţii semeţi, pe drumurile noroioase ce străbăteau păduri întunecate, îmi plăceau aerul răcoros şi misterios, tăcerea învăluită în ceaţă, dătătoare de temeri, sentimentul de nesiguranţă ce răzbăteau dinspre pădurile de brazi şi fagi. Nimeni nu folosea această denumire, dar cred că ne aflam la poalele Munţilor Carpaţi, pe care îi văzusem în copilărie pe o hartă a Europei, ţinută în mână de tata – o hartă plămădită de un pictor stângaci şi împodobită cu imagini de cerbi şi de castele gotice. Hogea, care răcise din pricina ploilor, era suferind, dar, în ciuda acestui fapt, porneam mai departe în fiecare dimineaţă pe potecile care şerpuiau parcă anume prin pădure, pentru a te face să ajungi cu întârziere la capătul drumului. Expediţiile de vânătoare păreau, de-acum, uitate; ne amăgeam timpul pe malul vreunei ape ori pe buza vreunei prăpăstii, de parcă voiam să ne lăsăm aşteptaţi de sătenii

pregătiţi pentru sosirea noastră. Apoi, hotărând că sosise sorocul, intram în casa câte unui ţăran, iar după ce săvârşeam ceea ce aveam de săvârşit ne târâm pe urmele Hogei, care nu afla niciodată giuvaierul pe care-l căuta, dar care voia să alergăm degrabă în alt sat, pentru a uita de cei care fuseseră snopiţi în bătaie şi pentru a-şi uita disperarea. Odată a vrut să facă o încercare; Padişahul, a cărui răbdare şi a cărui curiozitate mă umpleau de uimire, a cerut să fie aduşi douăzeci de ieniceri; Hogea le-a pus atât lor, cât şi sătenilor cu părul bălai care aşteptau tulburaţi în faţa caselor lor, aceeaşi întrebare. Cu un alt prilej, i-a purtat pe săteni până la trupele în marş, le-a arătat maşinăria noastră care, în truda de a-i ajunge din urmă pe oştenii Sultanului pe drumurile înglodate, isca scârţâieli ciudate, i-a întrebat ce socoteau despre ea şi i-a pus pe scribi să le aştearnă răspunsurile pe hârtie, dar de-acum i se sleiseră forţele – nu ştiu de ce, poate din pricină că, aşa cum spunea el, ne era într-adevăr cu neputinţă să pricepem, poate din pricină că el însuşi era descurajat de cruzimea sa zadarnică, poate din pricina simţământului de vinovăţie care-l copleşea noaptea, poate pentru că se plictisise de bombănelile oastei şi ale paşalelor cu privire la armă şi la cele ce se petreceau prin pădure, ori poate doar din pricina bolii. Vocea sa înecată de tuse nu mai era la fel de tunătoare ca altădată; nu mai putea pune întrebările, ale căror răspunsuri le învăţase pe de rost, cu avântul de odinioară; nopţile când vorbea despre biruinţă, despre viitor, despre faptul că trebuia să ne trezim şi să ne izbăvim, lăsa impresia că nici măcar vocea lui, care era din ce în ce mai stinsă, nu mai credea în ceea ce rostea. Îmi amintesc că l-am văzut cum îi lua la întrebări fără nicio convingere, pentru ultima oară, pe câţiva ţărani slavi uluiţi, sub ploaia de culoarea pucioasei, care se pornise iar să toarne. Noi stăteam deoparte, pentru că nu mai voiam să-i ascultăm; sătenii se priveau zadarnic într-o ditamai oglinda udă, cu rama aurită, pe care Hogea le cerea să şi-o dea din mână în mână la lumina difuză, împuţinată de ploaie.

N-am mai plecat niciodată în asemenea expediţii de

„vânătoare”: trecuserăm râul, pătrunzând în ţinuturile leşilor. Arma noastră, care nu mai putea înainta pe drumurile înnoroite de ploaia scârbavnică, din ce în ce mai înverşunată, încetinea trupele în marş, care trebuiau să se mişte acum cu repeziciune. În vremea aceasta, clevetelile privitoare la ghinionul şi la blestemele pe care urma să le abată asupra noastră arma – care, la drept vorbind, nu le plăcea deloc paşalelor – sporeau şi mai abitir; ponegrelile ienicerilor care participaseră la încercările Hogei nu făceau decât să toarne gaz peste foc. Ca de obicei, mă învinovăţeau mai degrabă pe mine, ghiaurul, decât pe Hogea. Când acesta se pornea iar pe sporovăială aceea de poet, care acum îl plictisea până şi pe Padişah, vorbind despre foloasele armei, despre puterea vrăjmaşilor, despre faptul că trebuia să ne deşteptăm şi să trecem la fapte, paşalele care îl ascultau în cortul Padişahului sfârşeau prin a crede şi mai straşnic în înşelătoria noastră şi în nenorocul care însoţea maşinăria. Îl priveau pe Hogea ca pe un bolnav care o luase razna, dar căruia se cuvenea să nu-i iei întru totul speranţa; cel cu adevărat primejdios, cel cu adevărat vinovat, cel care urzise toate nenorocirile, amăgindu-i pe Hogea şi pe Padişah, eram eu. Când ne retrăgeam, nopţile, în cortul nostru, Hogea îi bodogănea îngreţoşat şi mânios, cu vocea lui de bolnav, aşa cum făcea în anii de demult cu nerozii lui, dar acum nu mai avea nimic din bucuria şi din nădejdea pe care socoteam că izbutiserăm să ni le păstrăm vii în anii aceia.

Cu toate acestea, băgasem de seamă că nu părea dispus să lase lucrurile din mână cu atâta uşurinţă. Când, după două zile, arma noastră s-a cufundat în noroiul clisos de atâta ploaie şi a rămas înţepenită pe neaşteptate printre trupele în marş, eu îmi pierdusem orice nădejde. Hogea, în schimb, s-a luptat, aşa bolnav cum era. Nimeni nu ne dădea oameni – nici măcar cai nu ne dădeau; i s-a înfăţişat Sultanului, a găsit aproape patruzeci de armăsari, a cerut să fie desprinse lanţurile de la tunuri şi i-a îndrumat pe oşteni; după ce s-a zbuciumat toată ziua, a izbutit spre asfinţit să urnească din loc uriaşa noastră gânganie,

biciuind caii cu îndârjire, sub privirile celor care se rugau ca parascovenia să rămână afundată în mocirlă. Seara s-a războit cu paşalele, care voiau să scape de noi, spunându-le că arma nu aducea doar nenoroc, ci forţă de luptă; eu simţeam însă că nu mai credea în victorie.

Noaptea, în cortul nostru, pe când ţineam în mână lăuta luată cu mine la plecarea în campanie şi încercam să zdrăngănesc ceva la ea, mi-a luat-o şi a azvârlit-o într-un ungher. Mi-a spus că îmi voiau capul şi m-a întrebat dacă ştiam asta. Ştiam. Dacă ar fi vrut capul lui în loc de al meu, ar fi fost împăcat. Simţeam şi asta, dar n-am spus nimic. Tocmai eram pe cale să iau iar lăuta, când m-a oprit şi mi-a cerut să-i povestesc despre „locul acela" – despre ţara mea. I-am spus vreo două-trei istorioare născocite, aşa cum făcusem şi cu Padişahul, dar s-a mâniat. Voia adevărul – amănunte adevărate; m-a întrebat de mama, de logodnica, de fraţii mei. În vreme ce îi istoriseam „adevăratele" amănunte, m-a întrerupt şi a mormăit câteva cuvinte înăbuşite, câteva propoziţii scurte şi întretăiate în italiana pe care o deprinsese de la mine; n-am izbutit să le desluşesc prea bine tâlcul.

În zilele următoare am simţit că, văzând palăncile duşmane cucerite de trupele de avangardă şi pe de-a-ntregul nimicite, se lăsa stăpânit de gânduri ciudate şi urâte, îmboldit de o ultimă speranţă. Într-o dimineaţă treceam agale printr-un sat căruia i se dăduse foc, şi, când a zărit nişte răniţi în agonie, la poalele unui zid, a descălecat şi a dat fuga la ei. Mai întâi am crezut că voia să îi ajute – dacă ar fi avut alături un tălmaci, i-ar fi putut întreba, poate, de ce anume sufereau –, şi mă uitam la el de departe; apoi am priceput că era cuprins de un soi de înfrigurare şi am avut impresia că îi intuiam pricina: urma să-i întrebe cu totul altceva.

A doua zi dimineaţă, când ne-am dus să vedem, împreună cu Padişahul, palăncile şi micile fortăreţe în ruină de pe cele două laturi ale drumului era pradă aceleiaşi agitaţii; de cum zărea, printre casele făcute una cu pământul ori printre pereţii de scândură ciuruiţi de salvele

de tun, câte un rănit care nu fusese încă descăpăţânat, alerga la el. Ştiind prea bine că ceilalţi aveau să socoată că eu îl împingeam la asta, îl urmam pentru a-l împiedica să comită vreun lucru necurat, dar şi pentru că eram mânat, poate, de o curiozitate păcătoasă. Părea că răniţii, cu trupurile lor sfârtecate de gloanţe şi ghiulele, urmau să-i destăinuie ceva, înainte ca pe chipuri să fi se aştearnă masca morţii. Hogea se pregătea să le pună întrebările cuvenite, aşa încât aceştia să-i dezvăluie ce aveau de dezvăluit: urma să afle de la ei acel adevăr adânc, care avea să schimbe totul într-o clipă; vedeam însă că disperarea de pe chipurile lor, care erau totuna cu moartea, se confunda îndată cu propria lui disperare, aşa încât, pe măsură ce se apropia de ei, era cuprins de neputinţă.

Aflând în aceeaşi seară că Padişahul era furios din pricina fortăreţei Doppio[48], care nu putuse fi cucerită cu niciun chip, a fost din nou cuprins de înfrigurare şi s-a dus să i se înfăţişeze. Când s-a întors era îngândurat, dar părea, totodată, să nu ştie prea bine ce ar fi trebuit să-l pună pe gânduri. Îi spusese Sultanului că dorea ca arma lui să fie mânată în luptă, că o pregătea de ani de zile pentru ziua aceea. Împotriva a ceea ce aş fi crezut eu, Sultanul hotărâse că venise vremea să o încerce, dar că trebuia să-l aştepte mai întâi pe Hüseyin Paşa cel Bălai, care primise anume această însărcinare. De ce spusese asta? Era una dintre acele întrebări despre care, de ani de zile, nu izbuteam să pricep dacă mi-o punea mie sau şi-o punea sieşi. Cugetam că, oricum, nu mă mai simţeam apropiat de el, că mă săturasem de atâta zbucium; răspunsul l-a dat tot el: pentru că se temeau să nu fie părtaş la biruinţă!

Până a doua zi la prânz, când am aflat că Hüseyin Paşa nu izbutise încă să cucerească fortăreaţa, şi-a irosit întreaga energie pentru a se convinge de adevărul acestui răspuns. Deoarece hulele potrivit cărora n-aş fi fost decât o piază rea şi o iscoadă se răspândiseră peste măsură, nu mă mai duceam în cortul Padişahului. Când a mers la el să-i tălmăcească întâmplările nopţii şi ale zilei, Hogea a izbutit

[48] Dublu (în it., în orig.).

să-i depene istorii despre biruinţă – în care Padişahul părea să creadă – şi despre fericire. Odată întors în cortul nostru, şi-a luat aerul încrezător al celui care socoteşte că, în cele din urmă, o să-i vină de hac diavolului. L-am ascultat, cercetând nu atât aerul lui încrezător, cât străduinţa pe care o depunea pentru a şi-l păstra neştirbit.

A revenit la povestea aceea veche despre „noi” şi „ei”, despre izbânda care avea să vină, dar în voce îi stăruia o tristeţe despre care nu-mi aminteam să îi fi însoţit vreodată istoriile; părea că vorbeşte despre o amintire din copilăria noastră, pe care o ştiam amândoi foarte bine, pentru că o trăiserăm împreună. N-a scos o vorbă nici când am luat lăuta în mână, nici când am început să zdrăngănesc la ea ca un ageamiu. Vorbea despre frumoasele zile pe care urma să le trăim după ce aveam să abatem cursul apei în direcţia dorită de noi, dar amândoi ştiam că vorbea despre trecut. În faţa ochilor mei se înfiripau copaci netulburaţi, într-o grădină tihnită, aflată în spatele unei case, odăi calde, scăldate într-o lumină orbitoare, o masă care forfotea de rude; pentru prima oară după mulţi ani, imaginea aceasta mă umplea de pace. Când mi-a spus că îi erau dragi cei de aici, că despărţirea de ei avea să fie grea, i-am dat dreptate; când, după ce a cugetat o vreme la aceşti oameni, s-a mâniat, amintindu-şi de nerozii lui, i-am dat iarăşi dreptate. Lăsa impresia că optimismul pe care îl arăta nu îi aparţinea – nu ştiu de ce, poate pentru că amândoi intuiam noua viaţă, care era foarte aproape, sau poate pentru că eu mă gândeam că aş fi făcut la fel dacă aş fi fost în locul lui.

A doua zi dimineaţă, când ne-am slobozit arma spre a fi pusă la încercare împotriva uneia dintre palăncile acelea mărunte ale vrăjmaşilor, aflate în preajma drumului, ştiam amândoi, stăpâniţi de un presimţământ ciudat, că unealta noastră nu avea să izbutească a săvârşi mare scofală. Cei aproape o sută de oameni pe care ni-i dăduse Padişahul spre a ne fi de ajutor s-au făcut nevăzuţi de la primul asalt. Pe unii dintre ei i-a strivit şi i-a sfârtecat însăşi maşinăria, în vreme ce alţii au fost izbiţi când, după câteva salve care nu

îşi atinseseră ţinta, au rămas în afara ariei de siguranţă a tunului, afundat prosteşte în noroi. Pe cei mai mulţi dintre ei, care o luaseră la sănătoasa înfricoşaţi de ideea ghinionului, n-a mai fost cu putinţă să-i adunăm laolaltă, pentru a ne pregăti de un nou atac. Amândoi gândeam, pesemne, acelaşi lucru.

Mai apoi, când oamenii lui Hasan Paşa cel Gros au cucerit palanca într-o oră fără a se alege cu prea multe pierderi, Hogea a vrut din nou să adeverească ştiinţa aceea adâncă, însufleţit de o nădejde pe care socoteam şi eu, de data aceasta, că o pricepeam foarte bine, numai că toată suflarea din vecinătatea palăncii fusese trecută prin sabie: printre zidurile făcute una cu pământul nu se mai aflau nici măcar fiinţe pe moarte. Când am zărit căpăţânile retezate care fuseseră îngrămădite într-un colţ spre a-i fi duse Padişahului, am înţeles pe dată ce gândea; ba mai mult, i-am socotit curiozitatea îndreptăţită, dar nu mai doream să fiu martor la ceea ce se petrecea, aşa încât i-am întors spatele. După puţină vreme, când mi-am îndreptat iar privirile într-acolo, învins de curiozitate, se îndepărta de mormanul de capete; n-am reuşit să aflu niciodată cât de departe a mers.

La prânz, când am revenit la trupele în marş, ni s-a spus că fortăreaţa Doppio nu fusese cucerită încă. Sultanul era mânios şi vorbea de osândirea lui Hüseyin Paşa cel Bălai; întreaga oaste urma să se îndrepte, chipurile, într-acolo. Padişahul i-a spus Hogei că, dacă fortăreaţa nu avea să cadă până la lăsatul serii, la asaltul de dimineaţă urma să fie întrebuinţată şi arma noastră. La vremea aceea a poruncit să i se taie capul unei căpetenii neisprăvite, care nu izbutise să cucerească toată ziua o palancă amărâtă. N-a arătat nici cel mai mărunt interes faţă de nereuşita armei noastre ori faţă de clevetelile privitoare la nenoroc. Hogea nu mai vorbea acum de faptul că urma să fim părtaşi la izbândă. Deşi nu o spunea, ştiam la ce se gândea: la sfârşitul Mai-marilor astrologilor de dinaintea lui. Ştiam că, în vreme ce visam la copilărie şi la dobitoacele de pe moşia noastră, se gândea şi el la aceleaşi lucruri; ştiam că şi el

socotea că vestea biruinţei asupra fortăreţei avea să fie ultima noastră şansă, dar că, de fapt, nu credea în ea, că nu o dorea, că satul nimicit de furie, din pricina fortăreţei care nu putea fi doborâtă nicicum, precum şi o bisericuţă cuprinsă de flăcări, cu turla ei arzândă, iar mai apoi rugăciunea rostită de un preot cutezător îi insuflau o nouă viaţă, că soarele care asfinţea dincolo de dealurile împădurite din stânga noastră, în vreme ce ne îndreptam spre miazănoapte, îi trezea un simţământ de împlinire care creştea în el, ca şi în mine, în taină, cu migală.

Am văzut fortăreaţa după ce a asfinţit soarele şi după ce am prins de veste despre nereuşita lui Hüseyin Paşa cel Bălai, ca şi despre faptul că luptătorilor din Doppio le veniseră în ajutor, pe lângă leşi, austriecii, ungurii şi cazacii. Era aşezată pe o coamă destul de înaltă; soarele care apunea îşi arunca roşeaţa nedesluşită asupra turnurilor pe care fluturau flamuri, dar ea era albă – albă ca neaua şi frumoasă. Nu pot spune de ce, dar m-am gândit că doar în vise mai poţi vedea asemenea lucruri minunate, de neatins. În visele de felul acesta alergi, plin de nelinişte, pe o potecă ce şerpuieşte printr-un codru întunecat, spre a ajunge la zidirea albă, luminoasă, care se înalţă pe o culme, de parcă acolo ar avea loc o petrecere, de parcă acolo ar stărui o fericire pe care nu voieşti să o pierzi, însă drumul, despre care ai mereu senzaţia că se va sfârşi îndată, nu se isprăveşte cu niciun chip. Când am aflat că pe şesul care se aşternea între pădurea întunecată şi poalele povârnişului se întindea o mlaştină scârnavă, pricinuită de râul care se revărsa adeseori, şi că, în ciuda pedestraşilor care izbutiseră să o străbată şi a salvelor slobozite de tunuri, nu reuşise nimeni să urce panta, m-am gândit la drumul care ne purtase până acolo. Totul părea desăvârşit, asemenea imaginii fortăreţei albe deasupra căreia zburau păsări, a povârnişului stâncos asupra căruia se lăsa, treptat, întunericul şi a pădurii încremenite, întunecate. Ştiam că mai multe împrejurări pe care le trăisem vreme de ani şi ani ca pe o simplă întâmplare deveniseră acum o necesitate absolută, că ostaşii noştri nu aveau să ajungă nicicând la

turnurile albe ale cetăţii, că şi Hogea gândea la fel ca mine. Ştiam prea bine că a doua zi dimineaţă, când urma să purcedem la atac, maşinăria noastră avea să se răstoarne în mlaştină, lăsându-i pradă morţii pe oamenii din măruntaiele şi dimprejurul ei, că mai apoi aveau să-mi ceară capul, spre a domoli clevetelile despre piaza rea, precum şi spaima, spre a-i potoli pe soldaţi, şi că Hogea vedea lucrurile întocmai ca mine. Mi-am amintit cum îi povestisem, cu ani în urmă, spre a-l îmboldi să-mi vorbească despre sine, despre un prieten din copilărie alături de care îmi formasem deprinderea de a gândi acelaşi lucru, în acelaşi timp. Nu aveam niciun fel de îndoială că şi el cugeta la aceleaşi lucruri ca şi mine.

Nu s-a mai întors defel de la cortul Sultanului, unde s-a dus târziu, în noapte. Pentru că bănuiam foarte bine ce avea să le spună paşalelor şi Padişahului, care dorea să i se tălmăcească cele petrecute în faptul zilei şi să i se prorocească viitorul, mi-a trecut prin minte, la un moment dat, că fusese ucis acolo, pe loc, şi că gealaţii urmau să vină curând şi după mine. Apoi mi-am închipuit că, ieşind din cort, se îndreptase, fără a-mi da de veste, spre fortăreaţa ale cărei ziduri albe luceau în întuneric şi că ajunsese de mult acolo, trecând de paznici, străbătând mlaştina şi pădurea. Când s-a întors, aşteptam zorile, cugetând la noua mea viaţă fără a încerca cine ştie ce emoţie. Am izbutit să aflu cu mult mai târziu, la ani de zile după aceea, vorbind pe îndelete cu cei care fuseseră în cort la vremea aceea, că le spusese exact ceea ce bănuiam eu. Nu mi-a istorisit nimic – se grăbea ca un om cuprins de înfrigurare, înainte de a porni la drum. Mi-a spus că afară era ceaţă deasă, şi am priceput.

Până să se lumineze de ziuă i-am povestit despre cei pe care îi lăsasem în ţara mea, i-am spus cum avea să poată da de casa mea, cum eram cunoscuţi la Empoli şi la Florenţa, i-am istorisit despre mama, despre tata, despre fraţii mei şi năravurile lor. I-am vorbit despre o seamă de amănunte aparte, despre mărunţişuri care îi distingeau pe oameni unii de alţii. Îmi aminteam, pe măsură ce depănam

aceste lucruri, că îi mai povestisem şi înainte despre ele, mergând până la negul acela mare de pe spinarea fratelui meu mezin. Pe atunci însă credeam în astfel de poveşti, despre care socoteam, în vreme ce i le istoriseam Padişahului, ori chiar acum, scriind această carte, că nu oglindeau uneori realitatea, ci doar fanteziile mele: era adevărat că sora mea era uşor bâlbâită, după cum la fel de adevărat era faptul că veşmintele noastre aveau mulţi nasturi; adevărat era şi ceea ce spuneam că zăream pe fereastra ce dădea în grădina din spatele casei. Către dimineaţă m-am gândit că mă lăsam poate amăgit de asemenea istorii deoarece credeam că ele urmau să continue din locul în care rămăseseră, oricât de mult timp trecuse. Ştiam că şi Hogea cugeta acelaşi lucru, crezând bucuros în propria-i poveste.

Ne-am schimbat veşmintele între noi, fără a ne lăsa cuprinşi de nelinişte şi fără a scoate o vorbă. I-am dat inelul meu şi medalionul pe care izbutisem să-l ţin la ferealã de el vreme de ani de zile. Înlăuntrul lui se aflau portretul străbunicii mele dinspre mamă şi o şuviţă din părul logodnicei mele, care încărunţise de la sine. Cred că i-a plăcut, pentru că şi l-a atârnat la gât. Apoi a ieşit din cort şi dus a fost. L-am urmărit cum se pierdea, puţin câte puţin, în ceaţa tăcută. Afară se lumina de ziuă, picam de somn, aşa că m-am vârât în aşternutul lui şi am adormit împăcat.

11

Am ajuns, de-acum, la sfârşitul cărţii mele. Poate că înţelepţii mei cititori au decis că povestea s-a sfârşit, de fapt, demult şi au lăsat-o deja deoparte. Odată socoteam şi eu la fel; de aceea vârâsem aceste pagini, scrise cu ani în urmă, într-un ungher, cu gândul de a nu le mai reciti vreodată. Pe vremea aceea năzuiam să mă consacru altor poveşti, cu un negustor preschimbat în lup şi pierdut în mijlocul haitei şi cu istorii de dragoste care se petreceau în ţinuturi pe care nu le văzusem niciodată, în deşerturi pustii şi păduri îngheţate – poveşti pe care le ticluiam nu pentru Padişah, ci pentru propria-mi plăcere. Doream sa uit de această carte, de această poveste. Poate că, după ce auzisem atâtea zvonuri, după ce trecusem prin atâtea întâmplări, aş fi izbutit să fac acest lucru, despre care ştiam că nu era uşor; amăgit însă de vorbele unui oaspete venit să mă vadă acum două săptămâni, am dat din nou cartea la iveală. Astăzi ştiu deja că este cartea care îmi place cel mai mult; am s-o sfârşesc aşa cum se cuvine, aşa cum am dorit, aşa cum am visat. De la masa noastră cea veche, la care zăbovesc spre a o isprăvi, văd o corăbioară cu pânze care pleacă de la Cennethisar la Istanbul, o moară ascunsă printre livezile de măslini din zare, copii care se joacă şi se hârjonesc printre smochini, drumul prăfuit care vine de la Istanbul, spre a pătrunde în Gebze. Iarna, pe zăpadă, nu trece prea multă lume pe aici, însă primăvara şi vara zăresc caravanele care se îndreaptă spre răsărit, spre Anatolia, ajungând tocmai la Bagdad şi Damasc. Cel mai adesea trec căruţe şubrede, care înaintează anevoie; uneori mi se întâmplă să mă emoţionez zărind vreun călăreţ ale cărui veşminte nu le pot desluşi de departe, dar, pe măsură ce se

apropie, îmi dau seama că strainicul nu vine la mine. În ultima vreme, nu mai vine nimeni; ştiu, de altfel, că nici nu va mai veni.

Dar nu mă plâng; nu sufăr de singurătate. De-a lungul anilor în care am fost Mai-marele astrologilor am strâns mult bănet, m-am însurat, am patru copii; poate că, presimţind urgiile care se apropiau, cu acel simţ pe care mi-l dăruia propria îndeletnicire, mi-am părăsit slujba la timpul potrivit. M-am refugiat aici, la Gebze, înainte ca oştile Sultanului să se ducă la Viena, înainte ca fandosiţii şi Mai-marele astrologilor care mi-a urmat să fie scurtaţi de cap în mânia pricinuită de înfrângere, cu mult înainte ca Padişahul nostru cel împătimit după dobitoace să fie alungat de la tron. Mi-am zidit acest conac şi m-am mutat în el alături de cărţile care-mi sunt dragi, de copii şi de câţiva slujitori. Soaţa pe care mi-am luat-o pe vremea când eram Mai-mare al astrologilor este cu mult mai tânără decât mine şi se pricepe de minune la treburile casei; ea este cea care scoate la capăt întreaga gospodărie, la fel ca şi alte marafeturi de-ale mele, lăsându-mă pe mine – cel care merge pe şaptezeci de ani – singur în această odaie, pentru a-mi scrie cărţile şi a visa. În felul acesta mă gândesc la El pe săturate, spre a afla un sfârşit pe măsură poveştii şi vieţii mele.

Or, în primii ani, mă căzneam din răsputeri să nu fac acest lucru. O dată sau de două ori, când a voit să vorbească despre El, Padişahul a băgat de seamă că subiectul acesta nu-mi era deloc pe plac. Cred că se bucura, la rândul lui, de acest fapt, numai că era curios; niciodată n-am izbutit însă să-mi dau seama în legătură cu ce şi cât de departe mergea curiozitatea lui. Mai la început îmi spunea că fusesem influenţat de El şi că nu trebuia să-mi fie ruşine că învăţasem de la El. Ştia de la bun început că toate acele cărţi, calendare şi profeţii pe care i le dăruisem de-a lungul anilor erau rodul minţii Lui. I-o şi spusese, în vreme ce eu mă îndeletniceam acasă cu schiţele armei noastre înnămolite în mlaştină; ştia la fel de bine că îmi istorisise şi El acest lucru, aşa cum şi eu îi

spuneam Lui totul. Poate că, la vremea aceea, niciunul dintre noi nu scăpase încă pe de-a-ntregul hăţurile din mână; simţeam însă că Sultanul era mai cu picioarele pe pământ decât mine. Chibzuiam, cu asemenea prilejuri, că mă întrecea în agerime, că ştia tot ceea ce era de ştiut, că îmi juca un renghi, spre a mă avea mai bine la mână. Poate că eram înrâurit şi de recunoştinţa pe care o încercam faţă de el pentru că mă izbăvise de furia oştenilor, înnebuniţi de înfrângerea pecetluită în mlaştină şi de zvonul nenorocului. Aceasta deoarece, aflând că ghiaurul fugise, unii dintre ei îmi ceruseră capul. Dacă m-ar fi întrebat deschis în primii ani, cred că i-aş fi istorisit totul. Pe atunci nu apăruseră încă vorbe cum că eu n-aş mai fi fost eu şi îmi doream să vorbesc cu cineva despre cele petrecute. Îmi era dor de El.

Traiul de unul singur în casa în care vieţuiserăm împreună ani de zile mi-a măcinat nervii şi mai crunt. Buzunarele îmi erau pline de parale, aşa că la vremea aceea îmi luasem obiceiul de a mă abate pe la târgul de sclavi; am trecut mereu pe acolo, luni în şir, până să aflu ce căutam. În cele din urmă, l-am cumpărat pe un nefericit care, de fapt, nu prea aducea nici cu mine, nici cu El, şi l-am adus acasă. Când i-am cerut, noaptea, să mă înveţe de toate, să-mi povestească despre ţara lui, despre trecutul lui, ba mai mult, să-şi mărturisească fărădelegile, şi când l-am aşezat în faţa oglinzii, s-a înfricoşat de mine. Era o noapte amarnică şi mi s-a făcut milă de nenorocit, urma să-l slobod a doua zi, dar m-a apucat zgârcenia, aşa că l-am dus înapoi la târgul de sclavi şi l-am revândut. Apoi m-am hotărât să mă însor şi am dat de ştire în mahala. Socotind că, în cele din urmă, aveau să mă facă să le semăn, iar pe stradă avea să se înstăpânească tihna, megieşii mi-au călcat pragul bucuros. Şi eu mă bucuram că aveam să intru în rândul lumii; eram încrezător, mă gândeam că se sfârşise cu zvonurile şi că urma să trăiesc în pace, plăsmuind poveşti pentru Padişahul meu. Mi-am ales nevasta cu băgare de seamă; nopţile îmi cânta chiar la lăută.

Când au reînceput zvonurile, am crezut mai întâi că era vorba de un renghi de-al Padişahului, pentru că gândeam

că îi plăcea să-mi cerceteze neliniştea şi să-mi pună întrebări care mă tulburau. La început nu mă îngrijoram prea tare când rostea, stăruitor, vorbe de genul: „Ne cunoaştem noi oare? Omul trebuie să ştie bine cine este”. Chibzuiam că deprinsese aceste întrebări sâcâitoare de la fandosiţii împătimiţi de filosofie greacă, aflaţi printre filfizonii care prinseseră iar să roiască împrejurul lui, şi că era încredinţat de ceea ce spunea. Când mi-a cerut să scriu ceva pe această temă, i-am dăruit ultima mea carte, în care se vorbea despre gazele şi despre vrăbii, fericite că nu zăboveau deloc asupra lor însele şi că nu ştiau cine erau. Când am aflat că îmi luase cartea în serios şi că o citise cu desfătare, m-am mai ogoit oarecum, dar clevetelile îmi ajungeau şi mie la ureche: chipurile, l-aş fi luat pe Sultan drept prost, pentru că nici măcar nu semănăm cu cel căruia îi luasem locul – El era mai uscăţiv şi mai gingaş, pe câtă vreme eu mă îngrăşasem. Când am spus că nu aveam cum să ştiu tot ceea ce ştia El, au priceput că minţisem: într-o bună zi aveam să fug şi eu în toiul unei bătălii, după ce voi fi semănat prăpăd, aşa cum făcuse şi El, aveam să netezesc calea înfrângerii, dezvăluindu-le duşmanilor tainele luptei şi tot aşa. Spre a mă păzi de asemenea vorbe de clacă, pe care socoteam că le răspândise Sultanul, m-am lepădat de lume, m-am făcut aproape nevăzut, am slăbit şi, cugetând cu băgare de seamă la ceea ce se vorbise în cortul Padişahului în acea ultimă noapte, am mai învăţat câte ceva. Nevasta mea năştea prunci de-a rândul, aveam un ghelir bun, doream să-mi continui treburile în pace, uitând de zvonuri, de El, de trecut.

Şi am ţinut piept aproape şapte ani; poate că, dacă aş fi avut nervii mai vârtoşi, mai mult, dacă n-aş fi presimţit că în preajma Sultanului avea să se facă o nouă „curăţenie”, aş fi mers până la capăt. Pentru că, uitându-L, revenisem pe dată la vechea mea identitate – cea pe care, trecând mereu dincolo de uşile deschise de Padişah, dorisem să o uit. La început, răspundeam cu necuviinţă la întrebările privitoare la identitate, care mă nelinişteau:

— Ce însemnătate are cine este omul? Important este ce

am făcut şi ce vom face!

Cred că pe această uşă a pătruns Padişahul în dulapul minţii mele. Când mi-a cerut să-i povestesc despre ţara în care fugise El – despre Italia – şi când i-am spus că nu ştiam prea multe despre ea, s-a înfuriat: El îi spusese şi Sultanului că îmi povestise totul, şi care de ce mă înfricoşam, era destul să-mi amintesc, pentru asta, de ceea ce îmi povestise El. Aşa i-am istorisit din nou Sultanului, rând pe rând, despre copilăria şi despre minunatele Lui amintiri – însemnate, în parte, şi în această carte. La început aveam încă nervii trainici, Sultanul mă asculta aşa cum se cuvine, de parcă ar fi ascultat pe cineva care povestea despre lucruri auzite de la altcineva, însă în anii care au urmat a mers mai departe: de-acum, asculta ceea ce-i istoriseam eu ca şi cum l-ar fi ascultat pe El. Doar că, atunci când îmi cerea amănunte pe care le-ar fi putut cunoaşte doar El, îmi spunea să nu mă sperii, ci să-i dau răspunsul care-mi venea numaidecât în minte: după care întâmplare începuse sora Lui să se bâlbâie, de ce nu fusese primit la Universitatea din Padova, ce culoare aveau hainele cu care era înveşmântat fratele Lui mai mare la primul foc de artificii pe care îl văzuse la Veneţia? În vreme ce îi povesteam Padişahului aceste amănunte de parcă ar fi fost scornite de mine, ne aflam ba la vreo preumblare cu barca, ba lângă vreun havuz în care broaştele se amestecau cu nuferii, ba în faţa cuştii de argint a neobrăzatelor de maimuţe, ba în vreuna dintre acele grădini în care se împleteau amintirile amândurora, pentru că se plimbaseră, cândva, pe acolo împreună. Atunci, Padişahul, căruia îi plăceau poveştile şi jocul florilor deschise în grădina memoriei noastre, se apropia şi mai mult de mine şi vorbea despre El ca şi cum ar fi căutat un vechi prieten, care ne trădase; pe atunci spunea că era mai bine că El fugise, pentru că, deşi îl înveselise atât de mult, cumpănise îndelung să-l omoare, nemaiîndurându-i necuviinţa. Apoi, pentru că nu izbuteam să-mi dau seama despre care dintre noi vorbea, mi-a dat câteva lămuriri care m-au înspăimântat. Dar nu vorbea cu mânie, ci cu dragoste: fuseseră zile în care,

nemairăbdându-i neobrăzarea, se temea să nu-L ucidă de furie, iar în ultima noapte nu mai lipsise mult până să-i cheme pe gealaţi! apoi mi-a spus că eu nu eram necuviincios şi nici nu mă socoteam cel mai deştept, cel mai iscusit om din lume, nu încercam să mă slujesc de groaza stârnită de ciumă în folos propriu, nu alungam somnul nimănui noaptea cu istorii despre regi-copii traşi în ţeapă, nu aveam pe nimeni acasă la care să dau fuga şi să-i povestesc, în bătaie de joc, despre visele Sultanului, după ce le ascultasem – pe nimeni alături de care să scriu poveşti smintite şi pline de haz, spre a pune stăpânire pe el. Ascultând toate acestea, ne vedeam parcă – pe mine şi pe amândoi – din afară, ca prin vis, şi simţeam, înspăimântat, că ne pierdeam firea. În ultimele luni însă, parcă pentru a mă înnebuni de-a binelea, Sultanul îmi povestea şi mai multe: eu, chipurile, n-aş fi fost ca El, nu mi-aş fi lăsat, ca El, mintea stăpânită de probele mincinoase care ne despărţeau pe „noi” de „ei”. Diavolul meu, care îl îmboldise spre biruinţă cu mulţi ani în urmă pe diavolul Lui, brăzdând cerul întunecat în timpul spectacolului cu focuri de artificii pe care-l organizaserăm împreună şi pe care Padişahul, atunci în vârstă de opt ani, îl urmărise de pe celălalt ţărm înainte de a ne cunoaşte pe noi, se afla acum alături de El – plecase odată cu El în ţara în care credea că avea să-şi afle tihna! Apoi, în toiul acelor plimbări repetate prin grădină, Sultanul mă întreba cercetător: era oare nevoie să fii padişah ca să pricepi că oamenii din cele patru zări ale lumii semănau cu toţii între ei? Tăceam înspăimântat. Mă întreba încă o dată, parcă pentru a-mi înfrânge şi ultima împotrivire: faptul că oamenii se puteau înlocui unul pe altul nu era oare cea mai bună dovadă că erau, pretutindeni, aceiaşi? De-acum, se vădise despre ce era vorba.

Poate că aş fi îndurat răbdător toate aceste lucruri, pentru că nădăjduiam ca Sultanul să izbutească să-L uite într-o bună zi, alături de mine, pentru că mă gândeam să adun mai mulţi bani şi pentru că mă deprinsesem cu teama pricinuită de nesiguranţă. Ne mânam caii pe urmele unui

iepure, hoinărind parcă la voia întâmplării printr-o pădure în care rătăciserăm drumul – timp în care Sultanul îmi deschidea şi îmi închidea fără milă uşile minţii; mai mult, de-acum o făcea în văzul tuturor. În jurul lui se îngrămădiseră iar fandosiţii aceia şi, pentru că mă temeam că avea să se facă iar „curăţenie”, că avea să ne fie poprit tuturor avutul, pentru că presimţeam nenorocirile care se apropiau, mi s-a făcut frică. În ziua când m-a pus să-i povestesc despre podurile de la Veneţia şi despre dantelele feţei de masă pe care îşi lua El micul dejun în copilărie, când mi-a amintit de vremea când nu mai lipsea mult să-L scurteze de cap ca să-L silească să se turcească, când m-a pus să-i povestesc despre ceea ce se vedea pe fereastra care dădea în grădina din spatele casei, cerându-mi să scriu toate acestea într-o carte, ca şi când ar fi fost vorba de poveşti plăsmuite de mine, am decis să părăsesc Istanbulul.

Pentru a-L uita, m-am statornicit la Gebze, într-o altă casă decât cea de pe vremuri. La început mă temeam că vor veni să mă salte oamenii Seraiului, dar nu m-a căutat nimeni, n-a întrebat nimeni de mine, şi nici nu s-au atins de veniturile mele. Fie că m-au uitat, fie că mă aflu sub privegherea tainică a Padişahului. N-am luat seama la ei, mi-am rânduit treburile, mi-am durat această casă şi am chitit grădina din spatele ei aşa cum doream, potrivit imboldurilor mele lăuntrice, îmi petreceam vremea citind, scriind istorii pline de haz pentru propria-mi plăcere şi ascultându-mi oaspeţii care, aflând că fusesem Mai-mare al astrologilor, veneau să se sfătuiască cu mine; o făceam nu atât pentru bani, cât pentru a mă distra. Probabil că atunci mi-am cunoscut cel mai bine ţara – ţara în care vieţuiam din copilărie; înainte de a le proroci viitorul, îi puneam pe ologi, pe rătăciţii care-şi pierduseră fiii ori fraţii, pe bolnavii fără leac, pe taţii fetelor rămase nemăritate, pe cei al căror trup nu se-nvoia să mai crească, pe bărbaţii geloşi, pe orbi, pe marinari ori pe melancolicii cu ochii duşi în fundul capului să-şi istorisească viaţa pe îndelete, iar seara notam în catastife cele auzite, spre a le strecura mai apoi în poveştile mele, aşa cum am făcut şi în această carte.

Tot atunci l-am cunoscut şi pe bătrânul acela care a pătruns în odaia mea purtând cu el o adâncă tristeţe. Trebuie să fi fost cu zece-cincisprezece ani mai vârstnic decât mine. Se numea Evliya[49] şi, de îndată ce l-am zărit, am decis că suferea de singurătate; el n-a spus însă asta. Îşi închinase întreaga existenţă pribegiei şi unei cărţi de călătorie în zece volume, pe care era pe cale să o isprăvească; înainte de a se săvârşi din viaţă, urma să se ducă la Mecca şi Medina – locurile cele mai apropiate de Dumnezeu –, să relateze şi despre meleagurile acelea, numai că din scrierea lui lipsea ceva care nu-i dădea pace: dorea să le istorisească cititorilor săi şi despre Italia, despre frumuseţea fără seamăn a fântânilor şi a podurilor sale, în legătură cu care îi ajunseseră multe la ureche. Puteam oare eu, cel pe care venise să-l vadă pentru că i se dusese vestea la Istanbul, să-i povestesc despre ele? Când i-am spus că nu văzusem niciodată Italia, a răspuns că ştia şi el asta, aşa cum ştia toată lumea, dar că avusesem cândva un rob care se trăgea de-acolo şi care îmi depănase, pesemne, totul, aşa că dacă i-aş fi povestit şi lui ceea ce ştiam, el, Evliya, mi-ar fi povestit, la rândul său, lucruri hazoase. Nu se lega oare latura cea mai ademenitoare a vieţii de ticluirea şi de ascultatul poveştilor desfătătoare? Plin de sfială, a scos din taşcă o hartă – ceea ce vedeam era cea mai proastă hartă a Italiei –, iar eu m-am apucat să-i povestesc, îmi arăta câte un oraş însemnat acolo, cu mâna lui plinuţă care aducea cu mâna unui copil, şi după ce îi buchisea numele, aşternea cu grijă pe hârtie izvodirile mele. Mai mult, dorea câte o istorie ciudată pentru fiecare oraş. Am străbătut astfel, de la miazănoapte la miazăzi, acea ţară pe care o vedeam pentru prima dată în viaţă, petrecând treisprezece nopţi în treisprezece oraşe. După o asemenea ispravă, care ne-a luat toată dimineaţa, am revenit cu o corabie din Sicilia la Istanbul. Cât se poate de mulţumit de povestea mea şi hotărât să mă înveselească la rândul lui, mi-a istorisit despre saltimbancii din Agra, care se mistuiau în înaltul cerului, despre o femeie din Konya

[49] Vezi nota 4.

care zămislise un elefant şi despre odrasla ei, despre bivolii cu aripi albastre şi despre pisicile roz de pe malurile Nilului, despre turnul cu orologiu de la Viena, despre dinţii săi din faţă, pe care îi poruncise chiar acolo şi pe care mi i-a arătat zâmbind, despre furnicile roşii din America. Nu ştiu de ce, poveştile acestea deşteptau în mine o melancolie ciudată; ba chiar îmi venea să plâng. Roşeaţa soarelui la asfinţit îmi năpădise odaia; când Evliya m-a întrebat dacă şi în mine dăinuiau asemenea poveşti ciudate, l-am poftit, dorind să-l uimesc cu adevărat, să poposească la mine peste noapte, alături de oamenii săi. Aveam o poveste care s-ar fi putut să-i placă, despre doi oameni care îşi luaseră locul unul celuilalt.

Noaptea, după ce toţi s-au retras în odăile lor, după ce asupra casei s-a lăsat liniştea pe care o aşteptam amândoi, am revenit în camera mea. Atunci am plăsmuit pentru prima oară povestea pe care sunteţi pe cale să o sfârşiţi. Ceea ce istoriseam nu părea născocit – era asemenea unei poveşti de viaţă, în care vorbele îşi urmau molcom una alteia, de parcă mi le-ar fi şoptit altcineva la ureche:

— Ne duceam de la Veneţia la Napoli, când ne-au tăiat calea nişte vase turceşti…

Cu mult după miezul nopţii, când povestea mea s-a sfârşit, s-a aşternut o lungă tăcere. Simţeam că atât oaspetele meu, cât şi eu ne gândeam la El, însă în mintea lui Evliya stăruia un cu totul alt El decât în mintea mea. Nu mă îndoiesc că se gândea la propria viaţă. După cum şi eu mă gândeam la faptul că îmi iubeam viaţa şi povestea, că îl iubeam pe El; eram, de asemenea, mândru de fiecare dintre lucrurile pe care le trăisem şi le plăsmuisem. Odaia în care stăteam era copleşită de amintiri triste, legate de ceea ce ne doriserăm să fim şi de ceea ce fuseserăm cândva amândoi. Atunci am înţeles limpede că nu aveam să îl uit niciodată şi că faptul acesta avea să mă facă nefericit până la ultima suflare. Ştiam acum că îmi era cu neputinţă să trăiesc de unul singur. Părea că, odată cu povestea mea, amândoi fuseserăm atinşi, acolo, în pântecele odăii, la miez de noapte, de umbra unei năluci

ispititoare, care ne stârnea nelinişte şi încordare. Către dimineaţă, după ce mă făcuse fericit arătând că-i plăcuse negrăit de mult povestea, oaspetele meu a adăugat că avea să-mi dezmintă spusele în unele privinţe. L-am ascultat cu interes, poate şi pentru că voiam să scăpăm de amintirea aceea comună, sâcâitoare, dar şi pentru că voiam să revin mai grabnic la noua mea existenţă.

Spunea că trebuie, într-adevăr, să căutăm ceea ce este straniu şi uimitor, la fel ca în povestea mea; că, da, poate că acesta este singurul lucru pe care îl putem face împotriva dezgustătoarei plictiseli a lumii. Pentru că ştia acest lucru încă din anii copilăriei şi ai şcolii, în care se repetau mereu aceleaşi lucruri, nici măcar nu-i trecuse prin minte să se închidă în viaţă între patru pereţi; de aceea îşi dusese traiul hoinărind pe drumuri nesfârşite şi scotocind după „poveşti”. Se cuvine însă să căutăm straniul şi uimitorul în lume, iar nu în noi înşine. Dacă iscodim ceea ce zace în noi şi ne gândim atât de îndelung la noi înşine, ajungem să fim nefericiţi. Iată, asta se petrecea cu oamenii din povestea mea. Aceasta era pricina pentru care eroii nu îndurau să fie ei înşişi, aceasta era pricina pentru care îşi doreau să fie mereu altcineva. Apoi mi-a spus:

— Să presupunem că întâmplările din această poveste sunt adevărate. Socoţi oare că oamenii aceia care şi-au schimbat locul vor izbuti să fie fericiţi?

Am tăcut. Apoi, nu ştiu de ce, a pomenit un amănunt din povestea mea: nu trebuia să ne lăsăm amăgiţi de nădejdile unui rob spaniol rămas fără un braţ. Deoarece scriind mereu asemenea istorii, cotrobăind neîncetat în noi după ciudăţenii, aveam să ne preschimbăm, atât noi, cât şi cititorii noştri, în – ferească Dumnezeu! – alte creaturi. Nici măcar nu dorea să se gândească la o lume atât de înspăimântătoare – o lume în care oamenii ar fi sporovăit mereu despre ei înşişi, despre propriile lor ciudăţenii, o lume în care şi cărţile, şi poveştile ar fi avut legătură, la rându-le, cu aceleaşi lucruri.

Eu însă doream! De aceea, într-o bună zi, la răsăritul soarelui, pe când bătrânul acela mărunţel, pe care-l

îndrăgisem îndată, îşi strângea oamenii şi pornea la drum, uşor ca un fulg, pentru a se duce la Mecca, am purces fără zăbavă la scrierea cărţii. Poate că, pentru a-i putea închipui mai bine pe oamenii acelei înspăimântătoare lumi a viitorului, am pus în ea, pe cât îmi stătea în putinţă, mult din mine şi din El – cel pe care nu-l puteam despărţi de mine. În zilele din urmă însă, recitind scrierea pe care o zvârlisem zorit într-un ungher cu şaisprezece ani în urmă, am priceput că, de fapt, nu mi-a stat prea mult în putinţă. De aceea, cerând iertăciune de la cititorii cărora nu le este pe plac să vorbeşti despre tine însuţi – şi asta lăsându-te în voia pornirilor sentimentale! –, adaug cărţii mele paginile care urmează:

Îl iubeam, îl iubeam aşa cum îmi iubeam propria imagine neputincioasă, jalnică, zărită în vis, îl iubeam sufocat parcă de ruşinea, mânia, vina şi melancolia acelei imagini, copleşit parcă de ruşine în faţa unei sălbăticiuni moarte de tristeţe, mânios parcă pe neobrăzarea propriului meu fiu, recunoscându-mă parcă în El pe mine însumi, cu dezgust şi bucurie prosteasc ă; cel mai mult, poate, în acest din urmă fel. Mă deprinsesem cu asta aşa cum mă deprinsesem cu zbaterea zadarnică, de gândac, a mâinilor şi braţelor mele, aşa cum mă deprinsesem cu gândurile care se stingeau zilnic stârnind ecouri între zidurile propriei mele minţi, aşa cum mă deprinsesem cu mirosul fără seamăn al umezelii care îmi străpungea trupul nevrednic, aşa cum mă deprinsesem cu părul meu ostenit, cu gura urâtă, cu mâna roz care ţinea condeiul. De aceea, nu m-a putut amăgi nimeni. Nu m-am încrezut deloc în zvonurile care s-au ivit după ce mi-am scris cartea şi după ce am lepădat-o într-un cotlon, pentru a-L uita, nu m-am încrezut în jocurile celor care auziseră de faima noastră şi care doreau să tragă foloase de pe urma ei. Se zicea că ar fi zămislit, la Cairo, planurile unei noi arme, sub aripa protectoare a unui paşă. La înfrângerea de la Viena s-ar fi aflat în oraş şi i-ar fi povăţuit pe vrăjmaşi, arătându-le cum să ne biruie cât mai grabnic. Ar fi fost văzut la Edirne, în veşminte de cerşetor. Ar fi dispărut în timpul unei răfuieli între bresle, iscate chiar

de el, după ce înjunghiase un plăpumar. Ar fi fost imam într-un mecet de mahala dintr-un târg îndepărtat al Anatoliei. Ar fi durat o *muvakkithane* – cei care spuneau asta se jurau că era adevărat! –, ba chiar prinsese să adune parale pentru un turn cu orologiu. Se căpătuise scriind cărţi în Spania, unde plecase pe urmele ciumei. S-a spus chiar că El ar fi ţesut urzelile politice care au dus la detronarea bietului nostru Padişah. Ascultând mereu, prin sate slave, spovedanii neprefăcute, la care izbutise în cele din urmă să răzbească, ar fi scris, chipurile, cărţi care stârniseră vâlvă, împresurat de evlavie ca un legendar popă epileptic. Ar fi cutreierat Anatolia, târând pe urmele sale gloata vrăjită de profeţiile şi de poeziile Lui, căreia îi spunea că avea să-i dea jos pe padişahii cei netoţi, şi m-ar fi chemat şi pe mine la El.

În cei şaisprezece ani în care am scris poveşti ca să-L uit, ca să-mi pot abate atenţia de la acei oameni înspăimântători, de la acele lumi înspăimântătoare ale viitorului, şi ca să mă desfăt cu fanteziile mele, mi-au ajuns la ureche şi alte zvonuri asemănătoare, dar nu le-am dat crezare. Nu ştiu, să fi se întâmple oare şi altora? Uneori, în vreme ce ne preschimbam în temniţă cele patru ziduri de pe coamele Cornului de Aur, în vreme ce aşteptam o chemare de la vreun conac oarecare ori de la Palat, care nu mai venea, în vreme ce ne lăsam, plini de nesaţ, copleşiţi de silă unul faţă de altul ori chiar în vreme ce scriam, râzând, încă o carte pentru Padişah, ne agăţam amândoi, pentru o clipă, de câte un amănunt din existenţa noastră zilnică: un câine ud pe care-l văzuserăm amândoi de dimineaţă, geometria ascunsă în culorile şi formele unui şir de rufe atârnate la uscat între doi copaci, o bâlbă care scotea dintr-odată la iveală simetria vieţii. Tocmai aceste lucruri îmi lipseau cel mai mult. De aceea am revenit la cartea umbrei mele, despre care socoteam că avea s-o citească vreun curios la ani, poate chiar la sute de ani de la moartea Sa, visând mai degrabă la propria viaţă decât la noi, la cartea despre care, de fapt, nici măcar nu-mi pasă dacă n-o va citi nimeni şi în care l-am tăinuit şi l-am îngropat numele, deşi nu prea afund: pentru a visa din nou

la nopţile ciumei, la copilăria mea de la Edirne, la plăcutele ceasuri petrecute în grădinile Padişahului, la fiorul pe care cred că l-am simţit pe şira spinării când L-am zărit pentru prima oară, fără barbă, la poarta Paşei. Toţi ştim că pentru a ne redobândi viaţa pierdută şi pentru a pune din nou stăpânire pe vise, trebuie să ni le închipuim din nou. Eu am crezut în povestea mea.

Am să-mi sfârşesc cartea istorisind ziua în care m-am decis s-o isprăvesc. Acum două săptămâni, stăteam din nou la masa noastră şi, în vreme ce mă trudeam să plăsmuiesc o nouă poveste, am văzut un călăreţ venind dinspre Istanbul. În vremea din urmă nu mai trecea nimeni pe la mine ca să-mi aducă veşti de la El; poate că nici nu nădăjduiam prea mult că aveau să mai sosească astfel de veşti, căci mă purtasem cu reţinere faţă de semenii mei, dar de îndată ce l-am zărit pe drumeţul acela, cu pelerina lui ciudată, cu umbrela în mână, am înţeles că venea la mine. O simţisem chiar înainte de a intra în odaia mea. Vorbea turceşte cu greşelile Lui, chiar dacă nu atât de bine ca El, însă de îndată ce a păşit înăuntru, a prins a grăi în italiană. Băgând de seamă cum mi se pungea chipul şi văzând că nu-i dădeam niciun răspuns, mi-a spus, în turca lui stâlcită, că bănuia că ştiam oarece italiană. Apoi mi-a povestit: aflase de la El cum mă numeam şi cine eram. După ce se întorsese în ţara Lui, scrisese o grămadă de cărţi despre aventurile pe care le trăise printre turci, despre cel din urmă Padişah al turcilor, iubitor de animale, şi despre visele lui, despre turci şi despre ciumă, despre Serai şi despre rânduielile noastre de luptă. Datorită curiozităţii faţă de Orientul acela vrăjit, răspândite de foarte curând printre nobili şi, mai cu seamă, printre alesele doamne, scrierile Sale fuseseră întâmpinate cu interes, cărţile Sale erau foarte citite, dăscălea prin academii şi se chivernisise. Mai mult, fosta Lui logodnică, atrasă de farmecul acelor scrieri, se despărţise de bărbatul ei, fără a mai lua seama la vârstă; se căsătoriseră şi redobândiseră vechea casă a familiei, care fusese vândută între timp, statornicindu-se în ea şi readucând casa şi grădina la înfăţişarea lor de

altădată. Oaspetele meu ştia toate aceste lucruri pentru că, admirându-l cărţile, îl vizitase la El acasă. Era un bărbat foarte curtenitor, care îşi închinase oaspetelui întreaga zi, răspunzându-i la întrebări şi repovestindu-i aventurile istorisite în cărţile Sale. Atunci îi vorbise îndelung şi despre mine: se pare că scria o carte intitulată *Un turc pe care l-am cunoscut îndeaproape,* care mă privea pe mine; întreaga mea existenţă, de la copilăria petrecută la Edirne până la ziua despărţirii noastre, era pe cale de a-i fi înfăţişată curiosului cititor italian, laolaltă cu agerele Sale aprecieri personale privitoare la însuşirile turcilor.

— Şi cât v-aţi mai destăinuit Lui! a spus oaspetele meu.

Apoi, pentru a-mi stârni curiozitatea, a pomenit câteva amănunte aflate în cartea din care citise deja câteva pagini: în copilărie, după ce îl snopisem în bătaie pe unul dintre prietenii mei din mahala, mă ruşinasem de ceea ce făcusem şi plânsesem plin de amărăciune, eram deştept, pricepusem în şase luni toată astronomia pe care mi-o desluşise El, îmi iubeam foarte mult sora, eram împătimit de credinţa mea, îmi făceam întotdeauna rugăciunile, mă dădeam în vânt după dulceaţa de vişine, aveam o preocupare aparte pentru plăpumărit, care era meseria tatălui meu vitreg, îmi plăceau mult oamenii, la fel ca tuturor turcilor, şi aşa mai departe. După atenţia pe care mi-o arătase, nu mai puteam să mă port cu răceală faţă de netotul acela şi, ştiind că cei de felul lui erau curioşi, i-am arătat casa noastră, odaie cu odaie. Apoi s-a interesat de jocurile pe care le jucau în grădină băieţii mei şi prietenii lor; a notat într-un catastif nu numai rânduielile ţurcii, ci şi pe cele ale babei-oarba şi ale caprei, deşi aceasta din urmă nu i-a plăcut prea mult. Atunci a spus că El avea un prieten turc. După-amiaza, în timp ce-i arătam, nemaiavând altceva de făcut, grădina noastră, târgul Gebze şi casa în care locuisem cu ani în urmă, alături de El, mi-a repetat acelaşi lucru. Pe când păşea atent printre borcanele cu dulceaţă şi murături, printre vasele cu ulei de măsline şi cu oţet din cămară, a văzut portretul în ulei pe care i-l comandasem unui pictor veneţian şi mi-a zis, făcând fricos

un pas, ca şi cum mi-ar fi dezvăluit o taină, că El nu avea cu adevărat un prieten turc, că scrisese lucruri urâte despre aceştia: ar fi scris, chipurile, că noi o luaserăm la vale, vorbea de ceea ce se găsea în capetele noastre de parcă ar fi grăit despre un dulap murdar, plin cu vechituri, spunea că nu aveam scăpare, că nu ne puteam mântui decât supunându-ne lor mai degrabă şi că, după aceea, nu aveam să mai facem altceva, vreme de secole, decât să imităm această supunere. Ca să n-o mai lungească, am spus repede:

— Dar El voia să ne izbăvească!

La care el a răspuns îndată: da, pentru asta plămădise chiar o armă, însă noi nu fuseserăm în stare să-l pricepem; într-o dimineaţă ceţoasă, maşinăria rămăsese înglodată într-o mlaştină scârboasă, aidoma leşului unei înfricoşătoare corăbii de piraţi care eşuează pe stânci, la vreme de furtună. Apoi a adăugat: da, dorise mult, chiar foarte mult să ne izbăvească! Aceasta nu însemna că în ea, în maşinărie, nu stăruia ceva rău, diavolesc. Iată, aşa se întâmpla cu toate geniile! În vreme ce se uita cu atenţie, de aproape, la portretul meu, pe care îl luase în mână, bolborosea ceva despre genialitate: dacă nu ar fi căzut rob la noi şi dacă şi-ar fi petrecut viaţa în ţara lui, El ar fi putut ajunge chiar un Leonardo al veacului al XVII-lea. Apoi a revenit la tema acelui rău, care-i plăcea foarte mult, şi mi-a povestit vreo două bârfe urâte, defăimătoare, privitoare la nişte bani, care s-ar fi răspândit pe socoteala Lui şi care, între timp, mi-au ieşit din minte.

— Ciudat este că n-aţi fost deloc înrâurit de El! a spus apoi. Se bucura că mă cunoscuse. Şi-a arătat mirarea: nu putea înţelege cum de doi oameni care trăiseră împreună ani de zile semănau atât de puţin unul cu altul! Nu mi-a cerut portretul, aşa cum mă temusem; după ce l-a lăsat în locul din care îl luase, m-a întrebat dacă putea să vadă şi plăpumile.

— Care plăpumi? am spus eu, pierdut.

A întrebat stingherit: nu-mi petreceam oare timpul liber cosând plăpumi? Atunci am decis să-i arăt cartea pe care

nu mai pusesem mâna de şaisprezece ani.

A fost foarte mişcat, m-a lămurit că putea să citească în turcă şi că, desigur, fiind vorba despre o carte privitoare la El, era foarte curios. Am urcat în odaia mea de lucru, care dădea spre grădina din spate. S-a aşezat la masa noastră şi, după şaisprezece ani, mi-am regăsit cartea în locul în care o vârâsem, de parcă o pusesem acolo mai ieri; am deschis-o şi i-am pus-o în faţă. Putea să citească turceşte, deşi cu greu. S-a cufundat în carte cu acea dorinţă de a fi surprins fără a se despărţi de propria lume, solidă şi sigură – dorinţă pe care o văzusem şi la alţi călători şi care mă mânia. L-am lăsat singur, am ieşit în grădină şi m-am aşezat pe canapeaua de pai, într-un loc din care îl puteam vedea pe fereastra deschisă. La început era vesel şi mi-a strigat prin geam:

— Cât de limpede se vede că nu aţi pus piciorul în Italia! apoi însă, a uitat de mine. Am zăbovit în grădină trei ore, aşteptând să termine cartea şi privindu-l din când în când cu coada ochiului. Când a isprăvit, pricepuse; chipul îi era stăpânit de tulburare; o dată sau de două ori a rostit, în gura mare, numele fortăreţei albe de dincolo de mlaştina care ne înghiţise arma; a încercat zadarnic să vorbească cu mine în italiană. Apoi, pentru a mistui ceea ce citise, pentru a-şi mistui uimirea, pentru a se odihni, s-a întors şi a privit pe fereastră, cufundat în gânduri. Am văzut cu plăcere că, la început, se uita în gol, într-un punct nedefinit, într-un focar inexistent, aşa cum fac toţi oamenii în asemenea împrejurări, dar că, mai apoi, a văzut, aşa cum mă aşteptam: de data aceasta se uita cu adevărat la ceea ce zărea prin rama ferestrei. Înţelepţii mei cititori au priceput deja: nu era prost, aşa cum îl socotisem. După cum bănuiam că va face, a prins a întoarce cu furie paginile cărţii: căuta, iar eu aşteptam cu desfătare să găsească. În cele din urmă, a găsit şi a citit. Apoi s-a uitat iar la ceea ce izbutea să vadă pe fereastra care dădea în grădina din spate. Desigur că ştiam foarte bine ce vedea: pe tipsia de pe masă, incrustată cu sidef, se aflau piersici şi cireşe; dincolo de masă se găsea o canapea împletită din pai,

aşternută cu perne verzi de puf – în aceeaşi nuanţă de verde ca tocul ferestrei; acolo eram aşezat eu, cel care păşea spre şaptezeci de ani. Ceva mai în fund vedea fântâna, pe a cărei buză se aşezase o vrabie, precum şi măslini şi cireşi. Un scrânciob atârnat cu funii lungi de una dintre ramurile înalte ale nucului aflat în spatele lor se legăna uşor în bătaia unui vânt abia simţit.

1984-1985

Despre *Fortăreaţa albă*[50]

Scriitorii îndeajuns de inteligenţi ca să-şi aştearnă cărţile pe hârtie cu nespusă tandreţe ştiu ce vreau să afirm în cele ce urmează: există romane ai căror protagonişti îşi continuă peripeţiile în reveriile scriitorului, dincolo de cartea care a văzut lumina tiparului, în ciuda faptului că scrierile cu pricina au avut parte de un „sfârşit" adecvat, care i-a adus satisfacţie autorului. Unii literaţi din secolul al XIX-lea au încercat să-şi transpună reveriile într-un al doilea şi un al treilea volum, în continuarea celui iniţial. Alţii, nedorind să cadă în capcana replăsmuirii unei lumi deja plăsmuite, obişnuiesc să adauge la sfârşitul cărţii câte un capitol care expediază superficial posibilele evoluţii viitoare ale personajelor, de parcă ar voi să pună, astfel, capăt noii existenţe a operei – primejdioasă, gata să se perpetueze; ne pomenim, prin urmare, citind fraze de genul: „La ani de zile după aceea, Dorothea a revenit la moşia de la Alkingstone, însoţită de cele două fiice ale sale", sau „în cele din urmă, problemele lui Razarov s-au rezolvat, acum are un venit însemnat" etc. etc.

Există însă şi un alt gen de cărţi, care îşi continuă, pur şi simplu, existenţa proaspăt dobândită în imaginaţia creatorilor lor graţie istoriei volumelor în sine, nu a aventurilor inedite trăite de eroi. Cartea se metamorfozează neîncetat în mintea scriitorului, mulţumită noilor idei, imagini şi întrebări care îl asaltează, a prilejurilor ratate, a reacţiilor cititorilor şi prietenilor apropiaţi, a amintirilor şi a altor proiecte care îl frământă. În cele din urmă, când imaginea care stăruie în mintea scriitorului cu privire la carte începe să fie fundamental diferită de

[50] Postfaţa a fost adăugată celei de-a doua ediţii a romanului, apărută în 1986; prima ediţie a fost publicată în 1985.

imaginea cuprinsă în cartea care se vinde prin librării şi pe care o avea în vedere însuşi scriitorul, acesta simte nevoia să-i reamintească noii ciudăţenii, care i-a scăpat de sub control, în ce fel i-a dat viaţă.

Cred că prima imagine nelămurită legată de *Fortăreaţa albă* îmi stăruia în minte pe vremea când isprăveam *Cevdet Bey şi fiii*: un proroc ce se îndreaptă spre palatul la care a fost convocat, străbătând în puterea nopţii străzile albastre ale oraşului. Pe atunci, acest personaj conferea şi titlul cărţii. Prorocul meu, care purcede la treabă cu „ştiinţa", animat de cele mai bune gânduri, se foloseşte mai întâi, împotriva voinţei sale, de meşteşugul astrologiei, care nu-i vine deloc la socoteală, dar pe care îl deprinde cu uşurinţă datorită interesului său pentru astronomie, pentru a-i sili pe cei de la Serai să-i recunoască ştiinţa de carte, privită fără prea mare elan. Apoi însă pierde măsura, din cauza puterii şi a influenţei cu care îl înzestrează profeţiile sale, şi începe să urzească intrigi. Nu ştiam ce avea să urmeze. Pentru că, pe vremea aceea, mă feream de subiectele „istorice", care îmi veneau stăruitor în minte, şi pentru că mă deranja întrebarea „de ce scrieţi romane istorice?", pe care mi-o puneam şi eu, dar pe care mi-o adresau adeseori şi alţii, n-am fost îndeajuns de preocupat de ideea amintită ca să ajung să îi dau viaţă.

Scrisesem cândva, pe când aveam 23 de ani, trei povestiri istorice; romanul *Cevdet Bey şi fiii* era socotit tot un roman „istoric". Răspunsul la întrebarea de mai sus părea să se lege nu atât de gusturile mele literare, cât de înclinaţiile mele lăuntrice: se impunea parcă precizarea că, într-una din zile, când eram copil – aveam şapte ani –, urcând de la etajul la care locuiam noi – unde toate se repetau la nesfârşit şi unde răsuna mereu aceeaşi sporovăială dinspre radio – la etajul la care locuia bunica din partea tatei – etaj cufundat în mohoreala mobilei de culoare închisă –, mi-a căzut în mână o carte mare, ilustrată, de Reşat Ekrem Koçu, aflată printre cărţile de medicină prăfuite ale unchiului meu medic, care nu se mai întorsese din America, şi printre gazete vechi, îngălbenite

de vreme. Citeam astfel în fiecare zi, la acel etaj cufundat în beznă al blocului unde se ştergea praful ore în şir, răstimp în care iar se ridicau nori de praf ca nişte umbre, povestea bietelor maimuţe adunate de prin prăvăliile vânzătorilor de maimuţe din Azapkapı şi spânzurate în copaci, pentru că treceau drept unelte ale necuviinţei. În zilele în care se spălau rufe şi în care toată lumea cădea pradă furiei apei în clocot şi a săpunului, alăturându-se îndârjitei maşini de spălat, mă ghemuiam într-un cotlon şi mă uitam la desenele în cărbune care le înfăţişau pe prostituatele de pe Strada-pe-care-nu-trec-îngerii, pedepsite cu molima ciumei. Pe când ceasornicele cu pendulă din hol aşteptau răbdătoare să bată începutul unei alte ore, mă cufundam, cu o teamă pătrunsă de nerăbdare, în povestea osânditului la moarte căruia îi erau frânte braţele şi picioarele, pentru ca mai apoi să fie aşezat în gura unui tun şi aruncat în aer, asemenea unei ghiulele.

Un critic care mi-a citit una dintre primele povestiri istorice a spus că mă refugiam în istorie pentru a ocoli problemele însemnate aflate la ordinea zilei. De fapt, ideea mi-a venit când, după ce isprăvisem *Casa tăcută,* au prins din nou să mi se perinde prin faţa ochilor plăsmuiri de inspiraţie istorică. Îmi spuneam să concep ceva scurt, în răstimpul dintre romanele lungi – o nuvelă în care pe primul plan să se afle povestea şi care să mă relaxeze, să mă amuze în vreme ce o scriam. Agreabila şi neasemuita carte a lui Adnan Adıvar intitulată *Ştiinţa la turcii otomani* mi-a oferit detalii asupra atmosferei în căutarea căreia mă aflam (cărţi de genul *Făpturi ciudate,* cu poveşti despre animale stranii, după care se dădea în vânt şi Evliya Çelebi, ţinuturi imaginare din tratate geografice adaptate după alte lucrări etc.). Vrând-nevrând, eroii mei au fost contaminaţi şi de comentariul asupra lui Kepler din *Somnambulii* de Arthur Koestler („De ce eu sunt eu?”), de candoarea lui Leonardo da Vinci şi de aspiraţia sa de a născoci o armă nemaivăzută (visul nestrămutat al celor care doresc cu ardoare să răzbată la ceilalţi şi să le fie pildă), de pofta nesăţioasă de carte a lui Kâtip Çelebi (îi omagiez cu drag pe aceşti

„bolnavi” care, în vremuri în care nu aveau cui să-şi împărtăşească amărăciunile şi bucuriile, se înconjurau de un farmec şi mai melancolic). Când l-am făcut pe eroul meu să scoată la iveală şi să tălmăcească acel memoriu al învăţaţilor musulmani referitor la cometă – memoriu care astăzi nu mai există şi pe care vestitul astronom otoman Takiyyüdin (despre a cărui existenţă am aflat din cartea *Observatorul astronomic din Istanbul,* a profesorului Hüseyin Ünver) i l-a dăruit Padişahului –, ştiam cât de imprecis era hotarul dintre astronomie şi astrologie. Într-o altă carte se afirma, privitor la astrologie: „Nu se poate spune că este o idee nefericită să proroceşti prăbuşirea unei orânduiri pentru a o răsturna”. Abia după aceea am aflat, din istoria lui Naima, ca Mai-marele astrologilor, Hüseyin Efendi, încercase să pună în aplicare acest principiu al profeţiei, aşa cum fac toţi oamenii politici, în încercarea disperată de a-şi salva viaţa.

Când am obosit de asemenea lecturi care, dincolo de intenţia de a strânge o serie de detalii necesare poveştii mele, nu prea aveau un rost limpede, dispuneam deja de o temă frecvent întâlnită în literatura universală şi, în particular, în literatura şi în existenţa noastră: un erou care arde de dorinţa de a săvârşi binele, de a se face folositor. În romanele de acest fel, pe care cititorii le parcurg cu sentimente ostile faţă de jumătate dintre protagonişti şi cu lacrimi de admiraţie pentru cealaltă jumătate, personajele negative obişnuiesc să ridice, cu viclenie, tot soiul de obstacole în calea eroului pozitiv, înzestrat cu nenumărate virtuţi. Din romanele mai izbutite aflăm, în schimb, că oamenii buni sunt învinşi şi alteraţi treptat de răul cu care se confruntă. Cine ştie, poate că aş fi ajuns să scriu şi eu asemenea lucruri; nu izbuteam însă să găsesc sursa acelei cunoaşteri şi frământări a descoperirii care ar fi urmat să-l îmboldească pe „eroul pozitiv” la acţiune. Am decis – poate şi pentru că trăim într-o ţară în care oamenii nu se schimbă în virtutea cărţilor pe care le citesc, ci a vorbelor care le ajung la ureche ori a admiraţiei pe care o încearcă faţă de alţii – ca Prezicătorul meu să-şi deprindă cunoaşterea de la

cineva venit din „Occident”. Corăbiile înţesate cu sclavi care îşi aveau obârşia în asemenea ţări îndepărtate se potriveau de minune cu această idee. Astfel s-a înfiripat relaţia dintre stăpân şi sclav, care trimite la Hegel. Socoteam că Hogele meu şi sclavul său urmau să-şi împărtăşească totul şi să se iniţieze reciproc; se impuneau lungi discuţii între ei, mi-i imaginam pe amândoi într-o încăpere din oraşul cufundat în întuneric. Relaţia psihologică şi încordarea dintre protagoniştii acestui duet a devenit, astfel, fundamentul istoriei mele. Când am decis să le confer personajelor care populau aceste frânturi de plăsmuire şi poveste, înzestrate cu detalii pe care le acumulasem în timp, câte un trup menit să le poarte prin paginile lumii din carte, mi-am dat seama că nu îi diferenţiasem prea mult, sub aspectul înfăţişării, pe Hogea şi pe robul său italian. Aşa s-a născut ideea aspectului identic al celor doi – poate şi dintr-un blocaj ai facultăţii mele imaginative. Cititorii împătimiţi de literatură vor socoti că, din acest punct, n-a mai fost nevoie să născocesc peste măsură pentru a mă putea lansa în vestita temă a gemenilor, a sosiilor, a oamenilor-pereche care se substituie unul altuia – temă inclusă în patrimoniul a ceea ce numim „literatură universală”.

Prin urmare, din pricina constrângerilor exercitate de logica sa interioară ori, poate, din pricina comodităţii imaginaţiei mele, povestea a dobândit, pe negândite, o cu totul altă formă, care mi-a stârnit şi mie tulburare. Ştiam, desigur, de scrierile lui E.T.A. Hoffmann pe tema „perechii” – neîmpăcat cu sine şi dorind să devină muzician, acesta îşi alăturase prenumele lui Mozart, pe care îl imita, la propriul prenume –, ştiam de deprimantele povestiri ale lui Edgar Allan Poe, precum şi de provocatoarea nuvelă *Dublul* (în traducerea turcă, *Celălalt*) de Dostoievski, căruia i-am adus un omagiu prin aluzia la legenda preotului epileptic din satele slave. Când, după apariţia romanului *Fortăreaţa albă,* am mai scotocit printr-o bibliotecă americană, ca să-mi dau seama cât de mult aş mai fi putut extinde lista de mai sus, şi am mai citit câte ceva privitor la cei care au abordat

tema gemenilor/identicilor în literatură, precum şi la felul în care au procedat, am încercat o senzaţie de sufocare. Poate că în asemenea cazuri este preferabil să rememorezi ceea ce ai urzit tu însuţi, pentru a găsi alinare. Când eram la gimnaziu, profesorul nostru de biologie se lăuda că îi poate deosebi pe doi gemeni sluţi din clasa noastră, numai că, atunci când erau ascultaţi, aceştia obişnuiau să se substituie unul altuia. Am văzut mai întâi maimuţărelile lui Charlot din filmul *Marele dictator,* care mi-au plăcut, dar mai apoi, când am văzut „originalul", acesta nu m-a mai încântat. Când eram copil, îl admiram pe O-Mie-şi-Una-de-Mutre, protagonistul unor benzi desenate care îşi schimba mereu înfăţişarea: ce-ar fi făcut oare dacă ar fi fost în locul meu? Ar fi spus poate, de pe poziţia psihologului amator, că, la drept vorbind, toţi scriitorii îşi doresc să fie altcineva; în *Dr. Jekyll şi Mr. Hyde* se regăsesc, în mai mare măsură decât la Hoffmann, ecourile stării de spirit a lui Robert Louis Stevenson: ziua cetăţean, noaptea scriitor! Poate că sosia care mi s-ar fi substituit ar fi încercat să le amintească, deopotrivă, cititorilor că m-am născut în zodia gemenilor; am redus-o însă la tăcere, spunându-i că, după cum citisem undeva, nu credea în asemenea lucruri. Unii cititori vor afirma, pe drept cuvânt, că genul acesta de confuzie seamănă cu încurcătura creată de faptul că personajul care încearcă să vorbească la sfârşitul cărţii sunt eu – asta după ce Faruk mi-a scris prefaţa cărţii descoperite de el. Cum ţintesc spre limpezime, am să încerc să limpezesc lucrurile.

Nici eu nu ştiu dacă manuscrisul *Fortăreţei albe* îi aparţine robului italian ori hogei otomane. Spre a evita dificultăţile tehnice cu care m-am confruntat în vreme ce scriam *Fortăreaţa albă* (o serie de lămuriri indispensabile cititorului, informaţii istorice obligatorii etc), am decis să mă folosesc de ataşamentul meu faţă de istoricul Faruk, unul dintre protagoniştii romanului *Casa tăcută.* Iată o problemă stilistică şi, de asemenea, o problemă tehnică, pe care le-am rezolvat prin intermediul lui: o parte dintre cititori, care nu au parcurs romanul până la capăt, conformându-se sfatului unuia dintre eroi (o verigă

însemnată a tradiţiei noastre romaneşti te îndeamnă să crezi nu atât în scriitor, cât în personajul născocit de el), au invocat neajunsul ce decurge din faptul că un turc se prevalează, în scris, de modul de a vorbi al italianului. Probabil că, la vremea lui, Cervantes – pe care l-am omagiat în primul şi în ultimul capitol al cărţii – a trăit aceleaşi nelinişti, de vreme ce recurge, în mod nejustificat, la felurite jocuri de cuvinte pentru a-şi atribui romanul *Don Quijote,* pe care l-a elaborat apelând la un manuscris al istoricului arab Cide Hamete Benengeli (Seyyit Hamit bin Engeli). Transpunând manuscrisul descoperit în arhiva din Gebze – arhivă de care îşi vor fi adus aminte cititorii *Casei tăcute* – în limba concetăţenilor săi, Faruk a adăugat, pesemne, textului câte ceva preluat din alte cărţi, aşa cum a procedat şi Cervantes. Doresc să precizez, pentru cei care sunt convinşi că am trudit şi eu prin arhive, cotrobăind prin vrafurile de manuscrise aflate pe rafturile prăfuite ale bibliotecilor, că nu vreau să-mi asum realizările lui Faruk. Eu nu am făcut decât să mă folosesc de o parte dintre amănuntele descoperite de el. Pe acestea le-am presărat în capitolul introductiv, a cărui redactare i-am atribuit-o lui Faruk, apelând la vechea metodă a manuscrisului găsit, pe care mi-am însuşit-o din *Cronicile italiene* ale lui Stendhal – citite cu delectare pe vremea când îmi aşterneam pe hârtie primele naraţiuni istorice. În felul acesta m-am deprins, pe de o parte, să-l pun pe Faruk la treabă în beneficiul meu – aşa cum am procedat şi cu Selâhattin Bey, bunicul lui –, cu gândul la alte povestiri istorice pe care le voi scrie, poate, cândva, şi am evitat, pe de altă parte, primejdiile presupuse de implicarea subită a cititorului într-un „bal mascat” – latura cea mai dificilă a romanelor istorice.

Am hotărât să îmi plasez povestea către mijlocul secolului al XVII-lea, nu numai pentru că acesta era adecvat din punct de vedere istoric ori pentru că era vorba de o epocă plină de însufleţire şi de culoare, ci şi pentru ca personajele mele să se poată prevala de scrierile lui Naima, Evliya Çelebi şi Kâtip Çelebi; în roman s-au strecurat însă, pe filiera cărţilor de călătorie, mai multe scene de viaţă din

secolele anterioare, precum şi din cele ulterioare. Pentru a-l putea transpune pe italianul meu cel încrezător şi de bună-credinţă în postura de rob al Hogei (căderea în robie, prin capturarea galerei, şi răstimpul pretinsei practicări a medicinei), m-am folosit de o carte dăruită lui Filip al II-lea de către un spaniol anonim care, întocmai ca Cervantes, fusese prizonier la turci cu un secol mai devreme. Zilele petrecute în temniţă de baronul W. Wratislaw – rob la galere pe corăbiile otomane în aceeaşi perioadă cu Cervantes – mi-au servit ca punct de reper pentru descrierea existenţei duse de robul meu în celulă. Scriind despre zilele ciumei (până şi un banal furuncul stârnea spaima de molimă) şi despre creştinii refugiaţi în insulele din preajma Istanbulului, m-am folosit de scrisorile unui francez, Busbecq, ajuns la Istanbul cu patruzeci de ani înaintea evenimentelor amintite.

În ceea ce priveşte alte amănunte, pe acestea le-am desprins din mărturiile asupra altor epoci, nu asupra celei în care se petrece istoria mea: mă refer la detaliile despre reprezentaţia cu focuri de artificii, despre unele privelişti şi distracţii de noapte istanbuleze (Antoine Gallant, Lady Montagu, baronul de Tott), despre leii îndrăgiţi de Padişah şi despre „casa cu lei” (Ahmet Refik), despre campania militară din Ţara Leşească *(Jurnalul* lui Ahmet Ağa privitor la asediul Vienei), despre unele vise ale Padişahului-copil (*Evenimente stranii din istoria noastră,* o altă carte scrisă, pe baza aceloraşi informaţii, de Reşat Ekrem Koçu şi citită de mine în biblioteca din casa bunicii), despre câinii vagabonzi din Istanbul, despre măsurile recomandate în cazul izbucnirii ciumei (*Scrisorile* din Turcia ale lui Helmut von Moltke), despre „fortăreaţa albă” care conferă titlul cărţii (cartea *Călătorii prin Transilvania* de Tadeusz Trevanian, înnobilată cu gravuri, cuprinde nu numai istoricul fortăreţei, ci şi un roman privitor la un schimb de identitate între un barbar şi un romancier francez).

Un al doilea aspect, care face din această carte mai mult decât o ficţiune pe care nu ar fi putut-o descoperi nici măcar şoarecii de bibliotecă – ei fac suportabile multe ţări

somnolente, peste care s-a aşternut ţărâna morţii –, dar care ar fi putut fi scrisă de un geamăn de-al nostru: desigur că Evliya Çelebi este cel care vorbeşte, în calitate de martor, despre azilul de boli mintale din cadrul complexului arhitectonic de la Moscheea Beyazıt din Edirne şi despre încântătoarea muzică interpretată în beneficiul bolnavilor, însă cei care au văzut, într-o dimineaţă pustie şi noroasă de primăvară, cu înfiorare şi întristare, nămolul ce invada minunatul edificiu, am fost eu şi soţia mea. La fel s-au petrecut lucrurile şi cu berzele care îl înduioşau pe Padişah. Unele dintre visele lui Mehmet Vânătorul, tălmăcite de eroii mei, sunt, de fapt, propriile mele vise (oamenii aceia crunţi, cu saci în mâini). Şi mie mi-au fost luate hainele cele noi ca să se îmbrace cu ele fratele meu mai mare, pentru că şi le făcuse ferfeniţă pe ale sale, aşa cum i s-a întâmplat în copilărie robului meu, numai că hainele mele erau albastru cu alb, nu roşii, ca în carte. Când ne cumpăra câte ceva de mâncare (nu halva, ci fursecuri cu migdale amare) la revenirea din plimbările la care obişnuia să ne scoată, pe mine şi pe fratele meu, în dimineţile reci de iarnă, mama ne spunea, întocmai ca mama Hogei: „Să mâncăm repede, să nu ne vadă cineva!”. Piticul cu păr roşcat din carte nu are nicio legătură cu povestea *Copilul cu păr roşcat* – clasică, pe vremea copilăriei noastre – ori cu piticii din cărţile pe care le-am scris sau pe care urmează să le scriu: l-am văzut în 1972, la bazarul din cartierul Beşiktaş. Socoteam că ideea Hogei de a făuri un ceas care să indice orele de rugăciune fără a fi întors şi potrivit multă vreme se număra printre fanteziile mele de adolescent, dar se pare că m-am înşelat. S-a dovedit că multe persoane manifestă interes pentru un asemenea proiect, despre care mă mir că nu a fost dus încă la bun sfârşit; cineva mi-a spus că japonezii ar fi conceput un ceas de mână de acest fel, însă eu nu am văzut aşa ceva.

Este, poate, momentul să precizez că, oricât de mult ar veni în întâmpinarea realităţii, distincţia Orient-Occident – una dintre posibilele clasificări care s-au operat şi se pot opera spre a diviza umanitatea, culturile – nu constituie,

desigur, subiectul *Fortăreţei albe.* Dacă ne gândim că Faruk este incapabil să amăgească pe cineva cu introducerea sa, prost concepută sub raport stilistic, presărată cu observaţii şi trăiri banale, este de mirare faptul că nu doar protagoniştii, ci şi cititorii cărţii par interesaţi de o atare distincţie. Trebuie, fără îndoială, să adaug că, dacă nu ar fi existat nenumăratele fantezii urzite de-a lungul secolelor pe această temă, cu febrilitatea sugerată de dihotomia menţionată, nici povestea de faţă nu ar fi putut dobândi multe dintre nuanţele care să o facă viabilă. Ideea de a te prevala de ciumă ca de o hârtie de turnesol menită să pună în lumină distincţia la care mă refer este, la rândul ei, de dată veche. Baronul de Tott spunea undeva, în memoriile sale: „Ciuma îl ucide pe turc, în vreme ce francului îi pricinuieşte suferinţă”. O atare observaţie nu constituie, din punctul meu de vedere, o aberaţie ori o formă de pseudocunoaştere, ci, pur şi simplu, un detaliu util pentru aventura unei plăsmuiri ale cărei taine am încercat, întrucâtva, să le dezvălui. Poate că un astfel de demers îi este de folos scriitorului în procesul de rememorare a unui trecut şi a unei cărţi de care este ataşat; el este însă departe de a se isprăvi odată cu relatarea modului în care au fost descoperite şi puse laolaltă amănuntele cărţii.

ORHAN PAMUK
iulie 1986